Ramiro Ortiz

152. 351

Italia modernă

B.C.U. IASI
798584

Editura „ANCORA"
București — Str. Emigratului, 4

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II - 152 351

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

RAMIRO ORTIZ

ITALIA MODERNĂ

II 152351

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

EDITURA „ANCORA", BUCUREȘTI

27 DEC 1975

ado 421 483

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pe aceste pagini
închinate iubirii dincolo de țărână
am înscris ca pe o lespede albă în umbră
numele ei :

BICE ORTIZ

scumpă și singură alinare a gândurilor mele,
smerită și cucernică,
bucuria
cântecului ce a fost primăvară,
lumina
ochilor ce nu își șterg din sufletul meu razele,
înflorirea
ce împodobea până și masa mea de scris.

Să poarte dorul neuitarea mea
până la mormântul îndepărtat
și să o aștearnă acolo,
cu scuturarea sălbaticilor flori de pe câmpie.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAŢA

Cu toate că şi acest volum, — ca şi cel precedent (Cronici Italiene, *Iaşi „Viaţa Românească", 1923*) *— rezultă dintr'o culegere de studii şi de articole publicate la intervaluri de timp deosebite, socot că izbuteşte a da o idee generală asupra dezvoltării literaturii contimporane în Italia, astfel că îşi poate îndreptăţi titlul de* Italia Modernă, *care şi din punctul de vedere al conciziunii mi s'a părut cel mai nimerit.*

El constitue, în afară de aceasta, un fel de istorie în fapt *a dezvoltării gândirii mele critice, care e, firește, în acelaş timp, şi dezvoltarea gândirii critice italiene.*

Plecând într'adevăr dela o critică istorico-socială (Jubileul Italiei), *şi trecând printr'o perioadă de critică filosofică* (Două epoci, *etc.*) *în care am fost şi eu, ca şi toţi contimporanii mei, sub influenţa* Esteticii *crociane, m'am apropiat din ce în ce mai mult de un ideal de critică, considerată ca un fel de* colaborare la poezie („Primăvara" lui G. Pascoli), *pentru a mă convinge*

apoi în fiecare zi mai mult despre avantajul real al unei critici tehnice, *care în mod cinstit şi cu modestie să se ocupe a pune în relief* valoarea *unui* adjectiv, *a unui* vers, *a unui* efect muzical, *a unei* rime.

Aceasta de oarece, după mine, ceeace e principal în artă e forma, *nu* conţinutul, *cu totul indiferent din punct de vedere estetic.*

Acelaş conţinut *poate fi comun unei* capodopere *şi unei* monstruosităţi.

A vorbi în artă de plastic, *de* static, *de* dinamic; *de* epic, liric, dramatic, *etc., e vreme pierdută, de oarece tot interesul consistă în fixarea faptului, dacă elementele* plastice, statice, dinamice, epice, lirice, dramatice *etc., sunt* frumoase *sau sunt* urâte.

Acelaş lucru trebue spus pentru alte clasificări ca spre pildă: clasic, romantic; antic, modern; tradiţional, futurist; expresionist, dadaist *ş. m. d.*

Dar ideile mele în această privinţă se găsesc în întregime în volumul de faţă, în care am adunat studiile şi articolele mele de literatură militantă, apărute în Noua Revistă Română, *în* Flacăra, *în* Sburătorul *şi în* Roma.

E deci de prisos a insistà aci.

Voi mai adăogà numai, că studiul care astăzi mi se pare mai conform ideilor mele actuale, e acela asupra lui Giosuè Carducci, *în care mă recunosc mai bine decât în celelalte.*

Fiindcă sensibilitatea noastră e schimbătoare, şi, în artă, consecvenţa *coincide prea des cu* neînţelegerea formelor noui, *cu* anchilozarea *şi cu...* încăpăţânarea !

Bucureşti, 18 Martie, 1925.

R. O.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

JUBILEUL ITALIEI [1]

CINCIZECI DE ANI DELA CEL DINTÂIU PARLAMENT ITALIAN

1861—1911

In noaptea de 26 spre 27 Martie, mă găseam, în vis sau cu gândul, cum veţi voi mai bine să vă închipuiţi, la picioarele statuei lui Garibaldi, care tronează colo pe platoul singuratec şi tăcut al Gianicolului. Pe cer tremurau stelele. Din grădinile vilelor de dedesupt se ridică o boare parfumată; în faţa statuii, între doi chiparoşi, se tăia în întunerec forma severă a unui tun cu gura întoarsă în spre oraş. Imprejur, câţivà inşi tăcuţi, vreo patru-cinci artilerişti ocupaţi, cu feţele umbrite de chipuri, cu glasul când aspru când blând. Miezul nopţii. O mişcare în grup, apoi o lumină, o lumină mare, care făcù să pară şi mai negre

1. Această cuvântare, rostită la serbarea Comunităţii italiene din Bucureşti, în 1911, abià venisem din Italia, îşi găseşte loc în acest volum *ca un document al stării spirituale italiene din epoca aceea* şi ca o *introducere istorică* la cele ce vor urmà.

uniformele, galoanele unui gradat să sclipească; şi, aproape în acelaş timp, un tunet puternic, prelungit de ecouri, căruia îi urmară câtevà aplauze ale puţinilor curioşi adunaţi pe platou şi nişte şoapte vioae şi dese.

Treptat, treptat, glasurile se potoliră, paşii se îndepărtară pe şoseaua cea albă care coboară în spre Tibru. Rămase doar tunul, şi lângă el artileriştii cari stăteau jos. Atunci, statuia lui Garibaldi se cutremură. Generalul îşi întoarse capul spre Roma, iar calul ciuli urechile simţind mirosul prafului de puşcă.

„Ce să fie oare? Nu cumvà aceea ce se aude „e glasul prietenos al tunului?“ Aşà mi se părea „că aud pe Garibaldi întrebând. „Ameninţă vreo „primejdie Roma? Oh, toate izbânzile mele le-aş „da, numai ca să mă pot coborî de aci să mă întorc „în lumea celor vii, să sun iarăş din trâmbiţă şi „să deştept roşiile mele falange de eroi!“ Tăcere. Stelele strălucesc tot mai luminoase pe cer, şi luminează fruntea largă a eroului; printre arbori trece vântul, frunzele foşnesc; în depărtare Roma pare învăluită într'o ceaţă luminoasă; de pe pieţe sosesc sunete de imnuri patriotice, aclamaţii, când încete, când puternice, după cum le aduce vântul; din grupul artileriştilor se ridică un glas: „Cel dintâi parlament italian“. Eroul priveşte tunul: e numai unul singur; priveşte artileriştii: sunt patru, în uniformele lor albastre cu şnururi galbene; sunt în mare ţinută; au penajul negru la chipiu.

„Ah, aşà dar e zi de sărbătoare! Aşà dar Ita-„lienii n'au murit! Sărbătoresc proclamarea regatu-„lui Italiei! Aşà dar n'au murit! Cine îşi aminteşte „gloria strămoşilor, nu moare, nu! Şi eu, eu care „după mişcările revoluţionare din 1889, după în-„frângerile din Africa, după asasinarea lui Umberto, „adormisem ca să nu mai fiu faţă la alte ruşini! „Avut-am eu credinţa înfrântă? Eu? Giuseppe „Garibaldi? Numai de-ar fi adevărate cele de astă „dată! Numai de nu s'ar mulţumi doar cu muzici „şi cu imnuri! Mai este şi altceva de făcut. Acum „însă e noapte: mâine voiu vedeà ce au ştiut să „facă decând am adormit".

Statuia tăcù; chiparoşi se legănară în freamăt, tunul sclipì la lumina stelelor şi o privighetoare începù să cânte. Calul rămase nemişcat, iar chipul generalului se opri în nemişcare ca şi dus pe gânduri. La ce se gândeà? La clipa solemnă în care, în sala măreaţă a palatului Carignano, se năşteà, la Turin, regatul Italiei? La entusias-mul neînfrânt, la lăcrămile de bucurie, la emoţia care se vedeà pe toate acele feţe de patrioţi, de soldaţi, în clipa votării? Sau gândul său sburà la Calafatimi, unde într'o clipă de disperare când soarta bătăliei fiindu-i vitreagă lui şi Italiei, dori din tot sufletul moartea?

N'aş puteà spune, căci eroul nu mai vorbì şi nici eu n'aş fi cutezat să-l deştept din cugetarea sa.

Când însă aurora învălui în roşu zăpezile ne-atinse ale Alpilor, când păsările începură să cânte,

când fluerul unei fabrici chemă pe lucrători la muncă, o privelişte minunată se înfăţişă ochilor săi şi alor mei. Ca şi cum colina modestă a Gianicolului ar fi devenit de odată o culme de o înălţime neajunsă şi ca şi cum vederea mea ar fi dobândit o putere minunată, văzui (şi văzù şi eroul, sunt sigur) întreaga Italie dela Alpi şi până la Marea Ionică.

Intinsă în marea care sclipeà la cele dintâi raze ale soarelui, ea apăreà în toată frumuseţea ei măreaţă şi bogată. Pe când ţăranii arau gravi şi modeşti, îmboldind cu nuele ascuţite boii cu coastele albe ca zăpada, în şcoli copii, tinerii, ascultau cu încordare pe educatorii lor, cari povesteau faptele eroice ale strămoşilor, gloria unui Cavour, a unui Mazzini, a unui Garibaldi, înţelepciunea politică şi inima mărinimoasă a unui rege, care aruncă în cumpăna destinelor Italiei, coroana şi sceptrul şi fu cel dintâi soldat al războiului pentru independenţă. In sălile întinse şi aerisite ale marilor aşezăminte industriale, un popor de lucrători harnici şi inteligenţi se îngrămădeà, fiecare cu băgare de seamă la lucrul său, sute şi mii de coşuri fumegau, trenuri lungi şi repezi străbăteau în toate chipurile peninsula, în arsenale se zoreà lucrul; pe Adriatica şi pe Tireniană, spre Venezia şi spre Spezia, două escadre puternice pluteau repede, pavoazate ca de sărbătoare, la pupă cu tricolorul Italiei; dela Vigna di Valle se ridică argintiu pe albastrul cerului, unul din minunatele

dirijabile militare italiene, iar zgomotul cadenţat al motorului se împrăştia ca un salut în aerul limpede al dimineţii.

Când visul dispărù, nu putui să mă opresc de a privi în faţa statuia Generalului, pe care o scăldau acum cele dintâi raze ale soarelui.

Ei bine, poate nu mă veţi crede (ştiu că nu-i cu putinţă să mă credeţi), eu văzui că pe aceà frunte, pe care de atâtea ori o atinse aripa victoriei, orice cută dispăruse; văzui fluturând pe buzele eroului unul din acele surâsuri de încuviinţare şi de mulţumire, pentru care tinerii Italiei erau fericiţi ca să-şi dea la douăzeci ani, viaţa.

* * *

Visul s'a sfârşit; dar de sigur că n'am venit aci să vă povestesc visuri. Prea mult timp ne-am desfătat cu închipuiri irealizabile şi cu idealuri retorice bune numai să ne facă să uităm problemele cele mai urgente şi cele mai reale, pentru ca în prezenţa reprezentantului regelui şi a atâtor bravi conaţionali cari lucrează serios cu fapta, nu cu vorba, ca să facă cunoscute şi apreciate forţele vii ale Italiei, să mă fac vinovat de a vă întinde aci băutura dătătoare de somn şi otrăvitoare pe încetul, a patriotismului retoric şi vorbăreţ. Viziunei pe care am avut-o în adevăr într'o seară privind o măreaţă ilustraţie a unuia din revistele italiene cele mai bune; pe care am avut-o toţi (mai mult sau mai puţin) în forme

deosebite în zilele în care vocea poporului italian ne soseà neobişnuit de înflăcărată şi de veselă chiar şi prin ziarele române, să-i urmeze de-acum o privire repede spre trecut (nu în întregime frumos şi nici trandafiriu), să-i urmeze mai ales o privire plină de încredere spre viitor, o afirmare sinceră de hotărâri serioase şi bărbăteşti. Dacă expoziţia dela Turin şi dela Roma, în care Italia arătă lumii progresele săvârşite în fiecare ramură a progresului omenesc, ar trebui să servească numai ca să ne îmbete sufletul de laudele care ne vor fi aduse, şi să ne facă să dormim pe laurii seceraţi, să ne facă să uităm cât mai rămâne încă de făcut la edificiul a cărui piatră fundamentală se puse la Turin la 27 Martie 1861, şi marile datorii care decurg pentru noi ca Italia să poată împlini misiunea umanitară şi civilă care-i fu încredinţată de Istorie, — mai bine ar fi fost să nu invităm naţiunile civilizate la privirea muncei noastre. N'am fi demni de ele şi nici de părinţii noştri, cari după ce au făcut Italia ne lăsară ca moştenire însărcinarea nu mai puţin grea de a face pe Italieni. Să fie privirea noastră de mulţumire asupra trecutului, asemenea aceleia a agricultorului care, ştergându-şi de pe frunte sudoarea produsă de nobila sa muncă, priveşte cu o mulţumire îndreptăţită bucata de câmpie arată; dar pentru asta nu părăseşte fierul plugului în brazdă, ci îmboldeşte boii; apasă cu genunchiul pe plug pentru ca mai nainte de apus să fie

sfârşită în întregime munca pe care o hotărâse pentru acea zi.

Nu putem negà, şi ne saltă inima de bucurie spunând, că noi străbătem astăzi o epocă fericită a vieţii tânărului nostru popor. Finanţele îndreptate, armata reorganizată, flota întărită, industriile mărite, învăţământul primar prevăzut cu o lege care va trebui să aducă ca o urmare firească o repede descreştere a numărului analfabeţilor; dată, dacă nu încă rezolvită problema sudului; afirmat principiul (care sperăm că va fi tradus cât mai degrabă în realitate de actualul guvern) al unei reforme electorale bazată pe votul aproape universal, certurile interne încetate, o legislaţie socială îndreptată ca să fie în stare să facă mai puţin dese şi să ţină în cuprinsul legii neapăratele neînţelegeri dintre capital şi muncă, starea funcţionarilor statului îmbunătăţită, căile ferate luate de sub administraţia companiilor lacome, serviciile maritime regulate; toate aceste trebuinţi fiind împlinite, suntem cu toţii de acord că Italia lui Victor Emanuel III, se bucură în concertul puterilor europene de o consideraţie care creşte în fiecare zi, şi va creşte încă, fără îndoială, atâta timp cât vom şti să ne arătăm meritoşi cu munca neîntreruptă, cu seriozitatea acţiunei noastre politice individuale, care va trebui de acum înainte, nu să producă stânjeneli lucrării înţelepte şi puternice a diplomaţiei noastre, ci să colaboreze cu ea cu severitatea hotărârilor,

cu amintirea datoriilor mai înainte de afirmarea drepturilor noastre.

Noi toţi am văzut zile foarte triste pentru patria noastră, şi din ele am făcut o vină oamenilor noştri politici cari ne-au guvernat, ca şi cum n'ar aveà fiecare popor guvernul pe care-l merită, ca şi cum un om politic, deşi excelent, ar puteà să facă fapte mari în unele crize de scepticism ce bântue anumite momente istorice din viaţa popoarelor.

Nu, în orice caz adevăraţii răspunzători de tristele zile trecute am fost noi. Să recunoaştem acesta, şi experienţa trecutului să ne servească de exemplu ca să nu mai cădem niciodată în greşelele pe care le-am plătit toţi aşà de scump. De altfel nici n'ar mai fi posibil. Când din anume lecţii, — pe care Istoria ştie să le dea la timpul nemerit aceluia care arată că nu cunoaşte legile sale neschimbate şi adânci, — un popor nu mai ştie să scoată nici o învăţătură ; acel popor, a murit, şi iată poporul Italiei trăeşte o viaţă minunat de activă şi de producătoare. Şi nu tot ceia ce s'a întâmplat a fost rău că s'a întâmplat. Cu minunata sa calitate de adaptare şi de reacţiune repede şi binefăcătoare, poporul italian a ştiut să întoarcă aproape totdeauna răul în bine, dezastrul neprevăzut într'o izbândă tainică ; de i-a fost închisă o cale, a ştiut să-şi deschidă o sută altele ; de a făcut o greşeală, a ştiut să îndure (nu totdeauna cu răbdare, e adevărat ;

dar răbdarea e o virtute așà de greă!) urmările, și a făcut din ea un imbold de progres, dacă nu material, cel puțin moral.

Când Massimo d'Azeglio văzând așà de limpede, realitatea, spuse acele cuvinte celebre: „Acum „când s'a făcut Italia, va trebui să se facă Italienii", nu aveà poate conștiință de gravitatea problemei, pe care o puneà. Cel puțin crezù că, odată făcută unirea politică, ar fi tot așà de ușor să se facă și cea economică și morală. Entusiasmul și iubirea de patrie făptuiseră minunea neatârnării și a unirii, entusiasmul și iubirea de patrie vor face și restul. Se vedeà dar cum entusiasmul patriotic ascundeà ochilor oamenilor noștri politici o bună parte din acele greutăți economice și morale, pe care numai cu entusiasmul erà cu neputință, nu să le treci, dar nici chiar să le îndrumezi spre o deslegare oarecare. Și greutățile nu erau numai de politică internă.

„Italia", zice într'un studiu al său pe care aș vreà să-l văd mai bine apreciat, un vestit profesor de drept constituțional, profesorul Domenico Zanichelli, „Italia nu ajunsese la unitatea națio„nală într'o epocă prea prielnică: Europa erà „strânsă într'o serie de legături de interese gene„rale, care trebuiau să pună piedici foarte mari „fiecărei noi formațiuni de stat, fiecărei noi afir„mațiuni de activitate politică.

„Trâmbițata înfrățire dintre statele europene, de»parte de a folosi celor slabi, celor asupriți, și de

„a îndreptà nedreptățile, lucrà ca o uriașă putere „conservatoare, dușmana schimbărilor și îngrijin- „du-se numai de menținerea păcii dintre națiuni „și state. Infrățirea dintre acestea există în Europa, „dar, se manifestà mai ales în sforțările directe „de a păstrà *statu quo* în diferitele aspecte teri- „toriale, și apoi prin împiedicarea, în cazurile ex- „treme, ca schimbările să depășească limitele strict „necesare.

„Constituția Italiei noui, chiar atingând sistemul „politic internațional al Europei, putù să se facă, „în uimirea și nemulțumirea generală, fără ca „dușmanii ei direcți să se ridice cu asprime contra „ei. Numai că un astfel de noroc nu mai puteà „să dăinuiască: atunci când Italia nouă fu consti- „tuită, puterile conservatoare ale bătrânei Europe „începură s'o înnăbușe, atrăgând-o în cercul ve- „chilor interese, pe când ea singură uimită de a- „tâtea succese, și știutoare că nu în întregime, și „le puteà atribui sie-și, se cam temeà că viitorul „n'aveà să fie egal cu trecutul. In contact cu rea- „litatea, visurile de culoare trandafirie dispărură, „și începù munca înțeleaptă de orânduire, care e „după mine gloria guvernului din dreapta. După „moartea contelui de Cavour (6 Iunie 1861), oa- „menii cari-l susținuseră și fuseseră cei mai de „seamă ajutători ai lui în Parlament, în adminis- „trație, în guvern și în revoluție, încetară de a „mai formà un tot unic, un organism compact, și „se despărțiră, în două părți, dintre care una se

„unii, în Parlament, cu oameni cari proveneau „direct din revoluţie, pentru a alcătui stânga par-„lamentară, iar cealaltă, mult mai numeroasă şi „poate chiar mult mai bună, mărită cu oamenii „cumpătaţi din toată Italia, formă dreapta, adică „partidul care ţinu aproape mereu puterea până „la 18 Martie 1876". Şi tocmai acest partid al dreptei va avea totdeauna în istorie lauda că a scăpat Italia de acele grozave vremuri de restrişte făcând-o să încoroneze unitatea sa în Roma, lăsând-o cu finanţele organizale, şi puternică înnăuntru şi în afară. Oamenii din dreapta voiră în mod hotărât să organizeze finanţele şi administrarea Italiei noui, cucerindu-i în acelaş timp Veneţia şi Roma ; oameni politici, bărbaţi de stat pricepuţi şi răbdători, simţiră toată greutatea misiunei lor şi o duseră la bun sfârşit cu o statornicie în hotărâri unică pe lume, ştiind chiar de mai înainte că vor pierde, pentru ca s'o îndeplinească, iubirea poporului, că vor fi insultaţi, batjocoriţi, că vor fi obiectul urei, şi, mai mult decât al urei, al dispreţului universal.

Ei fură aceia cari, pentru a scăpă Italia, suferiră nepăsători şi mândri insulta din Mentana, ei fură aceia cari neputând da glorie poporului italian, îi puseră biruri enorme pentru a-i scăpă cinstea, ei fură aceia cari umili şi tăcuţi intrară în Roma şi reuşiră astfel să aducă căderea puterei temporale la proporţiile unui fapt nu mai mare decât războiul franco-prusac, şi chestia ro-

mană la o chestie curat internă. Dar trebue totuş să mărturisim că această politică, oricât de fatal necesară, ar fi copleşit Italia şi poate chiar ar fi corupt poporul, dacă vr'un element contrariu ei nu ar fi împiedicat-o; cu alte cuvinte politica oamenilor din dreapta puteă să fie roditoare pentru Italia, dacă ar fi fost aspru combătută. Aceasta măreşte valoarea sacrificiului acelor guvernanţi, şi îi arată mai mult recunoştinţei neşterse a naţiunii; dar explică şi justifică acţiunea partidelor radicale şi revoluţionare şi arată cum ea a fost folositoare după proclamarea regatului Italiei, tot atâta ca şi cea dintâiu. Aceste partide păstrară curat mediul politic, împiedicară ca poporul să se conrupă, într'un cuvânt lucrară ca scut al moralităţii în treburile Statului şi al marilor ideale ale ţării. Ei nu ajunseră, din cauza tăriei oamenilor cari erau la guvern şi din cauza înţelepciunii corpului electoral, niciodată pe de-antregul revoluţionari şi deci nu reuşiră să pună în pericol cu nebune nechibzuiri, organizmul naţiunii; mai de grabă contribuiră s'o întărească, şi cu ea, în mod indirect, să facă mai puternică şi mai respectată noua Italie şi instituţiile pe care şi le dăduse singură. In partide ale căror idealuri se scoborau din Mazzini şi pe a căror acţiune o inspirà Garibaldi, se înscrisese, precum e cunoscut, Giosuè Carducci, şi toţi ştiu ce folositoare influenţă au exercitat asupra educaţiei politice a Italienilor „Giambi ed Epodi“ ale sale, adesea

nedrepte din punctul de vedere politic, dar însufleţite totdeauna de un ideal aşà de înalt ca să ne facă să ghicim lacrima de dragoste care, după ce a trecut furtuna măreţei mânii, va străluci în acel ochiu cu privirea aspră, scrutătoare, la prima vedere părând că fulgeră numai de ură şi de dispreţ.

N'am pomenit de marile greutăţi în care se găsì Italia în timpul domnirii lui Victor Emanuel II, decât pentru ca toţi să putem luà din ele curaj ca să învingem pe acelea mult mai puţin grele care ne rămân încă de înfruntat şi pentru a lăudà pe oamenii cari, luptând pe un câmp care nu e acela în care luptăm noi astăzi, au avut meritul de a le învinge. Vin acum la partea cea mai tristă din viaţa recentă italiană, din care pare o minune că am putut să ieşim în sfârşit cu siguranţa de a nu mai ne întoarce acolo niciodată. Domnia lui Umberto e în adevăr una din epocile cele mai tragice şi cele mai furtunoase pe care naţiunea italiană le-a îndurat, şi a trebuit sângele celui mai nevinovat şi mai bun dintre regi, pentru ca să cadă de pe ochii poporului nostru trista legătură de neiertată indiferenţă şi de scepticism vinovat, care a întârziat cu mulţi ani viaţa economică, civilă şi politică a ţării noastre. Voiu vorbì scurt despre ea, cu dragostea infiltrată în inima mea (împreună cu aceia de Dumnezeu şi de Patrie) de părinţii şi de profesorii mei, pentru acela care a fost regele

copilăriei mele, cu severitatea necesară în contra oamenilor cari nu fură demni de a-l avea rege, în contra epocii utilitare, mărginite, lipsită de ori ce ideal, din care am ieşit şi pe care e necesar s'o renegăm pentru totdeauna, trecând peste orice dragoste, peste orice simpatie particulară, dacă nu voim să fim în primejdie de a o reînnoi. Caracteristicile acestei epoci sunt: în filozofie pozitivismul, în literatură şi în arte naturalismul, în politică inerţia. Aceasta nu din vina oamenilor noştri politici, dar din aceia a naţiunei care nu voi, nu ştiù sau nu avù puterea de a-i secundà.

Astfel venim la înfrângerile din Africa. Văzurăm soldaţi în ţinuta colonială pe străzile oraşelor, visarăm o mângâere în glorie. Cum s'au îndeplinit visurile noastre ştim cu toţii, şi toţi ne amintim de înnăsprirea relaţiunilor noastre diplomatice şi comerciale cu Franţa, de marea pagubă care veni industriei noastre; de greutăţile economice, falimentele băncilor, marile revolte care isbucniră în diferite părţi ale Italiei, cărora le urmară represiuni sângeroase; în sfârşit vestea care cufundă toată Italia în cea mai adâncă şi cea mai desnădăjduită durere: regicidul din Monza.

Intorcând îngroziţi spatele unui astfel de trecut, trebue să recunoaştem că nu toate relele ne fură păgubitoare. Sunt boli care servesc să elimine din organismul nostru orice germen răufăcător şi după care venim la o viaţa nouă, aşà

că organismul rămâne împuternicit; sunt dureri care curăță și prin care e cu putință să dobândim o nouă energie. Astfel s'a întâmplat cu patria noastră: tot așà cum face regele pe marca desemnată de mâna unui poet ca Fr. Paolo Michetti, Italia întoarce în realitate spatele furtunii care se îndepărtează și privește înaintea sa pe marea liniștită, surâzătoare, luminată de soare.

Din înnăsprirea relațiunilor noastre cu Franța nu au venit alte urmări decât intrarea Italiei în tripla alianță și deschiderea de noi debușeuri pentru exportul nostru și în special pentru acela de vinuri. Nici una nici alta n'a fost o pagubă pentru Italia. Ca aliați ai Franței noi am fi fost cam prea desmierdați, am fi devenit de sigur niște *enfants gâtés*, ne-am fi iertat reciproc defectele noastre (multe din care sunt comune tuturor popoarelor latine) și caracterul nostru n'ar fi profitat prea mult din aceasta; în Germania și în Austria noi am găsit din contră preceptori aspri, cari ne-au voit oameni și nu ne-au iertat nici una din acele multe copilării pe care totuș le-am făptuit.

Aceasta în câmpul politicei...

Trecând la acela al culturii, trebue să recunoaștem că tot progresul de necrezut la care Italia a ajuns pe câmpul disciplinelor istorice, naturale și sociale se datorește în mare parte metodei germane aplicată la orice fel de cercetări, mulțumită căreia ne putem face astăzi chiar

profesorii acelora cărora le-am fost şcolari. Tot astfel aventura africană ne-a convins de multe adevăruri, ne-a obişnuit să nu ne întindem mai mult decât ne e pătura, să preferăm pătrunderea pacifică industrială şi comercială în locul cucerirei de teritorii cu violenţă, ne-a arătat unele rele ale felului nostru de a aprovizionă armata, ne-a convins de necesitatea numirei unui guvernator civil, pentrucă meşteşugul soldaţilor e de a face războiu şi un guvernator militar în capul unei colonii măreşte cu cel puţin 50 la sută probabilităţile războiului.

Din mişcările revoluţionare dela 1898 a ieşit convingerea că cel mai bun leac pentru relele libertăţii este însăşi libertatea, că partidele extreme servesc şi ele la cevă, întru cât reprezintă un un control activ al actelor guvernului, afară de cel al guvernului; că nu trebue trecut cu vederea factorul popular într'o naţie care are cele mai frumoase tradiţii ale sale în popor; că mulţumită partidului socialist clasa lucrătorilor a cucerit, indiferent cum, o conştinţă politică, totdeauna mai bună decât inconştienţa.

Tot ceea ce am învaţat nu e puţin, dar nu înseamnă că trebue să facem totul ca să nu mai învăţăm nimic în viitor în împrejurări la fel. Semnele bune nu lipsesc şi e de sperat că de acum peste mnximum zece ani, multe alte fructe se vor coace sub cerul frumos al Italiei, pe care aş vrea ca străinii să înveţe să şi-l închipue

puţin mai întunecat de fumul fabricelor de cum şi-l închipuesc; căci Italienii de astăzi sunt plictisiţi să tot audă vorbindu-se de patria lor numai ca de „terra dei suoni, dei canti, dei carmi“, pe când de mult timp a devenit iară „la terra „dell'armi“ şi din zi în zi se arată mai mult aceea a industriei şl a comerţului. De gloriile noastre artistice suntem mândri; dar ele încep să ne joace o urâtă festă: aceea de a ne face să trecem în ochii popoarelor ca un popor de leneşi care trăeşte din gloriile trecutului şi care nu e bun decât să desfete lenea altora.

Nu! „Italia“, zice Carducci, „nu poate şi nu „vreà să fie imperiul Romei, cu toate că epoca „violenţei nu s'a sfârşit pentru cei puternici: o, „ce orgoliu omenesc ar puteà să privească aşà „sus? Dar nici nu trebue să fie naţiunea curte„zană a Renaşterii, la voia fiecăruia: ce laşitate „ar îngăduì de a desfătà cu fleacurile noastre pe „străini, în schimbul loviturilor şi a sfâşierilor? „Dacă Italia ar trebuì să mai fie ca un muzeu „sau un conservator de muzică, sau ca o vilegia„tură pentru Europa leneşe, o, pentru Dumnezeu, „nu trebuià să facem „cele cinci zile“ şi nici ca „să reluăm cu baioneta la puşcă de şeapte ori „culmea lui San Martino, şi mai bine erà să nu „turburăm sfânta linişte a ruinelor Romei cu trâm„biţa lui Garibaldi pe Gianicolo sau cu canonada „regelui la Porta Pia. Italia a venit iar pe lume, „pentru sine şi pentru lume: ea, ca să trăiască,

„trebue să aibă idei şi puteri ale ei, trebue să „desfăşure o misiune a sa civilă şi umană, o expan- „siune morală şi politică. Să ne întoarcem la ştiinţa „şi conştiinţa strămoşilor, şi să ne aşezăm în inimă „aceea ce fu sentimentul, dorinţa, hotărârea acelor „bătrâni mari cari au făcut patria : *„Italia înainte „de toate ! Italia peste toate !"*

Aceste cuvinte mândre şi nobile ale lui Giosuè Carducci alcătuesc, o simţim cu toţi, evanghelia politică a celei de a treia Italie. Să le sculptăm în inimă şi să *urmăm* (e aşà de dulce să putem spune cu conştiinţa adevărului acest frumos cuvânt !), să urmăm cu toţii să ne facem datoria spre mărirea şi gloria Italiei !

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DOUA EPOCI DIN VIAŢA SUFLETEASCĂ A ITALIEI MODERNE

— DELA «CRONAGHE BIZANTINE» LA «LA VOCE» —

Intr'una din nuvelele *(La tragedia di un personaggio)* ale ingeniosului şi extravagantului Luigi Pirandello, publicată în *Corriere della sera* din 19 Octombrie (1911), se găseşte un curios personagiu — Doctorul Fileno — autor al *Filosofiei depărtării* şi inventator al unei minunate lunete, în care se priveşte „de la lentila cea mai mare „îndreptată spre viitor, prin cea mai mică aşezată „în prezent".

Partizan convins al *Filosofiei depărtării* şi discipol teoretic al d-rului Fileno, aş fi vrut astăzi, aşezându-mă la lucru, să posed acel faimos ochian, pentru ca să pot prinde cu mai multă uşurinţă de cât îmi îngăduie acest grăbit excurs prin viaţa şi literatura italiană mai nouă, liniile generale pe care fără un astfel de ochian doar cei de după noi vor isbuti să le prindă în chip statornic. Eram deci foarte iritat în potriva prost crescutului

doctor, care după ce ne prăpădise cu cele trei volume ale *Filosofiei depărtării*, plecase pe lumea cealaltă ducând cu sine taina minunatei sale lunete; când un amic, sosind tocmai în clipa în care iritarea mea era la culme şi bietul doctor Fileno era blestemat cu cele mai grozave injurii pe care vre-o dată un positivist le-a aruncat în potriva unui metafisician, îmi observă timid că dacă egoismul (sau — mai bine — incosecvenţa) doctorului Fileno îmi luau un însemnat instrument de cercetare, nu erà mai puţin adevărat că acel egoism (sau acea inconsecvenţă) mă puneau la adăpost de orice... surprize urâte; pentrucă, privind din lentila cea mai mare s'ar fi putut întâmplà — şi dece nu? — să nu mai văd nimic din literatura Italiană contimporană! Pentrucă, după cum am spus, eram foarte iritat, l-am dat ăluia, adăugându-i că e un sceptic, un idiot şi un ticălos; dar când (după ce m'a privit puţin, „come fa madre sopra figliuol deliro"), plecă, şi cu el plecară şi fumurile supărării, îmi amintii — semn că îmi reveniam în fire — că în buzunar am ţigări. Aprinseiu una şi văzui numai decât că la urma urmelor amicul meu nu erà cu totul greşit, ba chiar că aveà dreptate.

După ce-mi uşuraiu astfel conştiinţa, făcui din *Corriere della sera*, într'o clipă, un respectabil mototol pe care îl aruncaiu în coş, numărai foile pe cari le scrisesem înainte ca acel importun doctor Fileno să-mi fi încurcat ideile, şi văzui că

din fericire nu le lipseau decât două rânduri de introducere.

Luaiu atunci peniţa şi scrisei mâniat: „*Două „epoci din viaţa sufletească a Italiei moderne*“.— „*Dela «Cronache Bizantine» la «La Voce*“. Apoi privii ceeace scrisesem, până ce isbucnii în râs: Ce mai eră nevoe de acel extraordinar ochian? —Şi mă pusei să scriu cele ce urmează.

* * *

Cu toate că unui recent cercetător francez i se pare că Italia de azi e la fel cu aceea de acum douăzeci de ani, când finanţele erau sleite, mulţimile înfometate şi răzvrătite, armata neîngrijită, marina în stare abiă să apere coastele, guvernanţii sceptici, partidele luptându-se de moarte pentru personalităţi odioase, Italienii atenţi la jocurile mai mult sau mai puţin de carnaval ale iredentismului de bâlciu, ale clericalismului ignorant, ale socialismului arivist, ale conservatorismului sălbatec şi sângeros; — cu toate că Joly [1], privind lucrurile dintr'un punct de vedere clerical şi părtinitor, vrea să închidă ochii dinaintea abisului care desparte viaţa intelectuală, politică şi morală a Italiei lui Victor-Emanuel al III-lea de aceea a lui Umberto I, şi să nu găsească salvarea poporului Italian decât în braţele

1. Henry Joly, *L'Italie contemporaine* (enquêtes sociales), Paris, 1911.

Bisericii Catolice Apostolice Romane; cu toată opiniunea respectabilă — oricât veți voi — a lui Joly, dar contrazisă pe față de fapte; e deajuns să citim o carte nu mai puțin recentă a unui însemnat scriitor german [1], care a trăit în Italia și care cunoaște atât calitățile cât și defectele Italiei, pentru a trage încheierea că atunci când se judecă cu seninătate de pe fapte și nu de pe bârfelile adunate cu ușurință din cele mai murdare noroaie ale jurnalismului italian și străin, deosebirea dintre cele două Italii sare în ochi și sare în ochi altceva care, poate, ne interesează și mai mult: perfecta conștiință pe care o are poporul italian că a întors definitiv spatele unui trecut, necesar fără îndoială (ca ori și ce trecut), dar astfel încât ca și pădurea dantescă, *reînoiește*, gândindu-ne la el, *groaza*.

* * *

După regicidul lui Umberto, pe când națiunea încă în doliul morții celui mai bun (dar vai! și al celui mai slab) dintre regi, priveà cu ochii încă plini de lacrimi spre marea pe care trebuia să-i vie, așteptat și invocat ca Viitorul, Regele său, — Gabriele d'Annunzio, care, găsind în sine puterea de a nu se lăsà înnăbușit de atmosfera

1. Albert Zacher, *Italien von heute*, Heidelberg, 1911. — Asupra acestor cărți să se vadă interesantul articol al lui *Alessandro Chiappelli: L'Italia d'oggi giudicata da due stranieri*, în *Corriere della sera*, 6 ottobre 1911.

scepticismului elegant şi neputincios al „Cronici-„lor Bizantine“, se simţeà mai puţin nedemn să cânte viitoarea soartă a Italiei, — dădeà în imnul nu în întregime frumos, şi nici în întregime înaripat, către, *«tânărul care a fost rege pe mare»*, — el, cel dintâiu, vestmânt poetic atâtor tendinţe ale sufletului italian către un viitor purificator, renegând un trecut „nesfârşit de amar“, a cărui umbră plecà frunţile celei mai sfinte, descurajà toate avânturile, slăbià entuziasmurile generoase:

Non dormimmo noi
nella notte solenne,
quando passò per l'ombra
d'Italia il funereo convoglio
che portava il buono infranto cuore.
Non dormimmo. Ascoltammo gli eroi
favellare nella notte ingombra.
Ascoltammo il fragore
dei carri nel vento d'estate.
Tremammo. Più del cordoglio
poterono le speranze alate.
Per l'ombra era un fremito di penne;
lampeggiavano i monti e le coste;
gravido di vita e di morte
anelava il Mare.

Tremammo di forza
chiusa e di volontà raccolta;
fummo ebri d'un sogno virile.
Sentimmo nei polsi robusti
ardere la febbre civile.
Sentimmo nel suolo profondo
rivivere gli iddii vetusti.

. . . . . .

E dicemmo: „O Italia,
Italia sonnolenta
alfine ti svegli
tu dal tuo sonno vile?"

Urmă marca postală desemnată de Fr. Paolo Michetti, fratele spiritual al lui d'Annunzio, magul „chevaletului", autorul acelei neuitate *Figlia di Iorio* care inspiră poetului pe cea mai norocoasă din dramele sale. Inspirat la rândul său de *Laudele* d'Annunziane, Fr. Paolo Michetti voi deci să figureze pe noul rege cu spatele întors spre marea încă frământată de furtună, cu fruntea iluminată de un soare nou, care nu era însă cel *al viitorului*[1].

Dece atâta încredere în noul rege? Despre el nu se ştiă decât doar ceeace scrisese profesorul său Luigi Morandi, într'o carte intitulată: „Cum „a fost educat Victor Emanoel III", în afară de ceeace spuneau legendele, cari nu întârziază să se creeze în jurul unui om destinat tronului. Totuşi istoria şi legenda concordau pentru a da Italienilor un portret al tânărului principe, care păreà făcut înadins pentru a-i asigurà şi a-i încredinţà că sosise vremea să se lucreze serios,

1. Aluziune la versurile imnului socialist italian:

Su compagni, su compagne,
su uniti in fitta schiera,
sulla libera bandiera
sorge *il sol dell'avvenir!*

de oarece regele nu şi-ar fi făcut numai datoria, dar ar fi făcut ca şi ceilalţi să şi-o împlinească.

Foarte cult, serios, dotat cu imaginaţie săracă, dar cu o puternică raţiune şi cu acea facultate aşa de rară la Italieni, de a privi lucrurile din adevăratul lor punct de vedere, greu de entusiasmat dar şi de descurajat, gustă puţin pe Ariosto, dar în schimb foarte mult pe Dante. Urcându-se pe tron, o frază a sa, severă, dar totuş meritată, făcù înconjurul Italiei: „Sunt încredinţat că nici unul dintre supuşii mei nu-şi face „datoria". E, probabil, vorba de o legendă; dar de o legendă care stă să dovedească cum se simţeau Italienii la începutul nouei domnii. Anecdota, dacă nu e adevărată, e fără îndoială bine inventată. De altfel proba acestei neîncrederi o făcuse regele încă de când—principe moştenitor fiind — comandà la Napoli corpul X de armată.

Inspecţiunile sale frecvente şi neprevăzute, adesea în inima nopţii, vorbele aspre pe care nu le-a înlăturat niciodată când le-a crezut de nevoe, severitatea inflexibilă cu care în timpul cutremurului din Calabria a pedepsit pe acele autorităţi (un primar şi un paroh), cari s'au gândit să se salveze pe ei înşişi, înainte de a se îngriji de organizarea ajutoarelor; dorinţa de a fi informat despre toate, lectura zilnică a ziarelor de orice partid; toate aceste lucruri arată felul în care noul rege îşi înţelege misiunea sa—aşà de osebit de Umberto I, care a crezut de datoria

lui să nu intervină cu voința sa nici în cazurile grave în care, nemanifestându-se voința țării, și țara — în lipsa unor elemente de judecată care nu se găsesc decât în sferele înalte — neavând o idee clară asupra situațiunii, e nevoe ca suveranul să intervină pentru a lămuri neînțelegerile, a împiedecă să se nutrească iluzii greșite și a preveni descurajurea și revoltele. Toate acestea, în limitele Constituției, supus indicațiunilor date de voturile parlamentului, dar fără a renunță la prerogativele coroanei, ci uzând de ele la timpul și locul potrivit, pentru a face astfel ca oamenii politici să înțeleagă odată că, deasupra partidelor e țara, deasupra meschinelor interese parlamentare care provoacă crizele, e interesul statului, pe care lipsa de continuitate politică îl păgubește. Fără ca suveranul să fi avut vreodată prilejul să vorbească tare miniștrilor și poporului său, ideile lui au pătruns încet, încet în sferele parlamentare. Pentru prima oară, după un lanț de crize ministeriale și de decrete pentru alegerea camerelor, s'a văzut un prim parlament durând o întreagă legislatură, și celui dintâiu i-a urmat un al doilea, și-i va urmà un al treilea, un al patrulea și multe altele. Pentru întâia oară s'a văzut un ministru de marină rămânând la putere sub trei ministere de tendințe deosebite, un lucrător urcând scările Quirinalului și întreținându-se într'un demn și afabil colocviu cu Regele, fără a-și fi renegat credințele lui politice de

socialist; Enrico Ferri ţinând o conferinţă cu intervenţia, nu a „d-lui Savoia“ ca în alte vremi, ci a Majestăţii Sale Regelui; Leonida Bissolati, directorul ziarului socialist „Avanti“, discutând cu Victor Emanuel situaţia politică şi necesitatea votului universal. Cât de departe suntem de vremea în care tribunalele militare condamnau la douăzeci şi treizeci de ani, pe tinerii imberbi de prin licee cari se numeau socialişti şi nu erau decât nişte exaltaţi; în cari se aruncă în fundul carcerelor un biet naiv poet ca Pascoli care nu pricepe nici abecedarul politicei, dar care vorbeşte cu păsările, ascultă plângerile porumbeilor şi mulţumeşte lui Horaţiu de a-i fi dat aurul din care şi-a făcut casa, iar în versurile sale conciliază pacea cu războiul, religia cu socialismul, pe Generalul Asinari cu Popa Gapony! Atât de departe suntem de acele vremi — încât din fericire, ochianul d-rului Fileno nu ne-ar sluji la nimic, şi mai că ne-ar trebui un telescop din cele obişnuite, cu care astronomii acestui miser pământ privesc nebuloasele cerului.

* * *

Numai că în cazul nostru erà vorba de cu totul altcevà decât de ceruri şi nebuloase.

In atmosfera saturată de bestialitate, crasă de vapori, (vai! prea terestri) şi cari se ridicau din gunoaiele, din mlaştinile, din spitalele, din tavernele, cari, pentru acea generaţie de naturalişti şi

de verişti, erau singurele lucruri naturale şi adevărate în această lume a noastră, care în fapt nu e aşà de urâtă cum o zugrăvesc oamenii; plină de urletele, de blestemele, de horcăitul sălbatec, de râsul idiot al unei mulţimi de alcoolici, epileptici, degeneraţi de toate soiurile cari umplu paginile romanelor ce făceau deliciile părinţilor noştri; ochii erau ţintiţi în pământ, împânziţi de melancolie şi desgust, vertebrele cervicale — ca să vorbesc în frazariul pe atunci la modă — neapte pentru acele mişcări agile care îngădue capului să se mişte şi privirii să se îndrepte spre cer; raţiunea amărâtă, umilită, adormită de convingerea de a nu fi decât cevà mai mult ca instinctul, eul dispreţuit prin considerarea lui ca un fenomen transitoriu al materiei, demnitatea naturei umane înjosită văzându-se supusă la toate mizeriile animalităţi şi lipsită în acelaş timp de tot ceeace în animal e mai măreţ şi mai senin sălbatec, violent, brutal [1]. Lăsând

1. „E în adevăr lămurit că dat fiind—şi nu câştigat—că „ştiinţa pozitivă reprezintă ea singură măsura adevărului „şi a posibilului, omul ar fi—ca să mă servesc de vorbele „lui Boutroux—„mult mai puţin decât s'ar crede, pentrucă „individualitatea, demnitatea, personalitatea, valoarea mo„rală, misiunea specială şi destinaţia superioară pe care „el se încăpăţânează să şi-o atribue, sunt în contradicţie „nu numai cu concluziunile actuale, ci—ceeace e mai grav— „şi cu principiile, cu metoda, cu spiritul însuş al ştiinţei „pozitive. Dacă ştiinţa reprezintă suma adevăratei con„ştiinţe, noi nu putem vedeà în ideile pe cari se sprijină

acum la oparte nu puţinele beneficii pe care civilizaţia modernă le datoreşte doctrinelor materialiste şi pozitive, a căror nerecunoaştere ar fi egală cu admiterea posibilităţii unui regres în drumul fatal al spiritului, şi ţinând seamă de efectele pe cari aceste doctrine le exercitară atât în câmpul acţiunii cât şi în cel al ştiinţei şi al artei (întru atât cât ele sunt acţiuni sau oglindesc acţiunea), e sigur că aceste efecte au fost teribil de deprimante. Putem fi oricât am voi de duşmani romantismului şi ideilor filosofice care l-au determinat, fapt e că lor le datorăm luptele cele mai sfinte care s'au dat vreodată pentru ideal, le datorăm independenţa şi libertatea naţiunilor moderne, le datorăm strofele lui Manzoni cari proclamă mişcat o nouă evanghelie de înfrăţire, ce ar puteà să ne pară o utopie, nouă oamenilor de azi, dar care nu încetează prin aceasta de a fi sfântă:

> Dio rigetta la forza straniera,
> ogni gente sia libera, e pèra
> della spada l'iniqua ragion !

Din potrivă, vom puteà recunoaşte filosofiei positive meritul de a fi contribuit la desvoltarea ştiinţelor, perfecţionând metodele şi concentrând

---

„vieaţa noastră umană, decât vane tradiţiuni, copii ai ig„noranţei şi ai erorilor predecesorilor noştri". (Boutroux în prefaţa la *Marile curente ale gândirii contemporane* de Eucken, tr. franc., pag. VIII).

în cercetare experimentală toate forţele inteligenţei; cu toate acestea va trebui să recunoaştem că ea a putut să facă pe oamenii de ştiinţă, de artă şi de acţiune, să piardă, odată cu încrederea în puterile inteligenţei lor, şi pe aceea — poate mai necesară — în ei înşişi. S'ar puteà ca în altă parte lucrurile să fi mers altfel, cu toate că — date fiind inconvenientele pe care le-am însemnat mai sus şi pe care le socot inerente acelei ordine de idei — nu o cred; dar în Italia positivismul şi metoda positivă au fost, ca să zic aşà, filosofia şi metoda lui *non plus ultra*. Neîncrederea în forţele intelectului uman trecù din câmpul metafizicei în cel al metodei, înlesnind o specializare care se exageră până la o hotărîtă cădere în ridicul. Ne auzirăm repetând pe mii de tonuri (toate dogmatice), acasă şi la şcoală, că, pentru a parveni să facem cevà cu adevărat folositor, trebuià să ne tăiem în marea grădină a ştiinţei *o mică brazdă*, (cu ce plictiseală o ascult încă sunându-mi în urechi, această celebră *brazdă*!) şi ni se spuse aceasta de atâtea ori, încât isprăvirăm prin a o crede, întrecându-ne să ni-o tăiem *cât mai mică*, cu putinţă... In asemenea împrejurări, prima mea lucrare literară o făcui asupra unui poet aproape necunoscut, care răspundeà la celebrul nume de Ciacco dell'Anguillara; şi tot aşà la Universitate un profesor de literatură latină ne-a plictisit trei ani, silindu-ne trei ani să meditàm asupra foartei im-

portante probleme: dacă pe Plaut îl chemă *Marcu Acciu Plaut* sau *Macciu Plautu*; şi tot aşà se putù înfiinţà la Neapoli o catedră de *filosofie hegeliană*, spre înveselirea oamenilor de bun simţ cari la aceste exagerări râdeau din toată inima. Din *Cartea lui Don Quijote*, în care Eduardo Scarfoglio îşi adună prin preajma anului 1885 articolele sale publicate în „Cronica Bizantină", transcriu acì câteva pasagii, pentru a arătà cum, chiar fără luneta d-rului Fileno, un contemporan încă de pe atunci prinsese lămurit relele cari bântuiau pe acea vreme vieaţa politică şi artistică a noului regat italian:

Generaţiunile venite după 1860 s'au aşezat la răcoarea arborelui libertăţii; şi cu mâinile pe pântece, iar cu ochii aţintiţi la frumoasele ghinde de aur cari atârnă sus în frunziş, se leagănă, se mângâie şi adorm într'o beatitudine înnăcrită. Ei nu ştiu nimic, nu vor să ştie nimic şi nu se interesează de nimic în afară de urmărirea imediată a dorinţelor lor mărunte şi brutale; ei nu mai simt în ei înşişi nevoia de a se ridică sus, sus, sus — deasupra vulgarităţii comune; ei stau bine în şanţurile străzii, la umbra pomului cucerit de strămoşi. Umbra e deasă şi neagră, iar ghindele de sus îi mângâie foarte. Dece să se mişte, dece să se smulgă din acea nimicire voluntară a lor înşile, care e aşà de dulce, aşà de dulce?

Incet, încet un egoism mic şi bestial ne învinge, şi ne cufundăm de bună voie în mulţumirea mizeriei noastre prezente, din sila oricărei oboseli sau contrarieri — ca ţăranii din unele părţi ale Italiei cari se mulţumesc să se hrănească cu cartofi, numai ca să poată stà întinşi pe piaţă fără să facă nimic. — Câtăvà vreme dorinţa renăscută a independenţei naţionale stimulă energic pe Ita-

lieni să caute iarăşi tradiţiunile ţării lor şi să recheme, sărbătorind-o, toată gloria trecutului; acum, după această ultimă sforţare ne-am lăsat obosiţi în voia unei neglegenţe stranii, şi într'o bolnăvicioasă neinteresare de vieaţa trecută a poporului nostru; indolenţa naturală ne stăpâneşte şi ne slăbeşte din nou; politica, industria, cultura naţională, aceste mari puteri cari împing neamurile pe scara evoluţiei progresive, stagnează.

Şi puţin mai departe:

In literatura modernă şi nu numai în Italia, se poate observă un fenomen foarte trist: în artă ca şi în ştiinţă se întâmplă de câtăvà vreme o fracţionare a materialului şi o izolare a scriitorilor, fiecare în fragmentul care i-a fost atribuit. Şi nu numai că toate formele de artă se desfac unele de altele, şi se despart prin distanţe ce nu se pot trece, dar chiar fiecare din aceste forme se fărâmiţează în părticele mai mici care şi ele pretind fiecare să trăiască o viaţă proprie — independente unele de altele. — Şi astfel fiecare faţă a vieţii îşi chiamă observatorul său care să o cerceteze în moleculele ei cele mai mici, şi care să nu treacă marginile propriei sale extensiuni. Nu s'ar potrivi cu folos aci fabula lui Menenius Agrippa? Primul simptom al oricărei distrugeri este desagregarea moleculelor organice. Dar în desagregarea artei e şi un alt motiv de mizerie şi decadenţă şi anume micşorarea cantităţii de cultură care urmează. Când artistul îşi delimitează un mic colţişor de pământ şi îl ară, îl sapă, îl seamănă, fără să-l intereseze pământurile cari rodesc în jurul său, opera lui e aşà de strânsă între hotare şi aşà de statornic determinată, încât devine aproape cevà mecanic, ca la acei lucrători cari îşi trec o viaţă întreagă învârtind aceeaş manivelă, dela aceeaş roată, a aceleeaş maşini, şi orice trebuinţă de altă experienţă imediată încetează. Dar dacă e aşà, o artă care duce fatal la ignoranţa cea mai bestială şi la cea mai neno-

rocită sărăcie a spiritului, poate fi serios considerată ca rodnică şi sănătoasă?

In aşà împrejurări apărù la Roma „Cronica Bizantină", fundată şi dirigeată de Angiolo Sommaruga, o enigmatică figură de pungaş cinic şi de om de talent şi acţiune, căruia poate timpul îi va face dreptate, — şi care reprezintă în toate chipurile o epocă tristă şi fericită în acelaş timp, a literaturii italiene de pe atunci. Să-i ascultăm portretul făcut de cinevà care l-a cunoscut destul de bine şi care e aşà de îmbibat de atmosfera dela „Cronica Bizantină", încât după atâţia ani, încă încearcă să bizantinizeze. Acest cinevà e avocatul Vincenzo Morello, critic ascuţit şi elegant, polemist viguros, autor dramatic puţin obicinuit, într'un cuvânt neuitatul *Rastignac* dela „Tribuna". Iatà cum Morello ne descrie pe *don Angiolino* şi mediul dela revista „Fracassa", nu prea deosebit de cel dela „Cronica Bizantină":

Intre acestea apăreà pe scenă Angelo Sommaruga. Inalt, posomorât, imberb, el venise la Roma ca să publice *Cronica Bizantină* şi ca să întemeieze — cum a şi întemeiat — o casă de editură. El a înţeles numai decât că printre redactorii dela *Fracassa* şi printre amicii lor ar pescui bine, şi îşi întinse laţurile şi plasa.—Veşnic surâzător, respectuos, îndatoritor, veşnic întovărăşit de două mime foarte frumoase, punând la dispoziţia nouilor sale cunoştinţe cel mai bun vin de Vernaccia — care cuceri chiar pe mândrul *Enotrio*[1] — lucrà statornic la ajungerea scopului său: acela de a recrutà pentru casa lui, cele mai

1. Pseudonim al lui *Carducci*.

frumoase şi mai promiţătoare forţe ale tinerii literaturi. Răbdător, petreceà în fiecare zi ceasuri întregi în sălile dela *Fracassa* şi acaparà scriitori chiar când părea că petrece asistând la jocurile acrobatice ale lui Vassallo, Scarfoglio şi Pascarella, în faimosul *salon galben*. Vassallo care erà foarte robust, ţineà pe umeri pe Scarfoglio, iar Pascarella cu agilitatea unei pisici se căţărà pe amândoi şi formau împreună *piramida umană*.

Acesta e omul. Să privim acum ziarul. Iată-l aci înaintea noastră, ca un rău făcător în faţa judecătorilor lui:

O foaie lată, trandafirie şi marmorată, plină de scârnăvii şi răutăţi. Totul e un arabesc de culori diferite, de iniţiale întortochiate à la „Leonardo", de vignete delicate ale unui Alma Tadema de harem. Frumoasă hârtie; hârtie pentru obraji delicaţi, caractere tipografice care excită ca vârful degetelor, şi cerneala trebue să fi fost fără îndoială parfumată cu „muguet"-ul curtezanelor regale."

Iată-l aici. Ni se pare că cetim — acum când cuvintele lui Scipio Slataper [1] ni l-au evocat din nou în acele amănunte particulare pe care timpul ne făcuse să le uităm — ceeace scrià în numărul dela 1 Ianuarie un oarecare Giovanni Gavazzi într'un *Curier din Milano*:

„Scriind aşà cum îmi vin ideile, îmi e de ajuns să-mi închipui că într'un salonaş parfumat, între nimicurile artistice aşezate într'o dezordine pitorească, într'un colţişor — oaspete aşteptat şi iubit — se găseşte mototolită „Cronica Bizantină" şi pe paginele roze alunecă mâna diafană

1. Scipio Slataper: *Quando Roma era Bizanzio* în *„La Voce"*, III, 16 (20 Apr. 1911).

—cu degetele subțiri — aristocratică, inteligentă, cu vine albastru-pale, cu unghii ca migdala, a unei frumoase plictisite".

In acest salon parfumat, mai mult încă, în frumoasa plictisită cu mâna diafană, cu degetele subțiri și cu unghiile ca migdala, noi nu putem vedeà decât un simbol al *Cronicei* și al stării sufletești care stăpâneà acolo. In acel salonaș, tânărul Gabriele d'Annunzio intră cu ochii arzători de flacăra celor douăzeci de ani și eșì „slă„bit de plăcerile iubirii și de obiceiurile vieții orizontale" ; [1] intră îmbrăcat simplu „cu haină în„chisă și o cravată de mătase albă pe care ade„sea uità să o pună", și ieșì „gătit, fardat și par„fumat", privindu-și manșetele „cu un ciudat en„tuziasm de iubire" ; [2] intră cântând vesel strofele din *Canto nuovo:*

O freschi fremiti de l'acque
riscintillanti d'ambre e di topazii,

și ieșì suspinând cu o nespusă amărăciune în *Intermezzo :*

Non più dentro le grige iridi smorte
lampo di giovinezza or mi sorride;
la giovinezza mia barbara e forte
in braccio delle femine si uccide!

Căzuți în mediul rafinat, bârfitor, profund sceptic și bolnăvicios de erotic al *Bizantinei*, Giosuè

1. Dintr'o scrisoare a lui D'Annunzio către Scarfoglio citată de acesta în al său *„Libro di Don Chisciotte"*.
2. Scarfoglio, *ibid.*

Carducci şi Gabriele d'Annunzio scăpară, primul numai pentru că îl frecventă puţin, al doilea pentru că, spre deosebire de ceilalţi, crezù, dacă nu în alţii, cel puţin în el însuş; dar ceilalţi nu scăpară. Fără îndoială că nu toţi o sfârşiră în închisoare ca Pietro Sbarbaro, nici nu fură, ca *contesa Lara*, victima mai mult a luxuriei lor decât a unui cuţit de ucigaş; şi nici nu trecură oceanul ca Sommaruga pentru a se sustrage legii; dar tuturor li se pustii sufletul, li se deprimă moralul, „virtutea de a luptă", nimicită de acel suflu mefistofelic şi îngheţat al scepticismului. Când ne gândim că chiar astăzi, după aproape treizeci de ani de când *Cronica* fatală a încetat să influenţeze asupra spiritului public italian, un om de talentul, de cultura şi de temperamentul lui Eduardo Scarfoglio, se pierde în acea *afacere* nu tocmai glorioasă care e *il Mattino* dela Neapoli; că un om ca „Rastignac" îşi închipue că ar puteà face să renască la Florenţa, cu un vernis de literatură străină şi de don-quijotism antifilosofic, spiritul *Bizantinei* în *Le Cronache Letterarie;* când ne gândim la viaţa scandalos de imorală pe care o duc, încă la cincizeci de ani, cei cari la douăzeci de ani intrară în cutare salonaş parfumat al *Bizantinei,* şi la istrionismul artistic cu care mulţi din ei se dau chiar azi în spectacol; când ne gândim la toate acestea, nu se poate să nu conchidem că aceà „otravă dulce" pe care d'Annunzio o simţeà în vine deşteptân-

du-se din somnul bizantin, erà de o natură aşà de nenorocită, încât după mai bine de un sfert de veac continuă încă să fiarbă în sângele celor cari trăiră mai mult în acel mediu şi a căror înveninare a fost — prin aceasta — mai gravă.

* * *

Aş vreà acum ca o sforţare a intuiţiei să ne ajute să prindem în fluxul trecător şi veşnic nou al realităţii, acei subcurenţi care nevăzuţi şi profunzi la început, se ridică pe nesimţite spre suprafaţă într'o ascensiune neîntreruptă; pe când neîntrerupt şi pe nesimţite, curentul principal se cufundă, devenind din ce în ce mai puţin vizibil dar fără a se pierde vreodată. Aş vreà să vă închipuiţi o pătură de apă limpede şi cristalină care se ridică încet-încet din funduri în spre suprafaţa unui fluviu noroios şi galben de cea din urmă revărsare; să vă închipuiţi coborârea treptată şi nesimţită a acestei pături de apă mai grea spre adâncuri, şi nuanţele de culoare din ce în ce mai deschisă pe care această apropiere progresivă şi insensibilă a celor două straturi o determină, până când stratul limpede şi cristalin ajunge să strălucească la suprafaţă, iar cel tulbure abià se mai zăreşte jos în adâncul apelor. Atunci veţi aveà poate intuiţia exactă a procesului prin care spiritul italian, plecând dela „Cronica Bizantină“ a ajuns la „la Voce“, dela Gabriele d'Annunzio la Francesco Chiesa, dela catastrofa afri-

cană (Adua) la cucerirea «*țării de peste mare*» (Tripolis). Dar de oarece eu, deşi pot să cer această forțare a intuiției, şi deşi pot să o înlesnesc cum am încercat să o fac printr'o imagine, nu pot să o determin,—va fi mai bine ca, după ce vom aminti de numele lui Fogazzaro şi Graf —adevărații cavaleri ai spiritului în această beție de animalitate, — să vă introduc în redacția revistei „La Voce", înştiințându-vă însă că dacă nu sunteți în stare să trăiți fără covoare de Smirna şi scule scumpe, e mai bine să schimbați drumul şi să vă întoarceți la „Cronica Bizantină", unde,

sul divano di scarlatto
tutto a grappoli d'argento,

aceea, care nu mai e „frumoasa" plictisită, vă aşteaptă cevà cam îmbătrânită, dar nesăturată încă de desfrâu. Cât despre mine eu intru şi — vă mărturisesc — stau bucuros de vorbă cu Prezzolini, foarte mulțumit de progresele pe care revista sa le-a făcut în primul său an de viață.

„Acum — îmi spune el frecându-şi mâinile — avem un local al nostru şi cele dintâi mobile ale noastre: raftul acela cu geamuri, fotoliul acela de piele, biroul acesta de nuc, cumpărate la licitație şi disputate franc cu franc la o desfacere de lucruri vechi din *San Lorenzo* sau din *Via delle belle Donne*. Râd de toate astea acei domnişori diletanți cari deschizând prăvălie de literatură înainte de a avea idei, voință, studiu şi orice alt lucru de inimă şi de minte, se gândesc la plicurile cu „en tête", la hârtia cu emblemă şi la un motto care să fie deviza revistei sau a casei de editură şi care să se vadă pe geam sau

uşa casei; râd de această sărăcie a noastră care nu ne dă voe să fim clienţii lui Tedeschi sau ai lui Botto *doi negustori de mobilă de artă*). Dar dacă va fi nevoe, mâine, vom lucrà cu mai puţin încă decât avem, şi vom scrie articolele pe o carte pusă pe genunchi..... iar cetitori noştri se vor mulţumi să primească *La Voce* pe o hârtie mai proastă, şi cu rândurile strâmbe care caracterizează tipografiile de mâna a cincea care lucrează cu copii pe jumătate de preţ, cu şeful de atelier şi cu corectorul — care, când este — 6 zile pe săptămână face duminică, iar a 7-a e în permisie». [1]

„Hotărât", gândesc eu privind cu simpatie pe interlocutorul meu şi odăiţa sărăcăcios aranjată, dar în schimb curată, luminoasă, strălucitoare, „hotărât" că timpurile „Cronicei Bizantine" au trecut, şi că în această redacţie se respiră cevà mai bine decât în salonul îmbibat de parfumurile acre şi excitant de voluptoase ale „Bizantinei". Acum Prezzolini tace, dar mânile sale se întind neliniştite spre un pachet de corecturi cari trebuesc văzute şi cari parcă exercità asupra lui o atracţie. Observ că îi pare rău de fiece moment pe care îl pierde, şi plec având în buzunar un număr din *La Voce* în care, puţin după acestea, sub arbori grădinii din Piazza d'Azeglio, — amintiri ale primelor mele preparaţiuni de examene

1. Acest interview cu Prezzolini este, firește, închipuit; este în schimb foarte exact, fiindcă cuvintele ce le reproduc aci, se citesc în ultimul nr. din *La Voce* al anului 1910, unde se face şi un fel de bilanţ al activităţii desfăşurate, şi se formulează planurile pentru viitor.

—citesc următoarele cuvinte cari sunt programul revistei şi în acelaş timp crezul moral al generaţiunii care astăzi (1911) are treizeci de ani:

„Ceeace ne trebue e libertatea absolută, independenţa judecăţii neînfeudată nici şcoalelor nici intereselor materiale, şi respectul talentului, dispreţul prostiei şi scârba slăbiciunii morale.

Noi am voi să vedem pe Italieni făcându-şi datoria punctuali, cinstiţi, mândri, demni, departe de certurile literare; şi nu putem să ghicim o altă pricină a tendinţei de a găsi filosofie în toate acestea (pentru că unii ne socotesc drept filosofi) de cât ignoranţa acestora atât în filosofie cât şi în viaţa morală".

Aceste cuvinte îmi limpezesc mintea, îmi pun în suflet încrederea celui ce se alătură la o acţiune nobilă şi îndrăzneaţă—dar al cărui succes e sigur—între tovarăşi hotărâţi, gata să contribue cu toate puterile lor la isbândă, şi gândind din nou la redacţia sărăcăcioasă în care o aşă mare misiune a fost visată, preparată şi în mare parte împlinită, mă gândesc la poza estetică a unui tovarăş al meu de studii şi de plimbare în aceeaş grădină, care protestă că nu poate să guste înalta poesie a lui Dante fără ajutorul unei strane de citit, a două lumânări de ceară curată, şi a unei odăi obscure în care trebue să citeşti pe poetul care a iubit lumina mai mult ca oricare altul!

Cum să procedez ca să vă dau o idee despre ceeace e „La Voce", fără a contribui — pe de altă parte—să vă fac să căderi în foarte grava

eroare—în care cad toţi străinii carî o citesc, ca şi fraţii noştri din Trentino şi din Istria — de a crede că e vorba de un ziar destinat să desvălue tot ce se întâmplă mai urât şi mai grotesc în Italia ? Curioasă soartă şi aceea revistei „La Voce“ ! Ţinând seamă de aparenţele exterioare ar trebui să o definim ca un ziar *«în odio a Dio e a'nimici suoi»*, căci în adevăr, cine o urăşte sau o iubeşte, o iubeşte şi o urăşte pentru motive deosebite şi opuse. O iubesc străinii pentru că cred că văd răsfrângându-se în ea o Italie necrezut de slabă, înapoiată şi desorganizată, şi o iubesc adevăraţii patrioţi, pentrucă o socotesc drept cel mai bun antidot pentru naţionalismul ignorant, retoric şi presumţios, care, exagerând progresele făcute, ar puteà să ilusioneze până într'atâta massele, încât să conducă Italia la ruină. O urăsc clericalii, pentru că în coloanele sale se combat interesele — vai ! prea materiale şi terestre — ale societăţilor de bumbac clerico-moderate, pentrucă se preconizează votul universal şi se simpatizează cu moderniştii; şi o urăsc anticlericalii, pentrucă se vorbeşte rău de masonerie şi se iau în serios acei doi imbecili (după ei) cari fură Sf. Toma de Aquino şi Sf. Ignat de Loyola; o urăsc socialiştii, pentrucă în *«La Voce»* se dau pe faţă micile lor mizerii politice şi speculaţiunile lor capitaliste ; şi o urăsc naţionaliştii, pentrucă Prezzolini a avut odată curajul să spună curat că bârfelile nu au servit

niciodată la nimic, şi că pe când ordinele de zi ale societăţei „*Trento e Trieste*“ lasă lucrurile neschimbate, Austria, mai practică, lansează noui *dreadnought*-uri; o urăsc iiteraţii de mâna a cincea cari îşi văd ridiculizată strădania lor enormă şi inutilă; şi o urăsc *Futuriştii*, cărora articolele lui Ardengo Soffici (care îi chiamă să împartă palme într'o cafenea banală de pe acest miser pământ) le turbură visul „di scagliar ritti sulla cima del mondo, la loro sfida alle stelle“.

Fiecare judecă *La Voce* după pasiunile sale, iar cei cari o urăsc sunt cu mult mai mulţi decât cei cari o iubesc, tocmai după cum imbecilii, neputincioşii, semi conştienţii, şi secăturile sunt pretutindeni în această lume a noastră mai numeroşi decât oamenii de caracter, de voinţă, talent şi curaj.

La Voce nu e de fapt decât un ziar sănătos şi serios democratic, duşman de moarte al academismului, al retoricii, al chestiunilor bizantine, al slăbiciunilor morale, al atitudinilor ambigue, a tot ce e falş în viaţa şi în arta celei de a treia Italii; un ziar de reconcentrare şi de luptă, care susţine drepturile spiritului fără a negă pe acelea ale materiei, care se ocupă de filosofie, de religie şi de literatură, dar mai ales de probleme economice, administrative, politice şi sociale, într'un cuvânt de cele mai mari şi mai spinoase probleme ale Italiei contemporane, adunând în sensul ei toate convingerile, cu singura condiţie ca ele

să fie fructul unei serioase pregătiri, a unui studiu, a unei meditaţii, a unui suflet liber de orice preocupare străină, urmăririi dezinteresate a adevărului. Cevà mai mult: *La Voce* nu se mulţumeşte să predice în pustiu evanghelia sa de libertate în datorie şi de datorie în libertate; dacă ar socoti Italia drept un pustiu, ea şi-ar fi cruţat răsuflarea, şi-ar fi închis demult prăvălia. Pentru că ea însă ştie că la urma urmelor forţe vii sunt, şi nu e vorba decât de a le adună, a le disciplină şi a le conduce la asalt, — ea se coboară bucuros şi cu foarte bune rezultate în câmpul practicei, şi încurajând iniţiative, organizând colecţiuni, biblioteci, librării, conferinţe, congrese, favorizând schimburi intelectuale de ori ce natură, devenind prin librăria *sa*, prin casa *sa* de editură, prin societatea *sa* pe acţiuni, din zi în zi mai independentă şi în laturea materială,—ea merită, după părerea mea, lauda de a fi creat la Florenţa un centru de cultură care vrea să fie şi e în acelaş timp un foarte important centru de acţiune.

In adevăr, toţi redectorii revistei *La Voce* au trecut prin *Pragmatism* şi sunt cei dintâi cari făcură cunoscută această doctrină în Italia, printr'o revistă care făcu epocă în istoria culturei italiene în ultimii treizeci de ani: *Leonardo*. Scriau aci sub pseudonimele de *Gian Falco* şi *Giuliano il Sofista*, Papini şi Prezzolini, cari sunt azi cei doi stâlpi ai revistei *La Voce*, colabora bietul Gio-

vanni Vailati care făcù din pragmatism — aş puteà zice — scopul vieţii sale; Wiliam James însuşi a scris două articole: *Concepţiunea conştiinţei (Leonardo,* An. III, Iunie—August 1905) şi *Energiile oamenilor* (Ibid., An. V, Februarie 1907). In *Leonardo* se vorbì pentru prima oară în Italia despre Bergson, pe care profesorii de catedră îl socoteau încă mai mult un cugetător interesant decât un adevărat filosof; se dădù lui Croce importanţa pe care azi toţi i-o recunosc în Italia şi în afară de ea, dar care în acel timp se întârzià să i-se recunoască de către filosofii de universitate ieşiţi rău, care mai mult care mai puţin din recenziile *Criticei,* măreaţa şi bătăioasa revistă pe care Croce începuse de curând să o scoată; în *Leonardo* însfârşit, G. A. Borgese publică un studiu al său asupra lui Pascoli, cu o vădită tendinţă spre o critică estetică, absolut nouă întrucât îşi se propune să determine valori absolute.

Papini ca şi Prezzolini îşi amintesc bucuros de această origine James-iană a lor; şi de fapt în redacţie—sau pentru a vorbì fără metafore—în gesturile şi în iniţiativele „Vocei", se respiră mai mult pragmatism anglo-american, decât positivism francez şi neo-criticism german ce se respirà în cutare salonaş de care a fost vorba.

Ascultaţi acest mic period care se referă la întreprinderea Tripolitaniei, hotărât duşmănită de „la Voce" încă de pe când era în proect, (iar

criticile puteau încă să obţină un succes real), şi ne mai duşmănită, ba chiar încurajată, când, după faptul împlinit, orice critică ar fi putut să compromita acţiunea:

„*La Voce*", care s'a împotrivit afacerii Tripolitaniei în vremea în care acea împotrivire era legitimă şi chiar necesară, simte nevoia să se deosebească de tardivii ei aliaţi (socialişti) cu cari nu are nimic de comun; nici mentalitatea simplistă făcută din formule şi din prejudecăţi, nici indeferentismul moral, nici uşurinţă politică, veşnic egalându-se pe ea însăşi atât la Cameră cât şi în adunările populare. Noi, cari ne-am împotrivit aţâţării care a condus la întreprindere, nu recunoaştem socialiştilor italieni, cari prin tăcerea lor s'au făcut solidari într'o greşeală, *de a compromite succesul.* Şi credem că dacă o eroare **poate** avea *consecinţe grave în viaţa unui popor*, un insucces le **are** *întotdeauna.* Am încercat să facem tot ce erà în puterea noastră *pentru a împiedecà* ceea ce ni se părea încă o eroare. Dar ţinem să ne deosebim, în potriva oricărui echivoc, de aceia cari, responsabili de greşeală ca şi naţionaliştii, *zăpăcesc prin dezordine viaţa naţională, acum când vremea discuţiei a trecut şi când datoria fiecărui cetăţean e lămurită şi în afară de orice opinie...*

Ingăduiţi-mi acum să vă amintesc propoziţia fundamentală a pragmatismului în forma lui cea mai autentică, care înainte de James a fost enunţată de Peirce, şi atitudinea *Vocei* vă va apăreà perfect logică şi clară; „Ca să atingem perfecta „claritate a ideilor noastre asupra unui obiect „oarecare, e deajuns să considerăm ce efecte de „tendinţe practice poate să conţină, ce senzaţiuni

„putem să aşteptăm dela el şi ce reacţiuni trebue „să pregătim". Acum, pentru că în cazul special al afacerii Tripolisului, singurele efecte practice cărora le-ar puteà da loc criticile intempestive şi ipocrite ale socialiştilor ar fi desagregarea forţelor şi ruperea armoniei în viaţa naţională,—linia de purtare a *Vocei* înainte şi după declararea războiului nu puteà fi — din punct de vedere pragmatic—într'altfel.

Despre trecerea pe care a avut-o şi o are încà azi pragmatismul în Italia, nu e de resortul meu să vorbesc. Cititorul ştie foarte bine că îndată după America, Italia e ţara în care doctrina lui Peirce a câştigat mai multe simpatii şi a căpătat o mai mare răspândire.

Aşà fiind, nu trebue să se parà ciudat că întreaga generaţie nouă e pătrunsă de ea, chiar dacă teoretic vorbind, îi găseşte lipsuri şi slăbiciuni, şi chiar dacă nutreşte convingeri filosofice deosebite ; chiar dacă nu a luat niciodată în mânà vreo carte a lui James, şi chiar dacă ignorează însăşi existenţa pragmatismului. Lăsând la o parte influenţa pe care pragmatismul american a exercitat-o şi o exercità în prezent în câmpul politic, şi rămânând pentru moment în acel al culturii, nu se poate să nu legăm de acest curent de idei direcţiunea practică a multora din iniţiativele intelectuale şi înmulţirea colecţiunilor care e fără îndoială una din caracteristicele cele mai pregnante ale culturii italiene contem-

porane. Printre inițiativele cele mai însemnate cari concurg înspre *La Voce*, vom aminti aci congresul *chestiunilor sexuale*, în care s'a discutat pentru prima oară această foarte gravă problemă din toate punctele de vedere, dela cel religios până la cel socialist, și unde alături de profesori universitari, ginecologi și igienişti, am avut plăcerea să vedem bune și simple mame de familie, al căror cuvânt a fost totdeauna eficace și adesea vai! mai rațional decât al multor foarte competenți oameni de catedră. Vom aminti *Biblioteca Filosofică* cu conferințele sale cu prețuri populare asupra lui Charles Renouvier, Rodolph Waldo-Emerson, Maine de Biran, Stirner, Fr. Hebbel, Han Ryner, Leon Tolstoi, Açvaghosha, etc., din care unele, ca de ex. cea a lui Farinelli, despre Fr. Hebbel și cea a lui Gentile asupra Scolasticei în Italia, fură adevărate cursuri, care acum 50 de ani nu ar fi găsit zece ascultători, dar care azi adunară cu sutele. Vom aminti simpaticile volume de 90 bani — *I Quaderni della Voce*—tipărite pe hârtie bună, cu litere frumoase și cu o anumită eleganță și severă simplitate care tentează la lectură pe cititorul cel mai refractar. Au apărut până acum unsprezece, toate foarte importante în anumite puncte de vedere: dela cel asupra Universității din Triest, al lui F. Pasini, care a fost cel dintâiu publicat, până la cel foarte recent și oarecum foarte straniu roman al lui G. Papini, intitulat nici mai mult nici mai

puţin decât *Memoriile lui Dumnezeu*, dela *Scrierile critice* ale lui Renato Serra despre Pascoli, Beltramelli, Carducci şi Croce, până la conştiincioasele şi minunatele traduceri după „Judita“ lui Hebbel şi după „Povestirile“ lui Cehof. Vom însemnà apoi alte colecţiuni cari pornesc dela *Voce*, ca de pildă *Cultura dell'anima*, în care se publică, precedate de introduceri sobre şi sintetice, paginile cele mai semnificative ale cugetătorilor antici şi moderni (dela Aristoteles la Bergson, dela Hegel la Sören Kierkegaart, dela Machiavelli la James), a căror cunaştere poate să ne înlesnească, cu multiformele tendinţe ale cugetării, înţelegerea nouilor aspiraţiuni ale sufletului contemporan; şi să nu uităm acea adevărată podoabă care e *La Collezione dei Mistici* cu volumele sale, cari în rafinăria hârtiei ivorii şi a desenurilor lui Charles Doudelet, trădează epoca încă incomplect apusă a unor Tumiati, De Bosis (citeşte: *il Marzocco* din timpurile lui bune), volume care fură de fapt primele care însemnară o ridicare în valorile spiritului. Nu vom uità acele volume ale lui Novalis, Molinos, Saint Martin, Hamann, din carte sufletul nostru s'a adapat în singurătatea câmpiei strălucitoare în soare sau în umbra prietenoasă a unui colţişor solitar, ca cerbul psalmilor la apa isvorului simbolic! Le-am cumpărat din snobism, pentru că posesia decadentă a lui Verlaine, Maeterlink şi Huysmann adusese la modă misticismul, le-am cumpărat nu

pentru a le ceti, ci pentru a ne da aere de esteți, de oameni moderni; și totuș le-am cetit, le-am iubit și ne-am lăsat cuceriți de acel accent de sinceritate așà de puternic fascinator, pe când *La Cathédrale* a lui Huysmann stăteà părăsită pe un fotoliu vechiu, iar din paginile netăiate parcă se ridică acel puternic îndemn la căscat, care e vechea caracteristică a cărților incurabil de plictisitoare.

La Collezione dei Mistici a fost rețeaua dulce cu care Prezzolini, Amendola, de Rinaldis și alții — pe cari atunci îi disprețuiam ca pe o clică de iconoclaști și de poseuri, ne-au prins, cu hereditatea bizantină încă în sânge; a fost rețeaua cea dulce, în ale cărui ochiuri ei cei dintâi au rămas prinși.

Pe atunci nu există încă *Critica* lui Benedetto Croce; există însă *Leonardo*, a cărui operă fu printre primele pe care Croce le semnală ca demne de încuragiare în primele fascicule ale *Criticei*. Tineri colaboratori ai lui *Leonardo*, pe cari toată Italia îi socoteà drept niște vulgari diletanți cărorà nu le lipseà șarlatanismul și mania reclamei și pe cari filosofii universitari îi luau aproape drept niște intruși în adevărata filosofie, își văzură pentru prima oară sforțările lor recunoscute și apreciate de un filosof recunoscut, cu o faimă necontestabilă, a cărui *Estetică* trecuse de mult granițele, ridicând pretutindeni un cor de laude și de admirație. Intre cele două reviste

pragmatistă şi nehegeliana, fură deci dela început raporturi de prietenie şi legături de simpatie cari subsistă încă şi s'au strâns acum când *Leonardo* s'a transformat în *la Voce*. S'a întâmplat că pe când Prezzolini, sub influenţa lui Croce, s'a convertit la domnia absolută a raţiunii, ceva din pragmatismul organizator şi editorial al lui Prezzolini a pătruns în Croce, care nu s'a mărginit numai la a publică *Estetica* şi în urmă cele trei volume ale *Filosofiei spiritului*, şi nici numai la a-şi înfrânge adversarii strângându-i, în strălucitele pagini de polemică ale *Criticei*, în angrenajul logicei lui de fier; ci s'a coborât în câmpul practicei încurajând tineri necunoscuţi pe cari el i-a pus pentru prima oară *în valoare* deschizându-le coloanele *Criticei*, întărindu-i prin lauda lui publică de om şi de literat pretutindeni cunoscut şi stimat, deschizând mai mult decât odată băerile pungei sale, pentru ca operele alese ale unor tineri necunoscuţi să poată vedeà lumina tiparului, închipuind însfârşit şi împlinind colecţiuni măreţe ca cele două ale lui Laterza: *Classici della filosofia* şi *Scriitori d'Italia*, care, dacă au un defect, e tocmai acela de a fi prea luxoase şi de a nu fi prin aceasta la îndemâna tuturor pungilor. In jurul lui Carducci, ca în jurul unui colosal afiş-reclamă, se prefăcură a se adună scriitorii *Bizantinei* în nădejdea ascunsă de a isbuti să treacă drept bună marfa lor stricată; în jurul lui *Croce* (cu toate că stau alături de

unii adulatori nerușinați și de frustatori al nouei mode filosofice) se strânge, din zi în zi mai puternică și mai numeroasă, falanga tânără care în acțiunea *Vocei* se recunoaște pe ea însăș, cu nemulțumirile sale de moment, cu aspirațiunile sale către un viitor mai bun, cu voința sa hotărâtă de a contribui în chipul cel mai eficace la o ridicare progresivă. Astfel pe când *Carducci* îngăduià (ceeace nu-i face onoare) să fie socotit drept părintele fictiv al unei progenituri bizantine al cărei tată real erà de fapt Sommaruga; Benedetto Croce nu ascultă decât vocea sângelui când în scriitorii dela *Voce* întrevăzù fisionomii de copii și de frați; semn și acesta al distanței enorme care desparte fatalmente cele două perioade, dintre care una luptând încă, coboară cu perii săi albi spre pacea mormântului, iar cealaltă urcă îndrăzneață suișul primejdios, întonând de pe acum imnul triumfului.

INFLUENŢE FRANCEZE ASUPRA LITERATURII ITALIENE MODERNE

I

Lupta contra tradiţiei literare

A scrie despre literatură în condiţiile politice actuale (1915) nu e nici prea uşor nici prea plăcut — când pe câmpurile de luptă din Franţa şi din Galiţia, tinerimea a cinci mari naţiuni, care într'un fel sau altul au dreptul de a figurà în istoria civilizaţiei, cade secerată de mitralii şi universităţile Europei sunt aproape pustii. O atmosferă grea ne apasă. La lumina oraşelor incendiate şi în sunetul obuzelor e greu să visezi la Dante sau la Petrarca şi să studiezi frumuseţea şi graţia Beatricei sau a Laurei. O singură figură feminină răsare spontană în fantasia noastră, şi nu e figura unei inspiratoare de madrigale, ci a unei făptuitoare de istorie, a unei eroine care trece într'adevăr de măsura omenească, încât istoria devine legendă şi păstoriţa

arsă pe rug ca vrăjitoarea e apoi înălţată pe altare.

Slăvită fie peste veacuri fecioara din Orléans, slăvit fie acela care, după ce a cântat-o cu inimă curată şi sinceră inspiraţie, a căzut în cele dintâi rânduri franceze, fulgerat de plumbul german, încoronând astfel în chip demn cu floarea eroilor antici o vieaţă de luptă şi de ideal. Am în minte pe Charles Péguy, neobositul muncitor din Rue dela Sorbonne, apostolul revistei *Les Cahiers de la Quinzaine*, descoperitorul lui Romain Rolland, al lui Paul Claudel, colaboratorul pe alt ogor al lui Francis Jammes şi al lui André Gide, omul care într'o vorbă rezumă în ochii tinerii literaturi italiene tot ce a putut produce mai bun, mai nobil şi mai înalt Franţa nemuritoare a *Cântecul lui Roland* şi a Joanei d'Arc, a lui Baillard şi a lui Francisc I, a lui Corneille şi a lui Victor Hugo — în timp ce în *cabareturile* din Montmartre blonzii fii ai Germaniei vecine profetizau în faţa halbelor goale sfârşitul naţiunei rivale şi îşi frecau mâinile gândindu-se la energia potenţială a obuzelor lor explosive, prea mare poate pentru un popor de degeneraţi şi de pervertiţi... Aş vreà să scriu despre această Franţa necunoscută, despre această literatură de ideal şi de luptă, punând-o în legătură cu curentele noui ale literaturii italiene, insistând asupra lui Péguy şi a ceeace s'a numit în Italia *Il Péguysmo*.

Există şi în Italia în adevăr o literatură nouă, echivalentă dacă nu egală cu aceea din *Cahiers de la Quinzaine* şi din *Nouvelle Revue Française*. Deosebirea stă în aceea că noua literatură italiană nu are nevoie pentru a fi idealistă să fie catolică în felul *Cameloţilor Regelui* şi nici nu are nevoie, pentru a fi căutată pe piaţa literară, de atâta simbolism, decadentism, primitivism care trec aproape neobservate în Gide, supără numai rareori în Péguy, se înveder ează în Claudel, în care uneori artificiul ajunge să ucidă aproape pe artist.

Literatura nouă italiană se înfăţişează, nu în felul celei franceze, ca o *evoluţie* a vechilor forme decăzute, ci mai curând ca o *revoluţie* care neagă trecutul antic şi recent şi, dispreţuind vechile forme tradiţionale, caută o cale cu perspectivă nouă în actualitatea imediată şi în sinceritate. Cel ce ar vreà să caute pe premergătorii unei asemenea şcoale ar trebui să ajungă până în secolul al XVIII-lea în care controversa dintre „antici şi moderni“ se desleagă uneori, ca în Tassoni, printr'o luptă împotriva tradiţiei, şi poate nu ar fi inutil să se înalţe până în secolul al XV-lea la polemicele acelor umanişti (Leonardo Bruni şi Ficino) cari combătură întrebuinţarea exclusivă a limbei latine şi preţuiră după merit literatura „vulgară“. Dante însuşi, când scrie în italieneşte *Divina Comedie* şi când în *Convivio* se ridică împotriva „oamenilor răi

„din Italia, cari laudă graiul altora şi îl dispre-„ţuiesc pe al lor", simte nevoia de a rupe cu tradiţia şi a da o formă nouă nouii arte creş-tine. Dar, fără a ajunge atât de departe în tre-cut, cele dintâi încercări de a se eliberă, mai cu seamă în poezie, de stilul tradiţional (prin care în Italia o terţină nu poate să fie decât în felul lui Dante, un sonet nu poate să fie decât în felul lui Petrarca, o octavă un poate să fie decât în felul lui Ariosto), au fost făcute la Milan de Bet-teloni şi Praga.

Chiar dacă nu au avut curajul de a renovà în tot şi peste orice limită, au avut grijă să re-înoiască metrii în care întipărirea marilor artişti care le-au tratat e atât de adâncă, că oricât de variat ar fi metalul care se toarnă în acele forme, în momentul desvelirii, apar pe membrele nouii statui întipăririle gigantice ale degetelor, care au mânuit forma caldă încât şi maleabilă. Incerca-rea însă nu isbuti şi „gingaşele strofe de cân-„tecel arcadian, şi vechiul vocabular romantic „amestecat cu fraze clasice şi cu expresii de cro-„nică ziaristică nu erau pregătirea cea mai adap-„tată pentru a puteà cuprinde realitatea contim-„porană a dragostelor cu croitoresele din Ve-„rona. Contrastul strigător între substanţă şi formă „antică şi vulgară în acelaş timp, secă acea „vână de adevărată poezie, şi nouă şi simţită. „Când privim în acest chip realitatea cea mai „prozaică şi găsim :

O bella, un di t'ho vista
entrar dal tabaccaio
e anch'io, facendo vista
che m'occorresse un paio
di sigari, v'entrai ;
là, per la prima volta io ti parlai [1] ;

„nu se mai poate vorbi apoi, fără disonanță de „*fianco turgidetto* și nu se mai poate chema „corsetul *virgineo cinto*... Citind astăzi aceste „fantasmagorii nebune, aceste oscilări dela sen„timentalismul eterat la trivialități căutate pentru „efect, sare în ochi toată deșertăciunea retorică „și artificiul ostenitor al acestei lirici milaneze, „care puteă să fie înnoire tinerească a unei poezii „secrete, dar care din lipsă de sinceritate, de „căldură adevărată și de gust, cu divagațiile „sale ideale, cu disonanțele sale formale, cu bru„talitățile voite, a silit lirica italiană să se întă„rească iarăși din seva și din trunchiul tradiției „aulice și togate, tot lirică și ea, dar născută „dintr'un râu mai darnic". (Thovez, *Il pastore, il gregge e la sampogna,* Napoli, Ricciardi, 1911, pp. 159—161). Din această școală poetică, de care au ținut Emilio Praga (1839—75), Iginio Ugo Tarchetti (1841—69) Arrigo Boito (n. 1842) nemuritorul autor al lui *Mefistofele,* singurul supravețuitor al acelui grup ce fu numit *la bohème*

1. O, frumoaso, într'o zi te-am văzut intrând la tutungerie, și eu însu-mi am intrat, făcându-mă că am nevoie de câteva țigări; acolo ți-am vorbit întâia oară.

sau *la scapigliatura milanese* şi de care ţine, cu alţi *minores* Vittorio Betteloni (1840 – 1911), astăzi nu mai rămâne decât câte un *Paesaggio* de Praga *(Era un parco antico e squallido)* şi celebrul cântec *La Crestaia ed il Sole* (Modista şi Soarele) al lui Betteloni. Dela acesta mai rămâne încă cevà: gingăşia catulliană cu care „reaminteşte prima sa iubire şi ne face să sim„ţim în versurile sale, graţioase şi naturale... tris„tul parfum al unui buchet de rose ascuns în„tr'o cutie de lemn" *(G. Carducci)*.

De oarece, din nenorocire, avem timp să ne ocupăm de asemenea subiecte, să ne oprim puţin şi să analizăm câtevà din poeziile lui Praga şi Betteloni, mai ales că astăzi încercarea lor parcă reînvie şi cu aceasta nu ne îndepărtăm de loc de subiectul nostru.

La Péguy vom reveni după ce vom fi arătat de cine a fost lucrat mai întâi ogorul pe care buna sămânţă a *Caetelor* trebuià să germineze şi să înflorească cu atâtà îmbelşugare.

Şi lui îi plăceà, în răstimpurile muncii lui obscure şi sublime, să-şi odihnească spiritul în unda cristalină şi răcoritoare a poeziei lui Jammes şi ne va iertà dacă, neavând cevà mai preţios de făcut, ne aprindem în suflet acea faclă de poezie care conduce astăzi (1915) braţul italian la acţiune şi face frumoasă moartea pentru ideal.

Poezia lui Praga era asemănată de Carducci, un foarte bun cunoscător, „cu un tril de ciocâr-

„lie", cu un „râuleţ răcoros curgând printr'o pă-„dure de castani", şi era lăudată „pentru ime-„diata, lesnicioasa şi sigura percepţie a naturii". Va fi de ajuns să citäm din ea, pentru a do-vedi că poetul nu se înşelă în judecata sa, câ-tevă strofe din *Parco abbandonato*, a cărui me-lancolie a găsit un ecou într'un grup de poeţi contimporani, care scriu *cu creion* (Marino Mo-retti) şi cântă *pianissimo, sottovoce* (Camillo Sbarbaro) cântecele lor triste şi delicate.

Au fost numiţi *poeţi crepusculari* de G. A. Borgese, *cântăreţi de aurore şi amurguri cenuşii* de E. Ianni; ei sunt în realitate vlăstarele târzii ale grupului *«bohème»* din Milan. Şi unii şi alţii datoresc mult Franţei şi în special lui Bau-delaire.

Iată acum câtevă strofe din poezia lui Praga:

Erà un parc vechi şi neîngrijit,
părăsit de mulţi ani;
pustiu
ca un câmp de luptă;
plin de cuiburi, de ramuri şi răzori
ca o colină orientală.

. . . . . .

Câţi Fauni stranii
pe piedestale de marmură
pătaţi şi galbeni
vegheau asupra cărării
şi se oglindeau în bălţi!

. . . . . .

La amiezi, adâncă tăcere
cădea pe râu:

afară doar,
de desprinderea vreunui fruct putred
care făceà, în apa nemişcată
să sune o singură notă—şi nimic alt.
. . . . . .
Nici un copil, la vânătoare de cuiburi,
nici un păstor, şi nici un cerşetor,
nici un brigand,
nici odată un grup de îndrăgostiţi,
(atâtea spectre trecuseră pe acolo!)
nu îndrăzniră să se aşeze pe acea cărare.
. . . . . .

Am ales ici şi colo strofele ce mi se păreau mai bune, având grijă să nu stric impresia generală şi am şters pentru aceasta ultima strofă, de o perfectă banalitate, care nu are nimic de invidiat în sutele de strofe ale lui Prati şi ale altora din aşa zisa *a treia generaţie romantică.* Pictor şi cântăreţ minunat e Praga în acest *Parc părăsit,* pe care el îl numeşte *peisagiu,* dar care e mai curând o *sonată;* cântăreţ până într'atâta încât ne mişcă mai mult cu nota surdă a acelui fruct căzut în apa nemişcată a bălţii, decât cu *incendiile uriaşe* ale acelor apusuri *tragice* în care

balauri şi pitici
păreau arbuştii;
şi copacii mari, giganţi
cântând imnuri lui Belzebut!

Şi totuş ritmul, care aminteşte, cu toate modificările oportune, pe acel al unei încântătoare

anacreontice a lui Chiabrera *(Belle rose porporine)*, strică prin rimele la mijloc şi prin versurile de patru silabe cochetând în rime împerechiate cu cele de opt silabe, acea armonie de melancolie de toamnă obosită şi solitară, care e caracteristica sentimentală a „peisagiului" poetic al lui Praga. Poetul a făcut încercări supraomeneşti spre a fugi de armonia cochetă şi vioaie a celebrului cântec: a dublat numărul versurilor de opt silabe, a înăbuşit efectul – aproape de madrigal şi idilă – al rimelor mijlocii, frângând ultimul vers al fiecărei strofe în două versuri de câte patru silabe, dintre care cel din urmă este *tronco*; a făcut ca primele versuri de opt silabe din fiecare strofă să lunece uşor, evitând astfel o nouă rimă şi reuşind să pună un fior în versuri ca în ramurile arborilor din parc; a făcut ce îi era cu putinţă pentru a se feri de neajunsul de a cădea în armonlile şi vocabularul poetic al lui Chiabrera: dar nu a isbutit.

Armonia contrastează cu imaginile, cel puţin de două ori în fiecare strofă şi, pe când citim cu o mulţumire limpede versurile uşoare ale lui Chiabrera în care concepţia, ritmul şi rimele se contopesc într'o singură expresie de graţie delicată şi elegantă,

(Se bel rio, se bell' auretta
fra l'erbetta,
sul mattin mormorand'erra,

se di fiori un praticello
si fa bello,
noi diciam: ride la terra [1];

versurile triste şi cadenţate ale lui *Praga* — totuş atât de bine alese şi alcătuite — ne fac o impresie de nemulţumire şi de disonanţă, ori de câte ori acea armonie obosită şi expirantă vine deodată în atingere cu armonia săltăreaţă şi cochetă ca un *petit-maître* a versurilor de patru silabe cu rima împerechiată:

Era un parco antico e squallido
da molt'anni abbandonato
desolato,
come un campo di battaglia;
pien di nidi e rami e zolle,
come un colle—oriental.

Nu e desigur vina lui Praga, dacă acest ritm aminteşte cititorului cântecul lui Chiabrera; dar îl aminteşte, şi contrastul face impresia unei disonanţe. Pentru ce un reprezentant al poeziei burgheze care vreă să rupă cu tradiţia îşi îngădue să întrebuinţeze forme *(spectre)* şi construcţii *(de 'ndrăgostiţi o ceată)* de care ar fugi oricare tradiţionalist; e un mister care nu se explică, decât prin tirania pe care vechile forme poetice tradiţionale au exercitat-o dela Petrarca încoace asupra liricei italiene.

1. Dacă un râuleţ frumos, o dulce adiere rătăceşte dimineaţa murmurând prin iarbă; dacă o livadă se împodobeşte cu flori, noi spunem: Râde pământul.

De această sclavie Betteloni încercă poate cel dintâi, în mod conştient, să se elibereze, îndepărtându-se de subiectele obicinuite ale liricei tradiţionale *(inima* şi *păsărica* ar spune cu sintetică ironie Guido Gozzano) pentru a cânta viaţa noastră modernă de fiece zi, femeile îmbrăcate după moda pariziană, şi chiar un bun *souper* modern, fără imixtiune de *peplum-e* greceşti sau de *falerne* oraţiene. Vai! apărură versuri care au făcut să închidă cartea nu numai pe Julietele romantice „deprinse" — cum spune Carducci — „cu „o picătură de rouă turnată pe o petală de tran- „dafir, drept orice hrană", dar încă şi pe noi, cei deprinşi să preţuim la adevărata valoare un biftec la grătar, chiar şi cu sânge:

Si stava assai bene
un tempo alla Regina;
buona cucina,
ottimo vino..,
T'avrei del fritto scelto
i più dolci pezzetti,
e per te i petti
al pollo svelti!... [1]

Tot ce e mai puţin rău în a doua strofă este din Heine, a cărui faimoasă *mazere* serveşte aici de contur pentru piepturile de pui ale lui Betteloni; restul e proză greoaie, foarte banală şi in-

1. Era destul de bine
odată la *Regina:*
bucătărie aleasă
şi vinul foarte bun...;
Din friptură ţi-aş fi ales
bucata cea mai bună
şi pentru tine piepturi
aş fi smuls dela pui!...

sipidă, care nu ştiu cum puteà să treacă drept genială în ochii lui Carducci.

Totuşi faimoasa tradiţie nu e învinsă, cel puţin în ceeace priveşte limba poetică; dovadă acel *benino* din prima strofă, acele *dolci pezzetti* şi *svelti* din a doua.

Rămâne încă acel *Cântec al Croitoresei şi al Soarelui (Canzone della Crestaia e del Sole)*, unde „contopirea realului şi a fantasticului, a sentimen-„tului omenesc şi a interpretării fantastice a naturii, „a vocabularului de conversaţie şi a povestirii care „cântă, a frazei care zugrăveşte şi a strofei care „sboară, a reuşit, în mic, de minune" *(Carducci)*:

Io sono il sol di maggio,
che a venire t'invito,
a farmi, o bella, omaggio
nel mio regno fiorito:
all' aperto io soggiorno
sopra il colle vitato,
sull' ondeggiante prato
d'erbe novelle adorno.

Vo per gli orti a diletto;
sulle aiuole mi sdraio;
serba a me l'augelletto
il trillo suo più gaio...
non hai, bimba, un amante,
che un giorno a me ti meni,
ne' regni miei sereni
fra delizie cotante? [1]

1. Eu sunt soarele de Maiu, care te chem să vii să mi te 'nchini, frumoaso, în regatul meu înflorit: afară mă

Dar aici, în afară de ultima strofă, suntem încă în tradiție! Grădini, regate înflorite, livezi unduioase, erburi noui... Lipsesc *oițele* și *păstorul*... nu însă *păsărica*, cu invitabilele-i triluri! Și strofa din urmă e frumoasă în adevăr și originală, dacă o citim cu tristul surâs indulgent al timpurilor noastre; devine însă falșă și stridentă, dacă ne gândim la Heine și încercăm să o citim având pe buze un *rictus* de sarcasm.

II

Literatura catolică

Caetelor de la quinzaine corespund azi în Italia două reviste de idealism militant: *La Voce* și *Lacerba* [1]. Redactorii celei din urmă: Papini și Soffici — cari, găzduiți de futuriști, au sfârșit prin a-i înlocui, — ar protestà, sânt sigur, — dacă ar aveà putința să mă asculte, — pentru că l-am apropiat de redactori de la *Voce:* dar ar protestà

---

opresc deasupra colinei acoperită de vii și împodobesc livada unduioasă cu erburi noui.

Mă duc prin grădini cum îmi place; mă întind pe brazde; mie îmi păstrează păsărica trilul ei cel mai voios... N'ai fetițo, un amant, care să te aducă într'o zi la mine, în regatele mele senine, între atâtea fericiri?...

1. Adică: *L'Acerba,* drept titlul al unui poem didactico-satiric al lui Francesco Stabili *(Cecco d'Ascoli)* astrolog din sec. al XIV, ars pe rug ca eretic, și poet imitator (și calomniator) al lui Dante.

pe nedrept. Acum fumurile futuriste vor fi trecut, şi Papini a redevenit Papini, şi Soffici, Soffici. Tot ce scriu în *Lacerba* ar puteà foarte bine să-l scrie şi în *La Voce*, dacă Prezzolini n'ar fi stăruit mai mult decât trebuià asupra caracterului militant al revistei lui, şi dacă *La Voce* din 1914 ar fi acelaş din 1913. Prezzolini, Papini, Soffici, Jahier, Boine, Agnoletti sânt cu toţii fiii spirituali ai Caietelor, deşi cu toţii au suferit într'un sens sau altul influenţa „Eticei" crociane considerată ca „filosofie a practicei", cu toate că fiecare, împreună cu personalitatea lui, îşi are autorul preferit: Prezzolini pe Péguy, Jahier pe Claudel, Soffici pe Rolland (trecut prin Rimbaud, Jammes şi Moréas), ceilalţi pe Péguy şi Claudel, însă pe Péguy omul, şi Claudel moralistul, independent de valoarea lor artistică.

Căci, dacă există în Italia o literatură analogă cu ceea din *Cahiers* şi *Nouvelle Révue Française*, există însă şi deosebiri.

Noua literatură italiană nu se prezintă ca o evoluţie (decadentism - primitivism) a vechilor forme, ci mai curând ca o revoluţie care neagă (futurism), trecutul vechiu şi recent, şi, spărgând vechile tipare tradiţionale, caută un drum de ieşire spre simplitate şi sinceritate. E deajuns să comparăm o pagină de a lui Claudel şi una de a lui Soffici pentrucă deosebirea între cele două simplicităţi să sară deodată în ochi. La scriitorii francezi tendinţa de a imità spiritul şi formele

vremurilor primitive îndepărtate de noi în spaţiu şi timp; la cei italieni tendinţa către o formă artistică care se fereşte de orice convenţionalism, lipsită de podoabe şi de resonanţe, vie, tăioasă, condensată, prin care să se izbutească să se dea „iluzia vieţei trăite, faptului adevărat pe care-l „căutam de copii în primele romane.“ Model de asemenea proză (şi de asemenea *poezie,* fiindcă autorul ei este şi un liric de primul ordin) este «*Il giornale di bordo*» a lui Ardengo Soffici. Aici se găsesc de toate: „note şi *boutades*, reflexii de „lectură, conversaţii de cafenea, frase şi chipuri „prinse în treacăt, efecte de lumină, visuri, amin- „tiri, dialogul cu o femee care-i vine în minte şi „apusul care se topeşte în geamurile ferestrelor“, [1] totul în forma unor „paragrafe risipite ca nişte „foi de agendă cu data deasupra, a zilei când au „fost rupte; şi semnele locului şi ale ceasului“ [2]; lucruri care ne vrăjesc ca nişte schiţe de idilă de ale lui Leopardi faţă de cari *Idilele* însele ne par micşorate. Asta în ceeace priveşte forma. Cât priveşte subiectul, înainte de a trece să cercetăm pricina, pentru care în Franţa s'a crezut cu putinţă de oameni cari nu sânt şarlatani să-şi refacă, în secolul XX, un suflet catolic, feciorelnic şi primitiv ca acela al păstoriţei din Orléans; va trebui să

1. Renato Serra, *L'Italia d'oggi: Le lettere,* Roma Bontempelli, 1915, p. 135.
2. *Ibidem.*

arătăm care sunt punctele prin care cele două tinere şcoli spiritualiste se deosebesc. Intr'unul din ultimele numere din *Cahiers*, un M. Vaussard se miră cum într'o aşă de mare reînflorire a idealismului, Italia, care totuş dădù lumei pe cel mai mare geniu catolic, poate să fie azi ţara „în care lumea intelectuală e mult mai de„parte ca orice alta de a suferi înrâurirea directă „sau indirectă a catolicismului... Ţara care a produs „pe primul şi cel mai mare poet creştin", continuă Vaussard, „nu posedă azi nici un scriitor, nu zic „de valoarea lui Claudel sau Barrès, dar numai „de a unui Coppée. Fogazzaro, singurul reprezen„tant mai de seamă al literaturei italiene, a dispărut „— şi se ştie de altfel că nu erà de cea mai bună „rasă. —" (*Cahiers*, 15 Ianuar 1914). La obiecţia lui Vaussard răspunsese mai înainte în *La Voce* din 24 Octombrie 1912, Ardengo Soffici, polemizând cu Jahier despre Claudelism. „Ceace „respinge în Claudel şi la ceilalţi scriitori dela „*Nouvelle Révue Française* nu este atât mania „predicatorie, veşnic protivnică spiritului poetic, — „cât mai ales stilul lor searbăd, anemic, imperso„nal, sau artificial sau chiar ridicul; lipsa cu de„săvârşire la ei a ceeace mă face să iubesc pe „Dante şi Manzoni, nu atât pentru că sunt catolici „morţi, cât pentru că sunt artişti desăvârşiţi".

Şi Giovanni Boine, chiar mai înainte (*Voce*, 7 Martie 1912) recensând «*l'Immolé*» al lui Emil Baumann: „Autorul are iluzia că a reînoit fără

„să-i strămute temeliile, viaţa sbârcită a bimile-
„narului catolicism ; de a o fi reconsacrat şi fă-
„cut-o feciorelnică încă cu un martir nou ; dar
„în adevăr acest răspândit sens al lui de modifi-
„care resemnată, acest misticism resemnat cu
„care se închee cartea, ne înştiinţează că re-
„înoirea şi frăgezimea tinerească, sunt aci veleităţi
„muribunde, sunt geamăte în agonie.

„Agonie, agonie a unei întregi, adânci, omeneşti,
„divine tradiţii antice! Şi ce vrea acest „sacrificat"
„care apără pe jesuiţi şi care totuşi, găseşte că
„da, sunt puţin cam înapoiaţi ? Ce vrea acest ca-
„tolic care nu este cu desăvârşire cu unii, nu este
„cu desăvârşire cu ceilalţi : nu cu esteticianii, nu
„cu polemisatorii, nu cu preoţi, sceptici, nu cu
„mumiile ultra-montane ? Par'că ar aveà un fel
„al lui mai viu decât al tuturor celorlalţi de a fi
„catolic ; se simte că se gândeşte că are un fel
„al lui mai viu decât al tuturor celorlaţi de a fi
„catolic. Şi-l va aveà. Are credinţă. Credinţa sen-
„timentală, creştinească mai mult decât catolică.
„Dar credinţa, dar această credinţă e aci un echi-
„libru practic individual care nu e deajuns ca să
„stăvilească marea prăbuşire a întregei instituţii în
„*lume*. E individuală. E practică. Nu un echilibru
„nou care în chip obiectiv să-i redeà vigoare şi
„sprijin. Pentru că aceasta este tragedia catolicis-
„mului, acesta chinul catolicilor de azi : de a simţi,
„într'un chip oarecare, de a fi pe calea dreptăţei
„şi a adevărului, şi de a aveà de jur împrejur pră-

„buşirea şi moartea. Moartea ca un neînduplecat „călău. Şi zic că numai din conştiinţa deplină şi „sfâşietoare a acestei paradoxale desbinări va puteà „să răsară opera definitivă şi sinceră, care să ne „scoată din ambiguităţile huysmaniane sau ver- „lainiane şi să ne ridice într'un avânt liric dela „acest lânced traiu jeluitor şi rugător al lui Emile „Baumann, după cum *l'Otage* al lui Claudel, ne „ridică cu o viziune nespus de clară şi de tristă, „deasupra nesfârşitei polemice puţin artificială şi „*ancien regime*, a royaliştilor în felul lui Maurras".

După cum se vede, autorul este un admirator entusiast al lui Claudel, cu ale cărui laude îşi începe şi sfârşeşte articolul; dar pune degetul pe rană când ne vorbeşte de ambiguităţile decadente, ce din nefericire, nu lipsesc nici chiar în Claudel, în care dacă înspiraţia e sinceră, stilul păcătueşte destul prin falşitate.

Insuşi Prezzolini care este un admirator al lui Péguy nu izbuteşte să ascundă antipaţia lui pentru omul care „în loc să scrie patruzeci de rânduri „pe zi împotriva vre-unuia din duşmanii lui, scrie „patruzeci de versuri despre cine ştie ce sfântă". Ascultaţi recenzia cărţei *Nôtre pays* a lui René Salomé: „*Ţara noastră* (Franţa) *e ca*...., şi aci „douăzeci de comparaţii, pentru desfăşurarea că- „rora trebuesc mai mult de o sută de pagini în ter- „ţine. Pe deantregul în felul lui Péguy cât priveşte „ritmurile şi rimele, cuvintele şi intonaţia, — aceste „o sută de pagini de polemică naţionalistă în ver-

„suri zmulg o mărturisire pe care o ţinusem până „acum bine ascunsă, dar pe care trebue azi s'o „lăsăm în voe: şi anume că Péguy se căzneşte „din răsputeri să ruineze aceste *Caiete*. Nu erau „deajuns continuările la *Jeanne d'Arc*, tapiţăriile „*Sfintei Genovefe*, cele opt mii de versuri ale „*Evei*, nu ajungeà în sfârşit, Péguy, acum mai „avem şi imitatorii lui Péguy. Dar Péguy, cel puţin, „aveà alte merite. *Les Cahiers* îi făcuse el. Proza „lui polemică era bună şi, după câţiva ani de jur- „nalism cotidian, ar fi devenit şi mai bună. (Péguy „obligat să scrie patruzeci de rânduri împotriva „vreunuia din adversarii lui, ar fi un adevărat noroc „pentru literatura franceză; pe lângă celelalte nu „ar mai scrie patruzeci de versuri pe zi asupra „vre-unei sfinte). Insă domnii imitatori ai lui Péguy „nu au meritele acestea. Şi acum trebue să spunem: „ajunge! Ajunge cu versurile profesorilor catolici, „cu enumeraţiile, cu controversele, cu repetiţiile, „cu aliteraţiile! Şi, ca să ne descărcăm conştiinţa, „să spunem că pe ale d-lui Salomé nu le-am citit „pe toate, nici nu le vom citi vro-dată pe toate, „ba încă nu vom mai citi nici una mai mult decât „acelea pe care din nenorocire le-am şi citit" *(Voce*, 28 Aprilie 1914).

III

Claudelismul

Insă polemica cea mai caracteristică despre pericolul de a aveà şi în Italia o literatură catolică falşe în spirit şi formă ca cea franceză, este polemica susţinută în *La Voce* din 1912 între Piero Jahier şi Ardengo Soffici în jurul lui Claudel şi al Claudelismului. Jahier tradusese de puţin timp *Partage de Midi* şi critica italiană ridicase la cer noutatea tragediei, lăudând pe Claudel ca pe poetul care cu cea mai mare putere închide într'o formă de artă, „un vasto pensiero e una visione mo-„derna della religiosa umanità: l'Eschilo, il So-„focle dei nostri tempi". Cu obişnuita-i impetuositate, Soffici vrù pe dată, *(Voce*, 10 Octombre 1912*)* să pue la adăpost de aceste exagerări pe tinerii scriitori italieni oricând gata să se arunce asupra primului nume de consul-poet ca asupra unui steag ce a fâlfâit peste acoperişuri, pe deasupra celor mai înalte capete, predicând evanghelia nouei literaturi. „Va trebui să spunem că, fiind un ames-„tec de Whitmanism, de decadentism, simbolism „şi de biblie (şi ne-am plictisit de naivităţi şi vir-„ginătăţi biblice, noi cari nu sântem nici ovrei, nici „orientali, şi nici oameni primitivi!) Claudel nu e, „deşi une-ori puternic, lipsit de mania afectării şi „chiar de mare falşitate? Inutil: ajunge să reco-„mandăm citirea *Odelor!*" Răspunse Jahier în *La*

Voce din 17 Octombre 1912 cu un articol intitulat «*Claudelism şi Lemmonism*», căruia îi urmă un alt răspuns al lui Soffici: *Claudelism*, în care multe lucruri erau lămurite, mai ales în ce priveşte afacerea stilului. Şi într'adevăr, ori cât am fi de acord cu Jahier asupra marelor calităţi ale poetului francez, şi cu toate că nici noi nu putem reciti fără să fim adânc mişcaţi, versurile din «*Al putrulea popas al Crucei*»:

(Mame ce aţi văzut murind primul, unicul copil,
Aduceţi-vă aminte acea noapte din urmă lângă trupşorul
[gemând,
Apa pe care se încearcă să i-o dea s'o bea, ghiaţă, ter-
[mometrul,
Moartea care vine încet încet, şi nu se poate tăgădui),

în care lucrurile acelea moarte, ghiaţa, termometrul ce întovărăşesc moartea de azi, „traduc" în adevăr „ceeace nu se poate spune"; cu toate aceasta, înţelegem că sentimentul artistic al lui Soffici, lipsit de preconcepte religioase şi morale, dar fin, spontan, pătrunzător, a dat la iveală cu minunată pătrundere ceeace în arta lui Claudel prea des jicneşte: falşitatea stilului prea rafinat şi decadent.

Relevăm, mai ales în „*Partage de Midi*", „o „discordanţă între materia de tratat şi stilul, prin

1. Aluzie la roman celebru al lui Soffici: *Lemmonio Boreo*, al cărui erou e un curios amestec de *Don Quijote* şi *Jean-Christophe*.

„care, pe când psihologia şi mentalitatea perso-
„nagiilor se întrevăd esenţialmente actuale, tonul
„vorbirei lor exaltat, colorat, intens, se prelun-
„geşte prin mii de ecouri, sugerând simboluri şi
„analogii îndepărtate şi adânci, un ton din alte
„timpuri, luat cu împrumut, s'ar zice, dela alţi
„eroi. Stilul nu este adaptat materiei operei. Per-
„sonagiile şi întâmplările lor sunt moderne, at-
„mosfera tragică care-i învălue e antică. Se pare,
„ascultând cântecul lor, că nu este emanaţia ex-
„presivă a firei lor, ci o notă silit sublimă, care
„se ridică de-asupra lor, nefirească cum ar fi o
„aromă de ambrosie peste un pământ văros şi
„pustiit printre casele unei metropole", (*Voce*, 10 Octombrie 1912). S'ar păreà că Soffici, aşà de aspru censor al lui Claudel, să nu fie atins de influenţa franceză a *Caetelor*, dar în fond este numai împotriva literaturei „catolice" dela *Nouvelle Revue Française*. Lui Jahier care îl chiamă la respect pentru un grup de scriitori cari, după el, reprezintă „nucleul cel mai serios" al nouei literaturi franceze; el opune o desminţire scurtă şi sigură: „Numai asta ar mai lipsì acum
„pentru Franţa! Din contra. La *Nouvelle Revue*
„*Française* nu este decât un compromis între re-
„voluţie şi academie, un organ neutru, *juste milieu*,
„generator de promiscuităţi neplăcute nici lui
„Dumnezeu şi nici vrăjmaşilor lui; unul din acele
„lucruri căldicele, care, pentru că nu sunt nici
„reci nici calde, răposatul Iehovah „le vărsà din

„gura lui", cum se zice în Apocalips" (*Voce*, 24 Octombrie 1912). In ceeace privește Caetele, Soffici (care veșnic e *retour de Paris*, și se laudă de asta) nu stă la îndoială să recunoască Franța de azi întrupată în Péguy și Romain Rolland, oricât ar numi pe cel dintâi „pion fanatique" și ar imputà celuilalt mania de a predicà care-l face să-și umple romanul de pagini care trădează prea mult ideea morală sau socială sau politică ce le inspiră. Și totuș Soffici n'ar fi Soffici dacă n'ar fi existat pentru el Péguy și Rolland. Fără Rolland n'ar fi scris niciodată *Lemmonio Boreo*, fără Péguy n'ar fi tipărit în *Lacerba* articolele acelea așa de nervoase, așa de tăioase, așa de fanatice împotriva neutralității italiene; roman și articole care trag tot ce au mai nobil și desinteresat din paginele polemice, pe care, plângând de iubire și durere, sărmanul „pion fanatique" le-a scris în *Caete* și le-a pecetluit cu sânge pe câmpurile Marnei.

FRUMUSEŢEA ITALIANĂ

Ideile pe care voiu încercà să le condensez în aceste rânduri, fără nici o pretenţie de a face istorie a artei, mi-au încolţit în suflet ocupându-mă în lecţiile mele universitare de una din cele mai interesante şi simpatice perioade ale artei italiene. E vorba de acel secol al XV-lea, care, aşezat între lâncezelile mistice ale vremii dinainte şi luxul cam îndrăzneţ al celei următoare, reprezintă un delicat intermediu câmpenesc şi primăvăratec, care ne mângâe de palidul soare de iarnă al evului mediu şi ne pregăteşte pentru vara caldă şi desfrânată a veacului lui Leon al X-lea.

E secolul măsurii şi al bunului gust, al tonurilor medii în pictură, al gesturilor armonice în sculptură, al liniei simple şi nobile în architectură, al ornamentării cumpătate şi delicate în basorelieful decorativ.

Să luăm *„Primavera“* lui Botticelli, *„San Giorgio“* al lui Donatello, *„Cupola di Santa Maria del Fiore“* a lui Ghiberti, *„Arco d'Aragona“* din

Neapoli şi „*Tempio Malatestiano*“ din Rimini; să luăm un „*caminetto*“ de Desiderio da Settignano, un „*pulpito*“ de Nicola Pisano, o „terracotta“ de Luca della Robbia, şi să le punem faţă cu „*Giudizio Universale*“ şi cu „*Mosé*“ ale lui Michelangiolo, cu „*Duomo*“ din Milan, cu ornamentaţia bogată şi exuberantă a unor palate din sec. al XVI-lea;— şi, deosebirea între cele două secole, al XV-lea şi al XVI-lea, ne va apăreà clară. Vom vedeà atunci care e particularitatea atrăgătoare din *Giostra* lui Poliziano, comparată cu *Furioso* al lui Ariosto; deosebirea ce intervine între o „*selva*“ de Lorenzo dei Medici şi o delicată lirică a lui Bembo; între „*Rappresentazione di Santa Uliva*“ a lui Feo Belcari şi „*Suppositi*“ lui Ariosto — şi poate că vom preferà frăgezimea nelipsită de graţii naturale şi nevinovate, şi curăţia feciorelnică a formelor din sec. al XV-lea, bogăţiei desfrânate şi rafinăriei cam obosite a frumuseţii din sec. al XVI-lea.

Un bun elev al meu îmi obiectà odată că în fiecare an eu par că mă entuziasmez atât de mult pentru perioada ce tratez, încât după mine, toată frumuseţea italiană ar sta acolo. Şi aveà într'un fel dreptate.

Dar, pe când poziţia criticului e tocmai aceasta: a entusiasmului dionisiac şi al largei simpatii pentru orice formă a frumosului; tot aşà, în ceeace mă priveşte, frumosul italian mi se revelă în fiecare an în una din multiplele sale forme şi apa-

rențe, în așă fel, încât mă face să trec din adorație în adorație, căutând — ca Don Juan amorul în mulțimea amorurilor, — perioada ideală a artei italiene dealungul veacurilor istoriei sale civile și literare.

O astfel de cercetare, dacă nu e chiar dinainte osândită, e desigur foarte îndrăzneață și obositoare. Fiecare perioadă, dă la iveală numai o față a acelei frumuseți italiene ce ne propunem a o căutà — și mulțimea manifestărilor sale e așà de mare, că poate înfricoșà și pe cel mai curagios pionier al cercetării.

Poporul italian, — de altfel ca toate popoarele ce rezultă din suprapropunerea și încrucișarea mai multor civilizații — e un popor cu sufletul foarte complicat, ale cărui manifestări diferite și câteodată opuse, nu se exclud de loc, ci se completează.

Italian e într'adevăr imnul extaziat al lui San Francesco, și italian cântecul de dragoste, voluptuos și stilizat, al lui Giacomo da Lentino; italian e extazul lui Dante în fața Beatricei în *Vita Nuova*, și italiană furtuna de patimă ce suflă cu furie în *rime della pietra* ale aceluiaș Dante; italiană seriozitatea *Comediei*, și italian râsul din belșug și simplu din *Decamerone*; italiană idealizarea femeii în poeții *dulcelui stil*, și italiană isbucnirea misoginică din *Corbaccio*; italiană poezia conjugală a lui Tansillo și a lui Galeazzo di Tarsia, și italiană răsvrătirea lui Cecco Angio-

lieri; italiană forma apocaliptică şi severă a *Comediei*, şi italiană toată acea graţie şi uşurinţă din *Furioso*; Italieni sunt Monti şi Foscolo; Leopardi şi Manzoni; Italian e Parini, şi Italian (din nenorocire!) Casti; Italieni sunt Fogazzaro şi Carducci.

Nevoie de iubiri extatice, reacţiuni ale cărnii, severitate de intenţii artistice, suavitate armonioasă de gingaşe şi prea elegante triluri tăinuind o concepţie mică şi delicată ca o floare; toate acestea se întâlnesc atât în arta cât şi în sufletul italian, care, după împrejurări, pare că se arată mai de grabă sub una decât sub alta din formele mai sus numite; dar în realitate pe toate le cuprinde şi din toate răsare.

Ba încă, uneori, acele tendinţe le găsim în acelaş artist, pictor, sculptor sau poet, şi e de ajuns pilda lui Dante, care n'a lăsat neîncercată nici una din multele coarde ale lirei italiene, şi ştie să ne mişte de o potrivă cu imaginea plăcută a păsăricii, care aşteaptă cu nerăbdare răsăritul soarelui, ca să-şi vadă puii golaşi ieşiţi din ou în timpul nopţii, precum şi cu răcnetul puternic al inimii sale în vijelie, însetată de dreptate şi de răzbunare.

Totuşi, privind de aproape, aceste răcnete dantesci ne apar — cu muza severă a lui Parini, sombră a lui Alfieri, şi cinică a lui Angiolieri — mai mult o excepţie, în arta italiană. Şi acelaş lucru se poate spune despre invectivele misoginice ale lui Boccaccio, despre poezia familiară

a neapolitanilor din veacul al XV-lea, despre sfâşietoarea desnădejde a lui Leopardi.

N'am de gând nici măcar să ating un argument aşà de greu şi complex cum e acela din *Italienische Schönheit.* Moeller Van den Bruck, care l'a încercat de curând [1] într'o carte de o importanţă capitală pentru studiul artei italiene, n'a ajuns în această privinţă la nici o concluzie pozitivă, aşà că încercarea lui de a armonizà istoria artei italiene dela Etrusci şi până în sec. al XVII-lea, a dat greş din vina unei curioase tendinţe de a vârî faptul estetic în cadruri cu desăvârşire de prisos, de rassă şi de mediu. Astfel, căutând să lămurească *Giotism*-ul cu „lumina din Assisi" *(das Licht aus Assisi),* coboară cercetarea de rassă până la nivelul hansbartian [2], cu fraze ca aceasta, doveditoare după el, a teutonicităţii Veronei: „Nu joacă „oare şi astăzi ţăranii veronezi în *Osteria Maz-*„*zanti*, cu feţele lor grosolane, tăiate din topor, „asemenea celor ale ţăranilor din Westfalia ?[3] "

Multele observări bune ale volumului sunt în

1. Muenchen, Piper, 1913.

2. *Hans Barth* a scris un volum plin de gust: *Osteria,* (tradus în italieneşte cu o prefaţă de D'Annunzio), asupra vechilor hanuri italiene cu frumoase nume sugestive, care e păcat că dispar mereu pentru a lăsà locul prea numeroaselor şi prea banalelor *Splendid Hôtel, Hôtel Royal, English Hotel* şi alte internaţionale şi *confortables* refugii pentru *snobii* trântori.

3. Vezi în *La Voce* dela 28 Ianuarie 1914, recenzia lui Roberto Longhi asupra cărţii lui Moeller Van den Bruck.

chipul acesta stricate de prejudecăţile de rassă ale autorului.

Chiar şi pentru noi cari, în ceeace priveşte prejudecăţile, ne silim cât mai mult a nu le avea de loc, problema se prezintă atât de complicată, încât ne sfătueşte să n'o abordăm.

Pornind oricum dela o fericită intuiţie a lui Van den Bruck, pentru care arta ar oscilà din perioadă în perioadă între cei doi poli ai *Stilului* şi *Naturalismului*, şi de acord cu el că nu e artă acolo unde e naturalism, putem încercà să deslegăm întrebarea: *In ce consistă „stilul" italian?*

Eu socot că acestui stil, caracteristicile i le-au văzut şi le văd mai mult străinii decât Italienii înşişi, şi că în fond Italia *di genere* a poeţilor şi povestitorilor nordici, Italia *des romantiques* cu alte cuvinte, nu e o Italie atât de convenţională cât ar părea la prima vedere.

Şi e firesc: străinii înţeleg numai decât care sunt coardele ce lipsesc lirei lor, dulcele sunete pe care inima le ştie prinde dar nu le naşte, graţia unui gest ce se poate repetà şi imità prin îndelungată silinţă, ci niciodată produce spontan cu eleganţa celui ce-l are firesc şi înăscut.

Şi eu cred că această caracteristică a artei italiene se poate găsì într'un anume *idealism liric şi fantastic, prin care sufletul italian, esenţial practic, se refugiază sătul de activitate, în regiunea încântată a visului*, unde nu-l constrânge nici o legătură şi unde se poate bucurà

de acea libertate, pe care atât de rar evenimentele politice, sociale şi până chiar şi religioase, au dat-o spiritului italian.

De aceea, arta italiană ne apare, în cea mai bună expresiune a sa, ca în afară de viaţa de toate zilele, în afară de realitate şi, deci, în afară de familie, de societate şi de stat: odihnă spirituală, vacanţă câmpenească pentru suflete deprinse cu luptele cele mai îndrăzneţe; rând pe rând coroană de triumf pentru învingător şi balsam pentru învins; „cetate a soarelui“ pentru spiritele însetate de libertate, şi diversiune pentru oamenii de acţiune reduşi la inacţiune forţată; ogor plăcut şi rodnic, unde Cincinat se va întoarce ori de câte ori, lepădând puterea, va simţi nevoia să se refacă de fierberea mulţimii brute, respirând puternic aerul îmbălsămat al câmpului în floare!

Astfel Machiavelli, îndepărtat dela administraţia Comunei, va scrie în căsuţa din S. Casciano nemuritoarele sale *Discorsi sulle Deche di Tito Livio*; astfel Dante, ieşit din atmosfera moartă a patimilor politice „care-i întristase ochii şi pietul[1]“ va întinde fruntea curăţată fâlfâitului aripelor îngereşti, suavă adiere de Maiu care, „vestitoare de „zori, se mişcă şi îmbălsămează în juru-i, îmbi„bată de iarbă şi flori![2]“

1. Purgatoriul, I, 17.
2. Purg., XXIV, 145—147.

De aici porneşte caracterul spiritual, fantastic şi panteistic ce ni se pare particular artei italiene: adică sete nestinsă de iubiri spirituale şi netrupeşti într'o viziune a naturii cât mai primăvăratecă şi înviorătoare. Cevà între *aria di chiesa* şi cântul pastoral. Madrigalul pudrat şi cochet e de importaţie spaniolă, simfonia puternică a *Comediei*, o excepţie. Arta italiană e prin excelenţă spirituală, armonică, luminoasă, ferindu-se printr'o firească repulsiune atât de atitudinile chinuite, cât şi de strigătele prea sălbatice de pasiune. Atitudinile dezordonate „răpesc oricărui act" — ar spune Dante — „farmecul cuviinţei", şi D'Annunzio (iau anume două puncte extreme ale procesului artistic italian) sfătuieşte prin gura lui Socrate în *Le Vergini delle Rocce* să nu se silească „tinerele corpuri la sforţări crude şi la „minuni primejdioase, pentrucă acestea nu dau „plăcere", şi deci e mai bine „să se lase ca fră„gezimea lor copilărească, întovărăşind sunetul „flautului, să ia atitudinile proprii Graţiilor, Ore„lor şi Ninfelor din picturile vestite".

Atitudini dezordonate şi gesturi violente şi strigăte sălbatice de furie sunt chiar prea multe în viaţă: arta trebuie să ne consoleze, să ne purifice, să ne mântuiască: trebuie să vindece, nu să înrăutăţească rănile pe care realitatea ni le-a făcut în trupuri, să potolească spiritul cu viziuni armonice şi eterne.

Aceasta e, după părerea mea, chemarea artei,

cel puţin aşă cum a fost înţeleasă de Italieni. Ceeace nu vrea să spună că Italienii sunt un popor de visători! Dimpotrivă!

Intre artă şi viaţă e — se spune — corespondenţă, există un raport; dar aceasta nu înseamnă că una reprezintă un reflex cu totul pasiv al celei-lalte.

Ba încă, mai des decât s'ar crede, raportul e invers, şi arta reprezintă o diversiune, o împlinire, o reacţiune faţă de realitate.

Dovadă ne sunt Cervantes şi Flaubert: Don Quijote şi Madame Bovary. Dovadă scrisorile îndrăgostiţilor cu adevărat, care nu sunt niciodată opere de artă, şi muza plângătoare a veselului şi jovialului Tommaso Grossi.

Intr'adevăr, nici o poesie n'a fost mai ideală, niciuna mai spirituală şi dornică de pace decât cea italiană din veacul al XIV-lea, mercantil şi sângeros în urile sale turbulente de partid; niciuna n'a fost mai însetată de pastorală simplicitate în obiceiuri decât acel rafinat, pudrat şi cu perucă secol al XVIII-lea; niciuna însfârşit mai platonică şi câmpenească decât aceea a veacului al XV-lea în chip pragmatic voluptuos şi rob trupului.

Să întrebăm republicele maritime din Pisa, Genua, Veneţia, şi Amalfi, să consultăm registrele prăvăliilor şi ale băncii lui Cosimo dei Medici, să consultăm hârtiile particulare ale celor mai cunoscuţi mecenaţi ai secolul al XV-lea; şi vom

rămâne uimiți de simțul practic, dacă nu de economia; de simțul înăscut al realității, dacă nu de moralitatea, ce acest popor de artiști posedă și posedă.

Nu! Artistul bohème cu părul lung și mintea scurtă, artistul risipitor și veșnic fără bani, nu e artistul italian: e unul din cele mai urâte daruri ce ne-a făcut Franța. Cea mai curată tradiție italiană ne vorbește de Donatello, care se ducea la piață ca să-și cumpere legume și ouă, pe care le scăpă jos când minunea lui *Hristos* a lui Brunellesco îi înmuia mâinile care-i țineau pulpanele hainei: ne vorbește de Giuseppe Verdi care știa tot așa de bine să compuie cele mai romantice arii din Traviata și Aida, și, cu priceperea unui vechi gospodar, să cumpere la bâlciu o pereche de boi!

Ei bine, niciodată ca în secolul al XV-lea, aceste două elemente constitutive ale caracterului italian, practicul și spiritualul, nu s'au contopit mai bine unul cu altul.

Și spre sfârșitul secolului XVI-lea (al cărui simț practic a fost desigur foarte deosebit de cel al secolului precedent) M-r de Montaigne putea să observe, silindu-se să stropșească italiana (*Viaggio in Italia*, II, 134,), că țăranii toscani „în timp ce toți țin vioara în mână și... pe Ariosto „în gură", lucrează cu înverșunare „chiar și în „sărbătoarea Duminicei... care să treere grâul „sau să-l așeze, care la cusut care la tors". Și

în altă parte va face să ne bată inima de plăcere auzindu-l cum spune că „nu te poţi bucura de „tovărăşia Pisanilor, căci toţi, până la copii, sunt „mereu prinşi de treburile lor, şi să strângă bani „cu negustoria“ (II,396). Ceeace poate foarte bine să pară „plictisitor şi neplăcut“ străinilor obişnuiţi încă de atunci să socotească Italia ca un han, sau ca o staţiune climaterică, sau ca un muzeu, sau (de ce nu?) ca un cimitir; dar e plăcut oricărui italian, când te gândeşti la nu puţinii istorici străini şi la Montaigne însuşi, de către cari Renaşterea a fost învinuită (II, 28) „de vivre de l'oisifveté“ a mulţilor săi nobili şi a prea numeroşilor săi prelaţi.

Intorcându-ne la noi, recunoaştem că în secolul al XVI-lea, şi chiar şi în a două jumătate a celui al XV-lea, elementul fantastic şi spiritual păreà că predomină asupra celui practic; dar în realitate, aceasta a venit în urma unui proces logic prin care concepţia de practicitate se identifică cu cea de plăcere. Practicitate deci de alt gen, dar tot practicitate. Şi apoi nu trebue să se ia în seamă Renaşterea numai la curţi, unde fără îndoială banii se aruncau pe fereastră şi finanţele publice se sleiau în strălucirea serbărilor şi oaspeţelor ducale şi marchiziale!

Lângă palatele somptuoase ale nobililor îmbătaţi de frumuseţe şi de lux, erau casele modeste şi bine ţinute ale unei burghezii harnice şi cinstite, încât pe drept poate exclamà Gioberti: „Ciudată

„națiune și Italia, din care valoarea geniului și „sufletului nu vrea să iasă nici în vremurile mai „puțin favorabile; și când e gonită dela câmp „și din palate, se retrage între pereții casei, în „refugiile pașnice ale mânăstirilor, în liniștitele „odăi de studiu ale învățaților și în nobilile „ateliere ale artiștilor [1]".

Acolo se refugie și bunul simț practic, atunci când estetismul păru că învinge. Dar învins n'a fost niciodată în realitate, decât în lumea fantastică a artei. Dar și atunci, când voia să se jertfească și să ardă pe altarul Frumosului în marea flacără spirituală a Renașterii, nu reuși să se mistuie tot, și, sub cenușa secolului al XVII-lea, stătea focul care, alimentat de enciclopedismul francez — și el copil al Renașterei — avea să izbucnească într'o zi dela un capăt la altul al peninsulei, în cea mai mare afirmare practică a Istoriei Italiei: dărâmarea puterii temporale a Papilor și reînvierea neamului la o nouă viață de muncă și luptă!

Ceice învinuesc arta italiană de tradiționalism, de puțină modernitate, de idealism impenitent și de alte năzdrăvenii, nu bagă de seamă că și astăzi, ca și odinioară, Italia se refugiază din luptele vieții practice în regiunile ideale ale artei, așa cum Carducci, din tovărășia „micilor pungași bastarzi" se refugia în aceea a frumoaselor și a eroilor antichității; pre-

1. *Primato civile e morale degl'Italiani*, Bruxelles, 1845, p. 94.

cum D'Annunzio din Roma tinereţii lui, chinuită de o criză de afaceri şi transformare edilitară practică, dar urâtă, se adăpostea printre aurăriile Cetăţii Moarte şi marmora de Paros a templelor Eladei.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SPRE O NOUĂ POEZIE ŞI CRITICĂ ITALIANĂ

La Voce şi-a schimbat directorul. Prezzolini se retrage „surprins pe furiş", spune el, „de un val „din acea oboseală care pare că-l apasă de ani „de zile, şi care izbucneşte din când în când".

In realitate părăseşte *La Voce* pentru a colaborà cu Benito Mussolini, care, dându-şi demisia din direcţiunea ziarului *Avanti,* şi gonit din partidul socialist pentrucă nu şi-a ascuns simpatia pentru un eventual războiu contra Austriei, întemeiază la Milano un nou ziar: *Il popolo d'Italia,* care va fi organul socialiştilor disidenţi. Aceştia socotesc că, înainte de a încercà înfăptuirea republicei comuniste (discreditată pe urma faimoasei republice din Fabriano, cu nu mai puţin vestiţii pui a zece bani bucata) — trebue realizată unitatea naţională şi stăvilită revărsarea militarismului, reprezentat azi în manifestarea sa cea mai brută de blocul austro-german. Pe viitor, partidul socialist italian pare ferm hotărît să se scape de toţi acei oameni

de talent, care s'ar fi rătăcit întâmplător printre rândurile sale, oameni periculoşi şi turbulenţi cari nu se supun directivelor dictate de elocinţa revoluţionară a celui dintâiu slujbaş ceferist care s'ar agită anume ca să fie destituit şi să pozeze în victimă a „infamului burghez".

După Ferri, a venit rândul lui Bissolati; după Bissolati al lui Labriola, şi, după Labriola al lui Mussolini. Nu ştiu cum de-au mai rămas doi oameni de talent ca Turati şi Ciccotti, dar nu m'aş mira ca în curând şi aceştia să se retragă, lăsând doar pe cei doi singuri ortodoxi mai cunoscuţi: Lucci şi Altobelii, ale căror fapte de energumeni sunt de-acum înscrise cu litere de aur în analele Camerei, spre onoarea şi gloria votului universal.

Prezzolini intră deci în jurnalismul cotidian, unde-şi va puteă explică acea sete de acţiune care a stricat atâta revistei *La Voce*, silind să fugă pe cei mai buni colaboratori ai ei. Acum aceştia se reîntorc şi îi regăsim în noua *Voce* de sub direcţia lui Giuseppe de Robertis, criticul genial, care, urmând exemplul lui Serra, a redat oamenilor de bun gust critica literară italiană căzută pe mânile filozofilor şi preudofilozofilor. Revedem cu plăcere în aceste pagini numele lui Papini, Soffici, Boine, Serra. *La Voce* va fi pe viitor „mai artistică şi mai critică" ne anunţă Prezzolini în *Concedo*, „va fi *Lacerba* devenită mai serioasă

„şi fără futurism", ceeace înseamnă, adăugăm noi, *Lacerba* din ultimele timpuri, din care Papini şi Soffici goniseră pe Marinetti, Folgore şi Palazzeschi.

Numărul pe care-l avem înaintea noastră se prezintă bine. Cele două poezii ale lui Papini nu sunt, la dreptul vorbind, mare lucru şi te fac să doreşti pe autorul *Sonetelor plebee ;* dar *Moartea tatălui* a lui Jahier (fragment dintr'un poem ce se va intitulà *Convertirea la cele pământeşti)* este, în genul său, un adevărat giuvaer, pe care regreţi că-l vezi profanat de o punctuaţie futuristă cu mari spaţii albe în loc de virgule, de puncte de suspensiune, litere minuscule după punct, şi alte şarlatanii curagioase, de care ar trebui să se convingă Jahier că arta sa nu are nevoe. *Moartea tatălui* este poate cel mai frumos lucru pe care Jahier l'a scris după convertirea sa la Claudel. Ea este chiar prima lucrare în care Jahier din prima manieră — acela al *Deliciilor indigene* şi al *Ţărei morale* — şi Jahier claudelist din a doua manieră, sunt cu desăvârşire contopiţi.

In această contopire, însă, Jahier este cel care domină cu neliniştea sa modernă de a-şi trăi însfârşit viaţa sa comun omenească, după ce rătăcise prin regiunile prea înalte, dar prea reci ale unui ascetism nebulos şi steril.

Aceeaş tendinţă apare într'o altă scriere (a lui Baldini) intitulată *Canonul lui Roland.* Viaţa e

acţiune, pare a spune, mai întâiu cu plânsetul său, apoi cu sburdălniciile sale, micul Ali care se plictiseşte de a vedeà pe Roland bătându-se mereu în piept şi rugându-se în genunchi. Şi „atunci Roland se ridică, îşi şterse sudoarea şi „băù din tigvă. Şi, înainte să se fi făcut noapte „adâncă, erà pe drumul Parisului".

Mai sunt încă unele poezioare scurte ale lui Palazzeschi (un fost futurist cuminţit de îndată ce valoarea sa a fost, precum merită, recunoscută în unanimitate) care sunt drăguţe şi originale cu adevărat. Cităm *Lună plină*, pentru a da o idee despre acest gen :

Pe tinicheaua fundului de cer
triunghiul lunei pline e'ntipărit în stacojiu.
Tu, Aldo, tot nu vrei să 'mă iubeşti ?..
şi lumea pare fundul unui ceaun albastru.

Mai este o *Amiază* care aminteşte puţin pe Pascoli, dar merită totuşi să fie citată :

Bisericuţe de ţară
îndepărtate sau vecine,
turlele voastre fumegă
ca hornuri de bucătării.
E-amiază !
Copii, hai la masă ! [1]

1. Dătoresc trăducerea acestor două poesioare prietinului Adrian Maniu, a cărui lirică minunat de proaspătă şi de fragedă are atâtea consonanţe cu aceea a poetului italian.

Dar ar merită, mai ales, să fie relevată tot aci noua îndrumare a criticei italiene, care, despreţuind mai înainte tehnicismul lui Carducci şi încercând apoi în zadar cu aplicarea doctrinelor estetice să fixeze valori absolute, independente de gustul individual — se întoarce (cu Serra şi cu De Robertis) la impresionism şi la tehnicism. Firește reîntoarcerea înseamnă şi un progres, de oarece impresionismul şi tehnicismul celor doi tineri critici nu se pot compară nici pe departe cu acela ce era la modă acum zece ani. „Nu mai e vorba „de gust, ci de sensibilitate, care este gustul po- „tenţat, devenit vibraţie şi pasiune ; şi, dacă un „purist şi profesor în faţa unui vers se mulţumeă „să-l repete cu o bucurie oare cum pasivă, leneşă; „acum sufletul se sileşte să-l şi explice în între- „gime, până în cele mai mici părticele şi în- „cheeturi".

Astfel, criticele lui Serra şi De Robertis sunt operă de pasiune, mai mult decât de analiză rece: stilistică sau estetică. Este îndrăgostitul care se frământă să-şi dea seama de farmecele iubitei sale. De aci, nişte titluri ca: *Mulţumire unei balade de Paul Fort* (de Serra) sau *Colaborare la poesie* (de De Robertis) care acum zece ani ar fi părut nebuneşti şi ar fi făcut să râdă nu numai pe eruditi, dar chiar pe cultivatorii cei mai ruskiniani ai criticei estetice. Ca model al sensibilităţii alese a lui De Robertis şi al criticei italiene mai recente care tinde să-şi deà seamă de cele mai

ascunse frumuseți, citãm următoarea interpetare a unei terține [1] de Dante:

„Sunt în Dante unele noutăți de stil, care te fac să gândești la o minune fără pereche. Ori de câte ori îmi reamintesc pentru plăcerea mea o terțină a lui Dante, simt că nu mai am de cerut nimic poeziei, astăzi, cu neliniștea mea modernă, cu sensibilitatea mea bolnavă, ascuțita la extrem. Versul!.. Divin în factura sa vibrantă, în unitatea sa mișunândă pe mișcări noi, și de tremur în ritmul său bogat la fiece accent. Fiecare stă de sine și hotărăște o linie compactă, întreagă, fără răscruci.

„Pare că fiecare endecasilab epuizează în măsura sa capacități de rezonanță și sclipiri de cuvinte înăuntrul unui spațiu constrâns.

„Pe de altă parte, nu prin imagini neprevăzute, ci prin expresii intense, cu sugerări vaste, a fost cu putință să se creeze emoțiuni instabile, muzicalicești, îndepărtate, cu acorduri de culori întrezărite, niciodată redate în chip real. Și o simplă diereză poate să capete valoarea unei minuni. Să ne gândim doar la sforțarea cu care trebue pronunțat cuvântul *plenilunii* și care sforțare scandează cuvântul în așa chip, că și cellalt cuvânt ce urmează se pronunță cu încetineală, cu o tărăgănare prelungă.

„Căutând accentele în acest vers:

Quale ne' plenilúnii seréni,

știu că ele cad pe silaba șasea și a zecea, totuși nu le observ, atât de frecventă este vibrațiunea în fiece parte

---

1. Quale ne' plenilunii sereni
Trivia ride, tra le ninfe eterne,
Che dipingono il ciel per tutti i seni...
(După cum, în nopțile senine de lună plină, Diana surâde printre nimfele eterne, care împodobesc cerul în toate colțurile sale....)

Astfel, cu cât ritmul e mai intens, mai intern şi mai molecular, cu atât variază, cu o tremurare de aşa fel, încât e greu să deosebeşti urcarea şi coborârea tonurilor: o adevărată înfăptuire a aceea ce s'ar numi un *vers sclipitor*.

Dar după o linie atât de vastă, care în puritatea ei dă într'adevăr sentimentul seninătăţii unui cer liniştit, endecasilabul următor, de altă natură şi făurit pentru a sugera o mişcare (strălucire orbitoare pe un fond clar), e străbătut de un fior deosebit, cu un accent tare pe cuvântul „*ride*“ mai evidenţiat şi aproape ascuţit nu numai de sunetele dar şi de cel „*Trivia*“, cu totul deslănat, ce pare strălucirea unui râs nespus de mare. Apoi versul devine potolit, cu condiţia numai ca tonul să fie mai puţin accentuat pe „*ninfe*“, cu o apăsare cam înceată, astfel ca să vibreze ceva mai mult la începutul senariului: „*tra le ninfe eterne*“, şi să pară răspândirea unei bucurii împrăştiate. Şi e natural ca al treilea endecasilab care încheie terţina după unul mai linear şi egal şi un altul mai orbitor, să fie cuprins ca de un extaz, pentru a sugera oarecum emoţia poetului în faţa acestei minuni descoperite“.

Aceasta este o critică cu totul deosebită de aceea a lui Carducci, care se mulţumeă să facă istoria grupărilor metrice, şi, pentru a explică o strofă a lui Parini, porneă dela Guittone d'Arezzo şi Iacopone da Todi; diferită de aceea — totuş atât de mare şi de genială — a lui De Sanctis, care fugeă de amănunte şi nici nu gândeă să-şi dea seamă că armonia versului sugerează cu mult mai mult alte lucruri decât cuvintele; şi diferită mai ales de aceea a lui Croce, filozofică cât voiţi, însă lipsită de gust şi de sensibilitate, şi care afectează dispreţ pentru elementul tehnic din artă, care totuş îşi are însemnătatea lui.

La Voce ne revelează o nouă critică, ce înțelege să *colaboreze* la poezie „nu reducând în formă „reflexă personalități și drame ideale, ci adăogând „puțină neliniște și chin la munca aceasta a noastră „modestă, de *ilustratori și comentatori pe marginea „cărților eterne.* Chiar dacă este o muncă parțială, „nu este arbitrară, și e singura care are astăzi „valoare. De Sanctis răușise să formeze cunoștiința „critică, revelând lumi poetice vaste cu o rezul- „tantă, de cele mai multe ori potrivită și convingă- „toare ; nouă ni se impune datoria de a ușură și „formă experiența tocmai în clipa în care se des- „fășoară, comunicându-i chinul cercetărei, ca un „lucru care nu se va îndeplini niciodată, atât de „lungă și desperată este lecțiunea artei".

Și cu noua critică avem azi (1915) în Italia noua poezie. *Moartea tatălui* de Jahier ne-o arată gata să-și ia zborul nu spre depărtările azurii ale cerului, ci pe cale să însenineze cu figura sa frumoasă, omenească și divină, orele de chin de pe această planetă a noastră, în care totul e frumos, până și roșul sângelui care o inundă în acest moment, de oare ce hrănește floarea unui eroism izbăvitor și ne îmbată cu promisiunea unui viitor, în care aspirațiunile noastre cele mai sfinte vor fi un fapt îndeplinit.

GIOLITTI ŞI SALANDRA

Ce s'a întâmplat ?

S'a întâmplat că lui Giolitti i-a fost frică. Ministerul Salandra, adus la putere *prin voia lui,* dădea semne neîndoioase că vrea să rămâie chiar *fără voia lui.* Niciodată un minister n'a obţinut în Italia o mai mare încredere a poporului. Şi Giolitti a încercat să opună poporului Camera — şi să revie el la putere. Ca să facă ce? Războiu sau pace? Politica neutrală sau cea a intervenţiei? E indiferent pentru noi, ca şi pentru el. Indiferent pentru noi, căci războiul făcut de Giolittii (adică făcut în silă de Giolitti, de frică să nu-şi piardă popularitatea) ar fi micşorat valoarea etică a hotărîrii luată de poporul Italian, rob încă al „dictatorului" — dacă s'ar fi resemnat să-i dea lui, care nu o merită, şi nu sieşi care de cinzeci de ani o pregăteşte şi o râvneşte — gloria războiului care *se va face.* Indiferent pentru el, care nu aspiră decât să-şi păstreze atotputernicia faţă de viaţa politică italiană, gata totdeauna să răstoarne orice mare figură care s'ar ridică conştientă

de datoria sa şi a noilor destine italiene; — indiferent pentru el care şi-ar fi pus masca pacifismului spre a-şi răsturnà adversarul — şi s'ar fi *resemnat* la războiu, numai silit de popor, aşa că s'a întâmplat în 1911.

Dar de data asta Giolitti a venit prea târziu.

Şi nu pentrucă lovitura a fost pregătită. Dimpotrivă. Giolitti ştia că are o cameră după chipul şi asemănarea sa, gata să răstoarne orice Minister la orice semn al său. Şi sta la Torino, într'o tihnă prefăcută, pe când în însângerata Europă bubuia tunul şi tineretul se cutremură aşteptând ceasul jertfei supreme. Sta la Torino şi gândea: „De ce să mă frământ? Camera e totdeauna „gata să răstoarne Ministerul Salandra! Dar şi „fără Cameră, Salandra ştie că fără mine nu poate „guvernà. Va fi de-ajuns, la timpul potrivit, să-mi „înştiinţez mamelucii mei prea supuşi, că nu-l mai „susţin — şi Salandra va demisionà. O, scumpa „mea Cameră! Ce-mi pasă că ţăranii, cărora eu „le-am dat dreptul de vot, s'au întors pe la casele „lor plângând de indignare şi cu pumnii încleştaţi „de mânie, când au văzut că agenţii poliţiei mele „le interzic intrarea în localul de vot? Ce-mi pasă „de acea alegere din Molfetta care a revoltat „împotrivă-mi, conştiinţa oricărui om de cinste? »Oameni de cinste sunt puţini — şi Italia uită „repede. Fapt este, că acum sunt stăpân pe situaţie. «Stăpân până acolo că pot să mă retrag când „vreau, să-mi văd de trebşoarele mele, să las

„altora sarcina — nici prea uşoară, nici prea popu-„lară — de a reprimă agitaţiile ce le-am deslănţuit „şi să restaureze cu noui biruri, finanţele pe care „le-am sleit — şi cu toate astea, să reviu când „vreau la putere, pe dată ce m'aş putea folosi „de străduinţa altora, şi să trec în Istorie ca „omul ce dădù Italiei Tripolitania, şi... de ce „nu ? — provinciile iredente".

Dar de data asta, Giolitti s'a 'nşelat.

Dar de data asta, a fost un moment când i-a fost frică.

Şi-a dat seama de un fapt nou, extraordinar, nemai pomenit dela Cavour încoace, şi-a dat seama de un lucru care a trebuit să-i pară *monstruos*.

Poporul italian (zic *poporul*, nu *Camera*) avea *încredere* în Ministerul Salandra.

Şi cu poporul nu e de glumit.

Şi atunci, lui Giolitti i-a fost frică. A plecat din Torino şi a sosit la Roma. Acolo demonstraţiile care l-au însoţit până acasă, i-au apărut cu un semn rău. Mulţimeă aceea care striga: *Viva la guerra !, Viva l'Italia ! Viva la Francia ! Abbasso i tedeschi !, Viva il Belgio !* — mai rău încă, mulţimea care strigă: *Viva Trento e Trieste !*, fără să se fi informat măcar de gusturile lui, l'a scos din fire, i-a vârît teama în suflet. A răspuns cu o frază care bâiguia „sacrul egoism" al adversarului său, Salandra. A răspuns: „Strigaţi: „Trăiască Italia şi lăsaţi pe ceilalţi !" — vorbe care ar fi avut menirea să vâre frica în rândurile

mamelucilor, dar care nu erau decât explozia unei temeri înciudate, exprimată, pe deasupra, prin o idee împrumutată.

Dar mamelucii n'au avut timp să-şi facă datoria. Salandra, dacă îi e superior lui Giolitti prin cultură, caracter, viziune netă a realităţii, curajul opiniilor sale, — nu-i este inferior în dibăcie parlamentară şi nici în şiretenie. Dacă Giolitti îşi râdea în barbă de el la Turin, Salandra îşi râdea şi el de Giolitti la Roma. De Giolitti şi de intrigele sale. Când, după cutremurul de pământ din Avezzano, s'a ivit primul pronunciament al unor deputaţi nemulţumiţi că n'au fost primiţi direct de Ministru (ştiau foarte bine că nu putea să-i primească, fiind ocupat în Consiliul miniştrilor!) — Salandra îi făcù să 'nţeleagă că nu atât de uşor s'ar fi lăsat-a fi înlocuit dela putere.

Le zise: „Asta, domnilor, îmi pare că are aerul „unui atac la diligenţă, la drumul mare. Vă atrag „atenţia însă, că diligenţele sunt lucru vechiu. „Avem astăzi automobilele. Şi în timp de războiu, „automobilele blindate! Câte-o lovitură ar putea „porni şi dela automobil!".

După eşecul primului atac la „diligenţa", Giolitti îşi pregăti pe al doilea. Şi din diligenţă (care de fapt erà un automobil blindat) porni o lovitură.

Cabinetul Salandra demisionă.

Demisionă şi vorbi clar — cât e cu putinţă într'un comunicat oficial — Regelui şi poporului. Le-a spus: „Luaţi-mi-l din cale pe Giollitti".

Şi le-a spus-o, când era sigur că şi Rege şi popor aveau să-l asculte. Opinia publică era pregătită pentru războiu (Giolitti nu băgase de seamă). Poporul italian avea cea mai nemărginită încredere în Salandra (Giolitti băgase de seamă prea târziu). Şi-a dat dimisia spunând lucrurile pe faţă; „Partidele constituţionale (observaţi „fineţa ironică a acestui plural, care desemnează „pe un singur om: Giolitti!) nu sunt de acord „cu directivele politicei mele externe. Imi dau „demisia!".

Un trâsnet din senin; — Salandra calculase efectele acestui trăsnet.

— Ce partide constituţionale? Ce directive politice externe?! Dar un acord mai bun ca miliardele votate aproape în unanimitate, nu numai de partidele constituţionale (care sunt acelea? Ştiam numai unul!) dar chiar de republicani, socialişti şi clericali — cum poate fi altul?

Intrebări cam de felul acestora ni le-am pus cu toţii aci în ţară.

Dar în Italia?

Acolo, comunicatul guvernului trebuie să fi dezlănţuit indignare în toată partea sănătoasă (care este cea mai mare) a naţiunei, care mâine (după criza de azi sunt mai sigur ca altădată) va înfrunta cu cea mai liniştită bărbăţie, noile sale destine. Şi indignarea pe dată ce aluzia a fost înţeleasă, s'a revărsat toată pe capul lui Giolitti.

Zeci de mii de oameni au aclamat la gara din Roma pe Gabriele d'Annunzio înapoiat din pribegia prin Franţa şi dela cuvîntarea sa din Quarto. Au aclamat pe d'Annunzio şi au aclamat războiul. Au strigat „Jos Giolitti!" Până aci nimic neobişnuit. Nimic neobişnuit (sau măcar nou) în irupţia studenţilor prin culoarele Camerei. Nou este că pentru *întâia oară* în Italia, au avut loc demonstraţii spontane de simpatie pentru un guvern *demisionat*. La Milan, la Neapole, la Roma, la Bologna, la Turin, la Genua, la Veneţia şi la Florenţa, poporul italian a declarat hotărât că nici vrea s'audă de Giolitti, şi că păstrează încredere în Salandra.

E un fapt nou.

In Italia, guvernul a fost întotdeauna socotit un duşman. Căderea unui Ministru a fost întotdeauna prilej de bucurie şi nădejde. Mi-aduc aminte cu ce entusiasm se primea pe străzile Neapolului vestea prăbuşirii unui Minister, cum ziarele erau smulse din mâinile vânzătorilor, şi cu cât interes se citeau amănuntele întâmplării, şi cum toate privirile scăpărau de nădejde.

De data asta, nimic din toate acestea. Salandra a ştiut în chip măreţ să pozeze ca victimă — şi poporul s'a răsvrătit ca întotdeauna împotriva asuprirei, şi a luat partea celui dintâi om, care, după Cavour, a ştiut să-i inspire încredere.

De aceea, Giolitti a venit prea târziu.

Prea târziu, chiar cu expedientul Marcora.

Şi aci, socoteala erà bine făcută.

Marcora erà un prieten al său — dar erà şi un radical (adică un prieten al Franţei) — şi pe deasupra, un bărbat care în tinereţe s'a luptat pentru neatârnarea Italiei. Dacă s'ar fi lăsat convins să joace rol de paravan — cine l'ar fi putut învinui de lipsă de patriotism, de ură împotriva Franţei, de simpatie pentru Austria ?

Dar Marcora *n'a primit.*

Bătrânul glorios, pe senilitatea căruia Giolitti speculase, nu puteà să primească. Nu degeaba trăise atmosfera eroică a anilor 59 şi 60. Nu degeaba respirase mirosul ierbei de puşcă pe câmpiile de bătaie. Nu degeaba strânsese mâna lui Mazzini, lui Garibaldi şi lui Cavour.

De câte ori în Camera italiană a avut loc vre-o demonstraţie patriotică şi s'au făcut aluzie la destinele Trentului şi Triestului şi s'au evocat faptele măreţe din Risorgimento, — bătrânul acesta, ce abia se ţine pe picioare, uitând că este preşedintele Camerei, reapăreà în patriolul de altădată şi cu glas micşorat şi cu gest tremurat vorbeà dela înălţimea fotoliului său presedinţial, de vechile glorii şi de noile speranţe ale ţării.

Nobilul său refuz de azi, încununează cu demnitate o viaţă politică începută pe câmpuri de bătaie în zilele de luptă pentru libertate şi neatârnare.

Acele zile se pare că s'au întors. Sunetele

imnurilor lui Garibaldi şi Mameli, se ridică din nou spre cerul Italiei.

Poporul a declarat războiul.

Il va declară şi guvernul.

In acest ceas hotărâtor şi minunat, aşteptând şedinţa Camerei, o şedinţă istorică ca şi cea a Parlamentului sub-alpin în care s'a proclamat Regatul Italiei, — inima fiecărui Italian bate în aşteptare eroică.

Bate şi cântă:

Fratelli d'Italia,
l'Italia s'è desta:
dell'elmo di Scipio
s'è cinta la testa.
Che fa la Vittoria ?
Le cinga la chioma,
chè figlia di Roma
Iddio la creò !

Italienii nu mai au nici vreme nici poftă să mai gândească la Giolitti.

El reprezintă trecutul. Un trecut de umilinţă şi îndelungă răbdare.

LITERATURĂ DE RĂSBOIU

Banală, s'ar crede.

Dar, din potrivă, nu. Căci acest războiu a fost în mare parte pregătit de literatură, a fost vroit de partea cultă a ţării, a fost susţinut de tinerii care de zece ani încoace luptă pentru o pregătire spirituală care este singura indispensabilă, care e singura ce duce la isbândă.

Singura !... Franţa a fost surprinsă de agresiunea germană, fiind material nepregătită — şi efectele s'au văzut în înaintarea triumfală a armatelor germane până la puţini chilometri de Paris.

Dar moral, nu.

Moral, Franţa era pregătită.

Nu, desigur, de către soţii Caillaux şi tovarăşii ; nu, desigur, de Jaurès şi nici de Calmette.

Eră pregătită de *Péguy* şi *Romain Rolland*, de *Gide* şi de *Claudel*.

Veţi spune, ce au aface aceşti literaţi cari pot părea (şi nu sunt) nişte „rafinaţi" ce fug de orice acţiune.

Vă răspund că nu sunt *literaţi*, ci *oameni*, ba încă oameni *moderni*.

Oameni, adică oameni sinceri.

Oameni cari cred în cele ce scriu, cari plâng, sufer, sunt îndureraţi la unison nu numai cu Franţa dar cu întreaga omenire.

Să-i vedeţi la muncă pe aceşti rafinaţi cari au pregătit victoria dela Marna în uzina întunecată din rue de la Sorbonne!

Să-i vedeţi la muncă în această clipă, nu numai în tranşee, dar pe scena teatrelor neutrale [1], smulgând parterelor aplausul care după câteva zile s'a prefăcut într'un strigăt de răsboiu — şi să-mi spuneţi dacă nu merită ei titlul de *oameni*, acest titlu la care aşa de puţini pot să aspire.

Şi Italia şi-a avut *rafinaţii* săi.

Şi Italia şi-a avut *oamenii* săi.

Dacă Italia a intrat în răsboiu, dacă idealurile nouii generaţii au putut triumfà asupra scepticismului celei vechi şi asupra aurului lui Bülow, dacă Giolitti a fost nevoit să fugă din Roma şi avocaţii aleşi de el ca să reprezinte poporul Italiei au fost nevoiţi să se plece vântului de eroism care le lua răsufletul, — dacă toate acestea s'au putut întâmpla, a fost fiindcă o mână de tineri pregătiseră moraliceşte Italia.

Aceşti tineri se numesc *Giuseppe Prezzolini* şi

1. Claudel a vorbit la Milano în sala Conservatorului; Maeterlinck la Scala.

Piero Jahier — şi represintă o mică revistă: *„La Voce“*.

Aceşti tineri se numesc *Giovanni Papini* şi *Ardengo Soffici* — şi reprezintă o altă mică revistă: *«Lacerba»*.

Două reviste mici, dar fără revistele mici nu se fac fapte mari.

„Les Cahiers de la Quinzaine“, *„La Nouvelle Revue Française“* şi *„Les Cahiers Vaudois“* sunt de asemenea nişte reviste mici, nişte reviste de minorităţi — dar eu cred că fără ele Franţa ar fi văzut pe Germani la Paris.

Şi mai cred că tot naţionalismul sgomotos al lui Maurras n'ar fi întârziat cu o clipă înfrângerea, dacă Péguy n'ar fi publicat „Les Cahiers“ şi Romain Rolland n'ar fi scris „Jean-Christophe“.

Cred toate acestea — şi adaog pentru cei cărora li s'ar puteà părea că exagerez — că fără „La Voce“ Italia n'ar fi intrat în războiu.

Şi nu din pricina articolelor publicate în lunile din urmă, care au folosit desigur la ceva dar n'ar fi putut înfăptui minunea de a reînvià pe Lazărul mort de patru zile al conştiinţei italiene otrăvită de trezeci de ani de parlamentarism şi afaceri, — ci fiindcă vreme de zece ani, dând imbold tuturor iniţiativelor vrednice de luat în seamă, denunţând toate laşităţile, înfierând pe toţi şarlatanii, dând pe faţă toate neorânduelile mari şi mici, dela trustul fabricelor de zahăr şi până la boicotul unei cărţi didactice — „La Voce“

s'a străduit să formeze caracterul tineretului care luptă azi în Trentino şi pe Isonzo.

Prezzolini a fost insultat, pălmuit, atacat, ameninţat la viaţă — dar a învins.

A învins cu ajutorul lui Péguy şi al acelor „Cahiers de la Quinzaine" fără de care, s'o mărturisim, „La Voce" n'ar fi, sau n'ar fi aşa cum este; — dar a învins.

In „Ce datorim Franţei„, Papini n'o spune aceasta, căci, firește, scriitorii dela „La Voce" pretind a fi originali în toate (care e tânărul care să nu se creadă original?) dar e timpul că cineva s'o spună, şi vreau s'o spun eu.

Eu, care am la pasiv multe diatribe împotriva Franţei şi uşurinţei franceze — şi care simt acum nevoia de a-mi uşură conştiinţa [1].

Dar fără să vorbim de acest period de acum îndepărtat de pregătire literară *(= morală* când literatul e şi un *om,* adică un om *cinstit)* să vedem dela isbucnirea războiului şi până azi, care a fost activitatea revistei „La Voce" şi mai

1. Aceasta nu înseamnă că Prezzolini datoreşte totul lui Péguy şi că „La Voce" e o ediţie italiană a „Caetelor". Călităţile de organizator ale lui Prezzolini, Péguy nu le avea, şi nota „Vocei" e cu mult mai practică şi mai largă de cât cea a „Caetelor"; dar la urma urmelor, fără acele „Caete", „La Voce" n'ar există; după cum fără Péguy Rolland, Claudel şi anumiţi scriitori francezi din trecut (mai ales Rimbaud, asupra căruia Soffici a scris un studiu minunat), Papini, Jahier şi Soffici n'ar fi ceeace sunt şi nici Futurismul n'ar există.

ales a singurilor rămaşi pe câmpul de bătae al vechei „La Voce“ (format mic, coperta galbenă) : Prezzolini şi Jahier.

Chiar dela 23 August al anului 1914 într'un articol cu titlul „Ceasul“, Prezzolini vede limpede datoria Italiei : să lupte !

Menirea Italiei este mai grea decât a celorlalţi. Cine se luptă, fie că învinge fie că e învins, numai dacă se luptă, iese cu cinstea neatinsă. Cine se dă îndărăt, spectator, judecător, mijlocitor, trebue să aibe o mărime de suflet neobişnuită. Calea sa e primejdioasă : merge între extremul mărinimiei şi acel al laşităţii.

Ne urăm că Italia va şti să se călăuzească cu acea elevaţiune de suflet care e necesară a unei misiuni aşa de grea.

Cuvinte senine, aproape banale, ce revelează pe bărbatul cu nervii de oţel, pe cari veste, marelui cataclism n'a reuşit să-i slăbească. Ascultaţi-l ; eu unul nu pot să recitesc unele fraze ale lui, fără să nu admir acea seninătate, mai ales când mă gândesc la svârcolirile histero-naţionalo-patriotice la care se dedeà pe atunci — şi nu numai în Italia — presa cotidiană :

Criza de rânduire a început.

Pe când toţi îşi îndreaptă privirea în prezentul şi viitorul apropiat, noi privim mai departe şi de sus.

Inevitabilul tuturor acestora erà vadit. Şi fiind vădit, mai bine azi decât mâine. După o sguduire aşà de puternică, va veni liniştea. Deasupra pământurilor ce azi îşi frâng massele lor şi înghit oraşe şi fac să dispară lucruri, noui straturi virgine vor ieşi la suprafaţă şi munca omenească le va acoperi din nou cu câmpii îngrijit cultivate.. Vom

ieşi din criza cea mare ca după o boală ce întăreşte. Civilizaţia nu e în primejdie, chiar dacă un popor civilizat va trebui să cadă sleit.

Dar după cincisprezece zile, seninătatea e pusă la o grea încercare de atutidinea mai mult decât nehotărîtă, inertă, a guvernului. Numărul din 28 Septembrie (1914) se deschide cu o pagină din Schopenhauer asupra „Dreptăţii veşnice", al căror miez de o tristă aluzie este că orice popor îşi are guvernul şi politica ce le merită :

Insăş lumea e o judecată despre lume. Dacă s'ar puteà pune toa'e păcatele lumii într'un talger al balanţei şi toate vinovăţiile lumii în celălalt, desigur că acul balanţei ar fi în echilibru.

Dar Prezzolini luptă chiar atunci când se preface că serveşte cetitorilor săi o pagină de filosofie. Cetitorul face cuvenitele aplicaţii : guvernul, *nu se mişcă ?* Insemnează că *eu n'am poftă să mă mişc !*

Odată ce i-au intrat aceste idei în cap, cetitorul trage numaidecât altă consecinţă : „In ziua în care „eu voi vreà războiul, îl va vroi şi guvernul ! ".

(Cetitorii şi guvernul l-au vroit în ziua de 29 Mai, iar Giolitti a fugit la Turin !)

Dar după pagina *filosofică,* iată pe cea *omenească* în care cuvintele amare abundă :

Să nu ne facem iluzii, tineri prieteni ce nu găsiţi astâmpăr şi vă frământaţi că vedeţi trecându-vă pe dinainte eroismul cel atât de rar pentru o generaţie, prilejul aşà de minunat pentru a ne declarà vrâstnici, clipa atât de radioasă : p e a ne ridicà la cunoştinţa de noi înşi-ne, ziua când ne-vom împlini prin noi înşi-ne şi nu din imboldul, din ajutorul,

din pomana altora. Ştim cu toţii foarte bine cât de puţină forţă are sămânţa caritătii şi cât e de sterp ajutorul, şi că numai cucerirea are valoare, şi că numai sforţarea prinde rădăcini şi se perpetuează.

Şi puţin după aceasta:

Dacă mâine vom face războiul ca un târg sau ca un şantaj, vom trăda tot ce e mai vrednic de luat în seamă în viaţa naţională. Războiul se face pentru dreptate. Şi dacă războiul nu poate fi desfiinţat, aceasta e numai din pricina celor slabi, pentru cari războiul reprezintă ultima raţiune şi ultima resursă. Pe tunurile mai ştiu eu cărui suveran, stă scris: *Ultima ratio regum*; s'ar putea scrie tot aşă: *Ultima ratio minorum*. Războiul va fi desfiinţat pe lume, în ziua când pe lume va fi dreptate: nu mai curând!

Articolul poartă titlul: „Războiul trădat" şi e inspirat din concepţia că în Italia Statul a trădat Revoluţia legându-se cu Biserica; catolicii au trădat Biserica legându-se cu Statul; socialiştii au trădat socialismul învoindu-se cu burghejii; burghejii au trădat principiul conservator asigurându-se împotriva Revoluţiei cu cedarea slujbelor grase către socialişti. „Italia, închee Prezzolini, suferă de această „veşnică ficţiune în care nimeni nu se găseşte la „locul său. Am trădat toate acestea. Trăda-vom „şi războiul?".

Cuvinte amare şi întru câtva chiar nedrepte, de care ne vom purifică cetind într'un antrefileu dela sfârşitul paginei, următoarele cuvinte în cursiv:

A MURIT PÉGUY, urmând să se lupte pentu răscumpărarea Franţei.

Dela prăvălioara sa întunecoasă din rue de la Sorbonne, bătălia fusese mutată la graniţe.

Fiindcă Franța nu mai avea nevoe de sufletu-i, i-a dat trupul de care ea avea acum nevoe.

Așà vroim să ne fidicăm, o, Italia noastră, în ceasul tău.

Cel care iscălește, e Piero Jahier.

Aceste cuvinte explică destul de bine de ce am început această Cronică despre literatura de războiu în Italia, vorbind de Péguy și de Franța.

Era o datorie de recunoștință.

Și recunoscători sunt chiar scriitorii dela „La Voce", cu toate că sfătuesc pe tinerii italieni să nu se înroleze în Franța.

Cum puteau face într'altfel? Cei dintâi voluntari italieni plecați plini de entusiasm spre a lupta împotriva Germanilor, fuseseră înrolați în Legiunea Străină și trimiși... în Maroc!

Și apoi, era nevoe de ei în Italia.

Un războiu are astăzi nevoe de toți, vrea că toți să ia parte și să tacă, cere numaidecât brațele tuturor Italienilor.

Brațele și priceperea.

Brațele și condeiul.

Și Prezzolini, neputând apuca arma, a luat condeiul.

In acelaș număr dela 28 Septembrie, începe un foc de salvă de reflecții, de ironii, de îndemnuri, în formă de note răslețe, cu privire la Germania, Franța, tunul de 42, distrugerea catedralelor, americanizarea Germaniei, motivele care îndreptățesc pe Italia să intre în războiu, folosul războiului, propaganda Germaniei în Italia, primejdia slavă, problema Triestului, părăsirea Parisului, —

teme de care din nenorocire ni's urechile împuiate.

Dar *cum* tratează Prezzolini aceste subiecte! Aleg la întâmplare, de ici şi colo, şi traduc:

Utilitatea războiului. Iată una: toţi citesc ziarele. Ziarele îşi îndoesc vânzarea şi ediţiile în oraş. Satisfac, escită frumoasa nervozitate modernă, măreaţa escitabilitate a noastră, oamenii de azi, cari avem nervii mai la suprafaţă decât burtă-verzii de altădată. Ziarul invadează satele, năpădeşte câmpiile, urcă munţii, ajunge stânele. Analfabeţii simt cercul de întuneric din jurul-le. Copiii lor vor avea şcoală. In acest timp se simte vibrând o lume mai largă. Rassele se amestecă. Statele cele mai îndepărtate au partea lor în marea tragedie. Peretola (un fel de Mizil pentru Italieni) află că există India şi Australia şi Japonia. Conştiinţa cosmică se intensifică. Istoria omenirei se întăreşte pe tulpina sa. Toţi sunt siliţi să arunce o privire mai departe decât clopotniţa satului. Viaţa devine mai complicată pentru acei uricioşi săraci cu duhul. Simţim tot mai mult că e cu neputinţă să ne sustragem vieţii. La ţară, strângerea şurubului formidabil ajunge nu mai s'abă deçât la oraş. Nu mai există o Arcadie în care să ne adăpostim. Nu mai ştim unde s'ar mai putea povesti un Decameron. Nici o îngrădire, nici o singurătate, nici o simplitate de viaţă nu mai apără pe om. Trebue cu toţii să ne plătim datoria. Eu nu mă entusiasmez de loc pentru afacerile minunate ale directorilor de ziare. Dar această sguduire care face pe toţi să se cutremure, care se propagă dela satul din munte până la centrul internaţional, dela cabina cutărui macaz până la sala de mâncare a unui transatlantic — face să-mi pară pământul ca o unică flacără de conştiinţă în care toate se topesc şi se consumă într'o unică palpitare de pasiune omenească. Istoria universală, istoria sfântă, pe zi ce trece îşi realizează

mai mult unitatea şi cere un Bossuet mai mare, o Biblie mai intensă, o Evanghelie mai curată.

*

Bombardarea din Reims nu e atât de învinuit Germanilor pentru distrugerea unei opere de artă pe care mai curând sau mai târziu timpul ar fi consumat-o — cât pentru obişnuita lipsă de tact şi de cumpănire care desvălue orbirea lor. Era mai bine de a lăsa să fie omorâţi o mie de Germani, decât să se procure Francezilor un prilej atât de frumos pentru a face să treacă drept barbari pe adversarii lor. Războiul e război — şi dacă catedrala era un obstacol, trebuia doborâtă ; dar prostia începe când nu se calculează efectele morale ale acelei distrugeri.

*

In aceste zile se face o mare risipă de positivism politic. Nu se vorbeşte decât de „interese". Noi zicem că nu există alte mai mari interese decât cele ideale. Idealul este practicitatea absolută şi suverană. Astăzi Triestul, Trento, Valona sunt numai nişte mijloace : ţinta trebue să fie acţiunea. Trebue să acţionăm. Dacă importantul ar fi să posedăm Triestul, Trento sau Valona, le-am face aşteptate, poate, dela diplomaţie. Dar noi ştim foarte bine că am fi moraliceşte mai săraci, mai josnici şi mai laşi şi incapabili să menţinem ceeace ne va fi dăruit. Nu e destul să ai, trebue să păstrezi — şi de păstrat sunt vrednici doar acei ce ştiu să ia cu propriile mâini.

*

Nu e nevoe de pretexte. Nu trebue să facem războiu Austriei pentru nimicuri — care pot fi astăzi o torpilă şi mâine ocupaţia Valonei. Noi trebue să facem războiul pentru motive pe care toată Europa le va putea aprecia într'un document oficial. Nu trebue să tăem din măreţia acţiunei noastre. Dacă guvernul e pătruns de însemnătatea momentului, trebue să spună în ziua nimerită : — Sunteţi

în lichidare. Vă descompuneți. Nu mai puteți înfrâna poftele tuturor dușmanilor. Fiindcă în casa voastră se găsește ceva de-al meu, mai înainte de a-l lua alții, îl voiu lua eu. — Așa ar trebui să vorbească. Austria e o casă în llăcări. Asupra acestei case avem o hipotecă. Dacă proprietarul nu știe s'o apere de foc, alergăm noi să ne luăm partea noastră, înainte ca focul s'o nimicească.

*

Problema ce se va ivi când Triestul va fi al nostru, e cu mult mai greu decât problema de a face pe Triest să fie al nostru. Noi nu ne simțim în stare să renegăm vreun cuvânt din cele ce am publicat pentru a lămuri pe Italieni asupra complexității și realității acelei probleme. Noi avem mai multă stimă pentru soldații noștri decât pentru biurocrații noștri. Ca să rezolvăm problema slavă în chip deosebit de cel în care Austria încercase s'o rezolve, e nevoe de mai multă inteligență, cultură și tact, decât au prefecții și comisarii de poliție ai Regatului.

*

Părăsirea Parisului are o mare semnificație. Este Franța care se răsvrătește împotriva Metropolei. Este Franța care zice: Nu aceasta e inima mea. Este Franța care în fața lumei descoperă și răscumpără existența sa. Pentru lume, ce era Franța decât umbra Parisului? De astă dată Franța spune lumei că Parisul e doar oglinda ei.

*

Francezii spun că luptă pentru libertate. Englezii asigură că luptă pentru libertate. Și Germanii protestează că luptă pentru libertate. Rușii jură că voesc să dea libertate Polonezilor. Foarte probabil că e puțină hipocrizie din toate părțile; dar ce este oare această hipocrizie decât recunoașterea valorei libertății? Toți simt că fără de ea nu se poate azi învinge cu adevărat și toți vor s'o aibe cu sine.

*

Infrângerea Germaniei va însemnă pedepsirea unui orgoliu și a unei orbiri tinerești. Infrângerea Austriei va însemnă pedepsirea asuprirei senile.

*

Primejdia slavă e departe. Primejdia germană e iminentă.

Multe din aceste reflexii s'ar putea potrivi (în afară poate de cea din urmă) și României.

României, a cărei situație e azi atât ne asemănătoare cu cea de ieri a Italiei.

Dar, dacă Prezzolini reflectează și judecă, Jahier, liric în suflet, plânge și desperează :

Oh, de ce nu e cu putință o mântuire grabnică ?

Și totuși, cu însumi, la momentul potrivit, mă așteptam la avântul acestui popor chinuit.

Credeam că nu mai există „partidele italiene și războiul". Ce e războiul pentru un popor așa de chinuit ?

Guvernul era potrivnic ; mereu aceiaș guvern dela care ne vine totdeauna răul.

Am greșit. De aceea nu voiu fi niciodată deputat.

De aceea la guvern vin oameni de guvern, și nu niște sentimentali ca noi.

Acest popor nu voià războiul. Primea viața în orice condiții.

Umplea teatrele în timp ce în fabrici mașinile stau nemișcate și în prăvălii ne iese în cale stăpânul.

Și ca orice popor, și acesta își avea guvernul — ce'l merită — neutral.

Noi patru intelectuali, nu vroiam guvernul nostru. Vroiam deci un guvern ne-italian. Vroiam să fim noi.

Mă întreb acum, când mă gândesc la aceasta, de unde ceream eu ca acest popor să-și scoată eroismul ?

I-am luat religia : era măcar frica, și i-a am luat-o ; școala, patria n'am știut să i-o dăm ; iar pâinea, este nevoit să se

ducă să şi-o câştige singur acolo (în America) unde i se spune: *Dego.*

Trebuia ajutat ca să se ridice.

Mai întreb, de unde noi, patru intelectuali, ne aşteptam să scoată acest popor eroismul?

Noi n'am ajuns niciodată nici la ura sa, nici la dragostea sa.

Noi ne-am luptat şi pentru el pe hârtie. Aş vrea s'o cred. Dar poporul nu ştie să cetească: trebue să-i vorbim. Şi când ar putea ceti e obosit, şi-i place să cetească cărţi proaste cu poveşti. Şi noi nu mai facem cărţi proaste cu poveşti. Ne privim cu toţii trăind. Sunt cărţi ce nu ajung la popor, cele în care ne privim trăind.

Pe acest popor l-am lăsat să ajungă laş.

Acum zicem că ne ocupăm de interesele *sale*. Şi ne crede interesaţi.

Acum îi spunem: *dorim războiul.*

Mica poemă în prosă e întitulată „Dar Patria....“ şi termină cu aceste triste cuvinte:

Noi oameni moderni ziceam chiar ieri că nu mai datorăm nimic nimănui.

Dumnezeu; acuma ştim cine e Dumnezeu: ne-a spus-o Biserica.

Părinţii; acuma ştim cine sunt părinţii: ne-a spus-o Papini.

Disciplina; acuma ştim ce este disciplina: ne-a spus-o Prezzolini. Suntem doară oameni de carte.

DAR PATRIA — cei ce ştiau ce era, au murit cu secretul lor.

Erau nişte romantici — şi noi am făcut politică în felul englezesc: dinastia, înarmările, istoria Piemontului pentru copiii de şcoală.

Am descoperit contrazicerile lui Mazzini.

Şi uşurinţa lui Garibaldi.

Şi liberul-schimb al lui Cavour.

Suntem doară oameni de carte.
Suntem, fireşte, şi imperialişti.

DAR PATRIA — nu mai ştim ce e patria.

Nu ştim dacă mai avem o patrie.
Aşteptăm ceva care să ne-o spună.

Acum însă, Italienii ştiu că au o patrie.
Acum a venit ceva care le-a spus-o.
A venit războiul. Marele, sfântul, curatul.
Şi Piero Jahier a schimbat tonul:

Nu voiu crede niciodată că acest popor e laş
E destul de sărac pentru a fi cinstit.
Săracului nu-i prieşte să fie laş.
Săracul n'are decât cinstea. Dacă o pierde, e şters.
Acesta era un popor în stare să moară pentru cinste.
. . . . . .
Cu voi, Francezii, e altceva: — aţi fost siliţi —
Aţi avut invazia.
Noi, e vorba să facem un războiu pentru cinste.
Acest popor, pentru cinste era în stare să moară.
Giovanni Giolitti nu-l putea represintă.
Jur că acest popor n'a fost nicicând represintat:
De o parte, nişte avocaţi bine îmbrăcaţi,
cu idei mici de avocaţi bine îmbrăcaţi,
de cealaltă parte acest popor mut, cu fapte mari de popor
[rău îmbrăcat.
Işi făcea singur politica:
Cerea mai mult dela sine însuş:
acesta nu e un popor laş.

La cel dintâi bubuit de tun, poesia ţâşni răcoroasă şi cristalină din inima lui Jahier. Frumuseţea Italiei ameninţată, i se părù mai mare şi mai curată. Preumblându-se cu Claudel pe potecile

vrăjite ale câmpiei toscane şi printre „pietrele „solemne ale vechei violenţe florentine : biserici, „turnuri şi palate ale vechilor credinţi şi ale vechilor „libertăţi-opresiuni“; i se pare că din orice gard viu, din orice livadă, din orice piatră, din orice îndeletnicire lucrurile, strigă către poetul francez: Italia !

„Desigur că nu-s garduri vii obişnuite,
garduri de livadă, garduri de trebuinţă,
gardurile aceste de trandafiri,
Aceste e Italia.

Livezile's liniştite, plivite, rânduite
şi împrejurul ăstor livezi, gardurile's de trandafiri.
— Italia —

Aceasta e piatra noastră obişnuită.
li zice *senina*,
fiindcă culoarea-i senină:
Aceasta e Italia.

Aceste nume sunt emoţiuni:
Bellosguardo, Fontelucente, Inpruneta;
— Italia —
Intreabă pe săpător şi 'ţi va răspunde: *poesia*.
El e cel ce mă 'mpiedică să fiu literat.
Deasupra gardului ăstui popor, e numai geniul.
Nu-i loc pentru literatură.
Interpretaţi acest popor sau fabricaţi-i nastuii.

Nu te va asculta fiindcă posezi puterea:
interpretează acest popor şi vei fi ascultat.
Va asculta în republica lui Plato.
— Italia —

Acestea-s îndeletnicirile sale:
marinari, țărani, zidari:
îndeletniciri de libertate și invenție.
Ocupație de țăran, fără orar și leafă zilnică,
creditor al lumei, slujbă și credință.
Ocupație de zidar: meșteșug de linie și măsură;
architectură
fără politehnice și geometrie.
Ocupație de terasier: simț de linie și măsură.

Vechi meserii de artă fără cultură;
meserii de libertate și invenție:
Aceasta e Italia.

Și pretutindeni unde's pământuri de desțelenit,
unde's case de zidit, unde's strade de bătătorit
— Italia —.

Aceasta îmi pare a fi artă adevărată, și simplă deasupra.

Futurismul e numai la suprafață, în dispoziția tipografică a rândurilor (pe care am păstrat-o) și în lipsa de virgule (pe care mi-am făcut o datorie de a nu o păstra).

Jahier — am mai spus-o și altă dată — n'are nevoe de asemenea șarlatănii, ca să se afirme poet.

Poet universal, chiar dacă din liniile citate până acum ar putea să apară dimpotrivă.

Marele războiu îl interesase într'adevăr, înainte chiar ca Italia să-și dea tributul său de victime.

Suflet foarte nobil și neliniștit, gândul că pe când el se plimbă prin străzile iluminate de arcuri electrice ale unui oraș neutral, o întreagă „pri-„măvară sfântă“ de tineri tremură de frig în

tranşee ; că pe când cocota la modă trece urmărită de privirile luxurioase ale mulţimii, un viteaz moare fără ajutor sub lumina de veghe a stelelor ; pe când magistratul gras şi idiot se întoarce acasă liniştit după ce a aplicat cu conştiinţa limpede treizeci de ani de muncă silnică unui nenorocit victimă a eredităţii şi a mediului, poate că un vas torpilat coboară în abisele oceanului târând cu sine o lume întreagă de speranţe şi iubiri, de pasiuni şi energii ; — gândul acesta nu-i dă pace. Din când în când, în timp ce, oprit în faţa unei vitrine, admiră vreunul din multele lucruri frumoase şi inutile de care în vremuri obişnuite ni se pare că nu putem să ne lipsim, — o cortină se ridică şi viziunea războiului i-apare în depărtare în toată tragica ei măreţie, în tot groaznicul său mister. De această poesie, al cărei titlu nu mi-l amintesc acum, două versuri mai ales mă obsedează, două versuri ale unei scene de salvare prin noapte şi ceaţă:

> Şi, între cele două borduri, un alb pachet
> ce, dac'ar fi ajuns, era un copil salvat,

versuri foarte frumoase în conciziunea lor şi în trista ironie a celui *pachet alb* şi al acelui *dac'ar fi ajuns,* care ne face să ne gândim la atâtea lucruri nespuse şi înainte de toate la tragica iluzie în care rămâne cea mai mare parte a celor de faţă, că acel pachet alb ce cade în mare n'ar fi altceva decât un pachet.

Şi după aceasta aş fi dorit să mai spun câteva cuvinte despre „Jurnalul sentimental al războiului“ publicat în „Illustrazione Italiana“ de *Alfredo Panzini,* un autor ce'şi are însuşirile sale, dar despre ale cărui merite îmi pare că se începe a se exagera. Copiasem cu grije o pagină din acest jurnal, pentru a o servi cititorilor acestor Cronici, dar recitind-o mi s'a părut atât de învechită, atât de rece, de atâta *ancien style*, atât de spirituală în această clipă în care şi Francezii s'au lăsat de a mai face spirite, încât n'am avut curajul să o aşez lângă acelea ale lui Prezzolini şi Jahier.

De altfel, multe alte pagini am trecut cu vederea şi conştiinţa mă munceşte mai ales de a fi lăsat de o parte măreţul „Cântec de răsboi“ al lui *Fernando Agnoletti* şi de a nu fi citat măcar ceva din interesantele articole publicate de Papini în „Lacerba“.

Dar „Cântecul de răsboiu“ al lui Agnoletti nu se poate nici rezumă, nici fărămiţă, şi articolele lui Papini s'au publicat într'un ziar foarte puţin simpatic Poliţiei Imperiale şi Regale austro-ungare, aşa că am fost nevoit să le las la Neapole ca să evit sus zisei Poliţii Imperiale şi Regale, deranjul de a mi le sechestrà la *fosta* graniţă din Cormons !

VIAŢA ŞI LITERATURA DE RĂSBOIU

Ce se petrece în Italia ?

Răspunsul e uşor. Se luptă şi se lucrează.

Se luptă cu o tenacitate şi un calm nebănuit — şi comunicatele lui Cadorna anunţă, laconic, că „înaintarea urmează înceată dar continuă".

(Minunată încetineală ! Eu cred că puţine evenimente, în acest războiu, pot să redea sensaţia surprinzătoare a minunei, ca această înceată înaintare a Italienilor peste graniţele Carniei şi Cadorei. Suntem în împărăţia zăpezilor şi a gheţarilor, la 2000, la 3000 de metri ! Mai mult decât duşmanul, este muntele însuş care-şi impune obstacolele sale formidabile. Ceeace fac în acest moment soldaţii Italiei, este minunat ! „In Cadore am cucerit vreo sută de metri..." zice ultimul comunicat al Comandamentului suprem. Să ne descoperim ! Acele o sută de metri însamnă totdeauna rezultatul unei mici acţiuni, dar a unei mici acţiuni eroice.

Aci, mai mult ca aiurea, aci, ca în nici un alt războiu acţiunea loveşte contra obstacolelor ce par de netrecut...

Se luptă căutând pe duşman prin ceaţa care învălue toate, se luptă târându-se noaptea, în întuneric, prin zăpadă, în tăcere, ţinându-şi răsuflarea spre a surprinde pe duşmanul care înaintează cu tot atâta iscusinţă, în speranţa înşelătoare de a surprinde sentinelele italiene...

Soldaţii, nesuferind tranşea care-i ţine legaţi de pământ, stau nopţi întregi pe o stâncă, culcaţi pe zăpadă, iscodind, aplecaţi pe o prăpastie, dacă se mişcă ceva pe coasta stâncii din faţă sau jos în valea adâncă, şi, câteodată, ciocnirea se începe cu avalanşe de bolovani rostogoliţi peste patrula duşmană. Şi artileriile uşoare escaladează munţii ca căprioarele, iar artileriile grele, enorme, greoaie, sunt târâte până sus pe nişte coaste unde se pare că pentru a le urcă, e necesar să se agaţe de copăcei sau să se opintească în stânci cu ghete bătute cu colţari. Şi cu toate astea coloşii urcă, şi într'o bună dimineaţă Austriacii sunt năpădiţi de proectile care pleacă din locuri fantastice. Artilerie în acel punct? Artilerie grea italiană? Cu neputinţă!)

(Arnaldo Fraccaroli, Alla guerra nel Cadore, în «Lettura» din 1 Sept. 1915).

Comunicatele lui Cadorna, e o plăcere să le citeşti. Serioase, concise, fără risipă de termeni tehnici, senin de obiective, amintesc Comentariile lui Cezar — şi în siguranţa lor liniştită — sunt chezăşie de isbândă.

Inlăuntrul ţării se lucrează.

Se lucrează la organizarea, la rânduirea, la punerea în valoare a tuturor energiilor vii ale naţiunei, în această clipă tragică, nobilă şi frumoasă, în care orişicine are o datorie de împlinit.

„Ţara florilor, a cântecelor şi a poeziei“ nu numai a devenit iarăş „ţara armelor“, dar s'a transformat şi într'un vast arsenal răsunător de muncă febrilă şi tăcută.

Toţi sunt la locul lor. Doamnele, ca să pre-

gătească ciorapi, mănuşi şi glugi de lână pentru soldaţii cari aşteaptă să petreacă iarna în tranşeele alpine, peste care a şi nins; ţăranele, la munca câmpului rămas în părăsire pe urma fiilor şi a fraţilor plecaţi la front; lucrătorii ca să fabrice proiectile; intelectualii, ca să oţelească sufletele.

In Anglia s'a făcut mobilizarea industrială *on war service*; în Italia, s'a făcut mobilizarea intelectuală.

Au fost profesorii universitari cari au dat pildă, şi la ei s'au alăturat pe dată învăţătorii şi profesorii secundari.

Uitând vechile neînţelegeri şi sterilele lupte de clasă, acum toţi îşi fac datoria, străbătând Italia în tot întinsul ei, şi înflăcărând cu cuvântul lor la acţiune.

Iniţiativele se 'nmulţesc. Astăzi este *Coletul soldatului*, prin care orice cetăţean italian, cu o mică cheltuială de 2 lei şi 50 bani, îşi poate face plăcerea de a trimete unui soldat necunoscut: un colet cu ciocolată, ţigări, cafea, obiele, săpun, aţă, ace, şi... pomadă insecticidă. Mâine, nişte cocoane care posedă vile şi grădini, şi doresc să le pună în serviciul ţării, se gândesc să înfiinţeze *Cuiburi de copii*, pentru fii celor de pe front; nu este fabrică care să nu ofere gratuit parte din produsele sale, nu e firmă care să nu plătească jumătate salariu familiilor lucrătorilor mobilizaţi, nu e categorie de funcţionari care să nu renunţe

la una sau mai multe zile de leafă în folosul Crucei Roşii.

Subscrierea naţională pentru familiile mobilizaţilor a şi trecut de patru milioane, numai în oraşul Milano — şi nu trece zi, în care ziarele să nu publice ofertele cele mai mişcătoare; un bătrân garibaldian care trimite cinci mii de lei de economii la *Comitetul mobilizării civile*; o sărmană servitoare care a ajuns, D-zeu ştie cu câte privaţiuni, să strângă şease sute de lire şi care le oferă pentru familiile mobilizaţilor. Unul oferă cinci sute de lire soldatului care va cuceri cel dintâi steag austriac; un altul trimite din Brazilia treizeci de mii de lire „pentru acea desti-„naţie pe care guvernul o va găsi mai potrivită". Deputaţii renunţă în folosul familiilor mobilizaţilor, la îndemnizarea lor parlamentară; chiar pensionarii au hotărât să renunţe, în fiecare lună, la tot ce trece în pensia lor, peste cifrele rotunde.

Strigătul briganzilor de altădată: *Punga sau viaţa*, a devenit o dilemă eroică, prin puterea căreia cei cari nu au rude pe front, se simt datori să contribue, dacă nu cu altceva, dar cu banii lor, la izbânda care nu poate să întârzie.

O frumoasă pildă de solidaritate naţională, au dat-o neutraliştii de altădată, cari, abiă proclamat războiul, au fost printre cei dintâi cari s'au înrolat ca voluntari şi au stăruit să fie trimişi pe front.

O altă pildă frumoasă o dă presa.

Dacă exceptăm nelipsitele exagerări din rubrica „Scrisorile soldaţilor“, presa italiană e par'că schimbată.

In loc de articole bombastice, pline de retorică nationalistă, — note scurte şi esenţiale, care îndeamnă pe cetăţeni să contribue la împrumutul de războiu.

De Robertis, în „La Voce“, îşi exprimă părerea că această schimbare e o floare cu care nu se face primăvară — şi că, după războiu, lucrurile se vor reîntoarce la starea de mai înainte.

Eu n'o cred. Şcoala sacrificiului mi s'a părut întotdeauna cea mai rodnică în rezultate. După acest războiu, sufletul italian se va regăsi mai pur, mai senin şi mai tare.

Retorica este sforţarea de a face să pară „mare“, cevà care, dimpotrivă, e „mic“ de tot.

Nimeni nu se mai îndoeşte că acest războiu e cevà „mare“.

Nimeni nu se mai îndoeşte că nu mai e nevoe de retorică pentru a-l proslăvi.

Când Italia îl va fi câştigat, ea va fi făcut cevà „mare“, şi va fi lecuită pentru totdeauna de retorică, boala ei de veacuri.

Fireşte, starea sufletelor în Italia este febrilă.

Frumoasă şi nobilă înfrigurare este cea care face pe un întreg popor să ardă într'o unică flacără de entusiasm şi de credinţă; dar nu e mai

puțin adevărat, totuș, că este o „înfrigurare“, adică o „boală“.

Și manifestările patologice nu lipsesc; nu lipsesc exagerările, convulsiile, aiurările.

Sunt niște energumeni, după cari, un italian nu-și poate face datoria decât numai fiind pe front — și-și iau aerul că înfierează cu pecetea infamiei, pe toți acei cari lucrează în alt câmp la reușita acțiunei.

Sunt niște șarlatani (literați, firește!) cari se înrolează voluntari spre a-și face reclamă și a trece drept bune, versuri clocite sau proze indigeste.

Se exagerează mult și în a numi „erou“ pe oricine moare lovit în frunte de un glonț austriac, chiar dacă nainte de războiu era cel din urmă dintre proști!

Impotriva acestor energumeni, împotriva acestor șarlatani, împotriva acestor exagerații, bine fac *De Robertis* și *Prezzolini*, cari li se opun, în notele presărate prin „*La Voce*“.

Dar pe lângă aceste manifestații bolnăvicioase, câte altele mai găsim, foarte normale, prin seninătatea, tăria și modestia lor.

Insuși De Robertis e silit să le ia în seamă:

Cartă poștală. — Imi scrii că trăsnesc granatele împrejur, dar că tu ești liniștit. Ți-ai înjghebat o masă pentru a scrie și un scaun pentru a te lungi, care scaun să-ți aducă aminte de celălalt, legănător, de acasă. Mi-ai cerut caramele pentru a-ți tăia setea și câte o carte de citit,

care să-ţi deschidă deodată o altă serie de visuri şi de gânduri fericite dela care te-ai cam desvăţat, în prea multa gălăgie. Războiul îl numeşti „o gălăgie“ ; aşa simplu. Tu, tu, îţi faci datoria ; eşti în tranşee ; dormi cum poţi, şi mănânci când poţi ; tu, care erai obişnuit cu toate conforturile, cu obrazul tău de epicurian mulţumit. Dar tu, tu eşti bun încă, şi atât de paşnic ! Tu, tu nu judeci comunicatele lui Cadorna şi mersul războiului, tu care ştii că nu te pricepi în strategie. Îţi faci datoria. Primeşti locul ce ţi s'a sortit. Şi nu eşti nici din acei neastâmpăraţi cari spun că mergem încet şi că am puteà înaintà mai în grabă ; că mişcarea aceea e greşită ; că manevra cealaltă nu e la locul ei. Tu nu scrii nimic de tine. Şi scrierile tale parcă le primesc de acasă dela tine. Şi tu, tu eşti în tranşee.

g. d. r.

Câtă puritate !

Cât de mai mare umanitate !

Şi câtă tăcere !

Timp de luni întregi n'am primit nici o scrisoare, nici o cartă postală, nici un ziar.

In Italia, îmi ziceam, lumea trebue să fie tare zorită, încât să uite într'atâta pe cei depărtaţi !

In Italia, îmi ziceam, lumea trebue să fie tare zorită, încât să poată fi atât de egoistă !

Aşà îmi ziceam. Aşà şi erà.

Eri am primit două scrisori.

Un băiat născut în Elveţia, fără cultură italiană, care n'a citit pe Dante, care ignorează pe Leopardi, care nu ştie nimic din istoria Risorgimentului, crescut ca cea mai mare parte din copii Italienilor din străinătate, în vreo „Katho-

„lische Schule“,—îmi scrie din Italia, unde a simţit datoria de a se duce pentru a-şi complectà studiile şi educaţia, că se simte „înjosit de a nu „puteà plecà cu ceilalţi la front“.

Un bătrân ilustru, gloria studiilor romanice, dar care nu s'a ocupat niciodată de politică şi a trăit mereu printre manuscrise şi pergamente, cu un ideal mai mult umanitar decât patriotic, îmi scrie că „o mică Divina Commedia ar stà bine în ra„niţa oricărui soldat nelipsit de cultură, căci ar „fi un mijloc eficace de înălţare morală, şi cu„rajul nu este decât o formă a înălţării morale“.

Dela ediţia critică a acelei „De vulgari elo„quentia“, la „Divina Commedia“ în raniţa soldaţilor, este un mare pas.

Cine ar fi crezut pe *Pio Rajna*, în stare să scrie astfel?

Aceste minuni le face războiul.

*

Dar... *literatura, arta, ştiinţa?*

E drept. Vreţi să ştiţi ceva despre toate astea.

Şi aveţi până la un punct dreptate.

Răspunsul însă, nu e uşor, sau, cel puţin, nu e uşor un răspuns cu deplină cunoştinţă de cauză.

Sunt lucruri, — mai ales în momente ca cele de faţă, în care schimburile intelectuale dintre naţiuni au încetat aproape cu totul, — cari nu se pot judecà bine decât stând pe loc.

Un lucru, deocamdată, e sigur: că timpurile nu

sunt prielnice nici pentru literatură, nici pentru artă, nici pentru critică.

Războiul n'a avut niciodată vreo influenţă binefăcătoare asupra tuturor acestor foarte frumoase şi foarte respectabile jocuri de pierde-vară.

In afară de vreo pagină frumoasă a lui *Panzini*, de „Cântecul de războiu" al lui *Agnoletti* şi de acel mişcător „Examen de conştiinţă al unui „literat", care fu cântecul lebedei al sărmanului *Serra*,—trăsnetul obuzelor de 370 a asurzit parcă pe poeţi zi a uluit pe prozatori.

Vorbesc, firește, de poeţii şi de prozatorii de meserie şi am în vedere arta adevărată, iar nu urletele sălbatice de fiară de care răsună lugubru în acest moment, pădurea primitivă a omenirei întoarsă spre barbarie — şi înaintea cărora un parter de nebuni şi năimiţi, leşină ca înaintea unei muzici de Palestrina.

In Italia, din fericire, urlete de acestea n'au fost.

Dar au fost nelipsitele poezii patriotice — şi a fost ca în totdeauna, un adevărat potop.

Chiar *Ada Negri*, care în vremea din urmă părea că făcuse să ţâşnească din adâncul inimei sale un viu izvor de sânge, — imitează, rece, refrenul unei cunoscute lirice a lui d'Annunzio: „Către Italia".

Scapă, ca totdeauna, *Annie Vivanti*, care are specialitatea de a scrie romane, drame şi versuri aproape exclusiv de ocazie — şi de a nu le face niciodată banale.

In „Circe“, refăcuse romanul Tarnowskei, dându-i o interpretare care are o putere a sa intrinsecă şi un drept propriu la cea mai bună şi mai inteligentă curiozitate a cititorilor.

In „Năvălitorul“, reprezentat de curând la Milano cu mare succes, a luat ca argument pentru drama sa, maternitatea tragică a fetelor belgiene, victimele violenţei soldăţimei teutone, şi a izbutit să îmbogăţească teatrul italian cu o operă ciudată şi puternică, arzând totdeodată de o pasiune irezistibilă şi bogată în accente cu adevărat sclipitoare.

In afară de această dramă, nimic vrednic de semnalat.

Francesco Chiesa, puternicul poet al „Aleelor „de aur“, publică în „Lettura“ din Septembrie, o legendă franciscană („Fratele german“) — cu totul nedemnă de el, deşi pare a fi înviorată ici şi colo de un oarecare simbolism delicat, de loc vulgar.

G. A. Cesareo, simpaticul şi inteligentul profesor de literatură italiană la Universitatea din Palermo, nu vrea să se convingă că, dacă a luat parte alături de Gabriele d'Annunzio la orgiile dela „Cronache Bizantine“, nu înseamnă că s'a şi împărtăşit prin aceasta din geniul aceluia.

Ne dă deci, nişte „Cântece înarmate“ pe care, la drept vorbind, puteà să le păstreze pentru sine :

Spada noastră e o ilustră lamă
pe care blondul erou liberator

o găsi într'un mormânt roman —
şi inima-i străluci de mândrie.

Căci Marius, consulul
aspru, o mânji în măcelul
hoardei cymbrice risipite
şi învinse lângă râu.

Ce zor astăzi de „Marius", de „morminte ro-„mane", de „consuli aşprii" şi de „hoarde cym-„brice" ?..,

E vorba de Italia secolului al XX-lea, care se răfueşte, la luptă dreaptă, cu Austria, cu care are o veche socoteală de rânduit!

Să lase deci în pace pe Garibaldi („blondul „erou liberator") care nici că se luptă cu „ilustre „lame", rugini găsite prin „morminte romane", şi nici că-şi pierdea vremea să sculpteze în mânerul (care nu erà şi nu puteà să fie „de aur"), vreo „secretă alegorie" a unei „Fecioare Cephaea", de care nici pescarii din Nizza, nici spălătoreasa pe care la 12 ani o scapă de naufragiu şi nici Gauchoşii din Pampasul american, nu-i vorbiseră vreodată.

Totdeauna aceiaşi, aceşti bizantini!

Intoarceţi-i pe o parte şi pe alta, şi vor da întotdeauna un sunet de monedă falşă. Trăesc în Italia, în veacul al XX-lea, respiră acelaş aer al unui Papini, al unui Prezzolini, al unui Serra, cari şi-au petrecut tinereţea lor viguroasă aplecaţi deasupra celor mai felurite cărţi şi au dus şi duc luptele sufleteşti cele mai aprige, cari au

reînoit atmosfera vieţi morale italiene; — şi mai visează încă largile şi primitoarele sofale ale „Salonului Galben“ din „Fracassa“ sau cele şi mai moi şi primitoare ale „Cronicei Bizantine“ !...

Pentru ei, o spadă nu poate fi „frumoasă“ dacă nu are mânerul de aur; nu poate fi „nobilă“, dacă n'a fost scoasă dintr'un mormânt roman.

Mai sunt oare în Italia oameni de-aceştia?

Oameni cari la al nostru: „Sabia e frumoasă „fiindcă taie“ — să opună pe al lor „Sabia e fru-„moasă fiindcă e de aur“ ?...

Oricum, mai bine ar tăcea în această clipă sfântă în care oamenii luptă cu spade adevărate.

Cu spade care omoară.

*

Şi nu de aur, de sigur, ci de fier, de bun fier călit, de oţel neîndurător — fu spada care omorî pe *Renato Serra.*

Pe Renato Serra, sublocotenent din al... de infanterie, care în Aprilie, se simţia umilit de a nu şti ce să răspundă, când căruţaşii din Cesena, foştii săi soldaţi, întâlnindu-l pe drumurile prăfuite din Romagna, îl întrebau: „Domnule sub-„locotenent, când ne chiamă?“

Nu erà vreun entusiast al războiului blândul şi bunul custode al Bibliotecei Comunale din Cesena, ci, din potrivă, recunoştea absoluta inutilitate a lui.

Simţia însă, un mare dor „de a umblà, de a

„merge, de a se găsi la un loc cu lumea şi cu „oamenii, de a nimeri odată pentru totdeauna pri-„lejul ca să trăiască şi să înfăptuească ceva".

De a fi, mai ales, „împreună" la ceva, el care fusese totdeauna „singur" la toate.

Să mergi împreună. Unul după altul, prin poteci de munte care miroase a mintă; să te'nşirui ca furnicile pe peretele stâncilor; să 'ntinzi capul, însfârşit, pe după muchea muntelui, cu băgare de seamă, în tăcerea dimineţii. Sau, seara, pe drumuri mari şi moi, când sgomotul paşilor e fără număr şi sună surd în întuneric, şi deasupra, e un fir subţire de lună verzue, colo, sus, printre mici şi albe stele-fecioare de April; şi când te opreşti, să simţi pe grumaz suflarea caldă a coloanei ce-şi strânge rândurile. Sau nopţile, de-un somn îngropat în adâncimea cerului negru şi îngheţat; şi apoi se-aude plânsetul întunecat al zorilor, subţire ca o dungă de spărtură în cristal; şi sculaţi în picioare când ziua e încă palidă. Aşa să mergi şi să te opreşti, să te odihneşti şi să te scoli, împreună; rânduri şi rânduri de oameni cari urmează aceiaş cale, cari calcă acelaş pământ; scump pământ, tare, solid, etern; tare sub picioarele noastre, bun pentru trupurile noastre. Şi toate celelalte care nu se pot spune, căci trebue să fii acolo şi atunci le simţi; le simţi în aşa chip, încât frazele devin inutile.

Renato Serra erà un singuratec. Uitat în colţişorul lui din Romagna, în slujba aceea umilă de bibliotecar al unui orăşel de provincie, a putut să sufere, pe urma acelei izolări a lui, care erà, din nenorocire, mai ales sufletească, — până a se devotà morţii (căci se pare că s'a lăsat omorît, mai mult decât a fost omorît); dar acestei

izolări el îi datorește adâncimea și noutatea intuiției sale critice, după cum liniștei sure a orășelului din Romagna, îi datorește calmul aristocratic cu care a putut să se ocupe de studiile sale, fără să-și propună un scop material, fără să aspire la o catedră, fără să se lase ademenit de Sirena amăgitoare a ziaristicei.

Critica lui, cu desăvârșire modernă, ca una căreia nu-i scăpă nici un curent din cele mai nouă ale gândirei și ale artei, se poate compara, prin siguranță și gust, cu cea a marilor critici de altă dată, cari nu numai că citeau înainte de a scrie, dar și știau să citească cu calm și cu voluptate, cu pasiune și cu bucurie: oameni pentru cari o carte era ceva viu, iar opera de artă o minune care trebue trăită, și nu un cadavru pentru disecție.

De aceea, lui Serra i-a revenit cinstea de a reda Italiei critica ei estetică.

Lui *Croce* îi lipseà gustul și sensibilitatea.

Lui *Borgese*, spontaneitatea și calmul.

Lui *Cecchi* îi lipsește încă, și-i va lipsi poate întotdeauna, intuiția clară și usurința exprimării.

Lui *De Robertis*, ochiul cuprinzător și facultatea sintezei.

Cu *Renato Serra*, Italia a pierdut pe singurul critic adevărat, capabil de a „colaborà la poezie", luându-se la întrecere cu ea.

Modestia lui nu ne îngădue nici să-i reproducem chipul, nici să-i dăm oarecare date biografice.

In Almanahul „Vocei", singura fotografie care lipseşte, e a lui.

In Almanahul „Vocei", singurele pagini care nu-s precedate de notiţe biografice, sunt cele ale lui, cu privire la Pascoli.

Acele pagini, devenite de acum clasice, şi înaintea cărora chiar duşmanii lui se pleacă.

Biografia lui e cuprinsă de altfel în volumele sale de critică.

Două numai, — şi scurte, dar faţă de care am remuşcarea de a le fi numit numai volume de critică.

Căci sunt, mai ales, două volume de poezie.

De poezie, cum numai rareori ştiu să scrie cei pe cari îi numim poeţi.

Aleg dintr'o delicată întroducere lirică la nişte pagini asupra lui Paul Fort, pasagiul următor care s'ar puteà numi autohiografic, căci ni-l arată, oarecum, la muncă.

Uşa cedează încet mânii, şi se deschide asupra tăcerii goale, în întuneric. Se deschide, în sfârşit, cu un suspin lung şi mângiat, asupra dimineţei voinţei mele, asupra golului şi tacerii care e a mea — căci am căutat-o. Dincolo de acel intuneric, e un fel de prietenie pentru mine. E locul meu, temniţa mea, destinul meu. Ceva rece şi arid, nesfârşit mai bun, de toată plăcerea şi de toată frământarea pentru o frumuseţe pe care n'o voiu puteà nici odată s'o posed în întregime. Dar retragerea şi renunţarea, nimeni nu poate să mi-o ia. Nu mă gândesc la nimic precis. Sunt nişte cărţi care m'aşteaptă, şi vre una, poate, e plină de lucruri noui şi de îndoeli; este chiar munca,

ceace lumea numeşte munca, grămada de hârtie murdară şi indiferentă, căruia eu nu vreau să-i cer nici satisfacţie, nici ameliorare lăuntrică, nici amăgire, nici interes, nici bucurie superficială, nimic altceva decât simţul orelor scurse în zadar şi cu voinţa. Ştiu că este gata pe masă — şi va fi destul să m'aşez la ea, ca să regăsesc în impresiunea punctului la care m'am oprit, motivul de a o reluă, ca o maşină care se pune în mişcare la apăsarea manivelei. Aceasta nu mă interesează mai mult ca sala cu cărămizi prăfuite şi tocite şi odaia strâmtă care în toate zilele e aceeaş. Ceeace interesează, e că am venit şi că mă simt aci singur. Restul va veni dela sine: una câte una. Pot să-mi îngădui chiar puţină lene, având atâta vreme înainte, numai pentru mine şi pentru o treabă care interesează, la urma urmelor, aşa de puţin. Şi iată-mă cu cartea în mână. Cu cartea nou sosită.

Cu modestia şi liniştea aceasta, resemnată, lucrà Serra.

„La Voce" pregăteşte, în amintirea lui, un număr special, din care sperăm că vom aveà să ştim despre el cevà mai mult.

Dar ceeace ar interesà cu deosebire, ar fi să se strângă într'un volum, articolele pe care cu o risipă din plin, le presără prin ziarele şi micele reviste din Romagna.

Nimic din ceeace Renato Serra a scris, nu ne poate fi indiferent. Căci nimic nu scrià fără a fi meditat îndelung şi adânc.

De altfel, e singurul chip de a-l cinsti cu vrednicie.

ARTA REGIONALĂ: TREI MORŢI

Vreţi să vorbim de ceva care să nu fie războiul sau literatura războiului?

Să încercăm!

Dar e grozav de greu. Sunt trei săptămâni de când îmi propun acest lucru, de când grămădesc cărţi de artă pe masa mea de lucru, de când citesc şi recitesc *Piemonte* a lui Carducci, *Cantonetele* lui Di Giacomo şi *Piccolo mondo moderno* a lui Fogazzaro, şi nu isbutesc totuş să aştern patru cuvinte pe hârtie.

De ce?

Nu, desigur, pentrucă s'a ruginit condeiul, căci înainte de toate e de aur, sau cel puţin aproape (nu scriu decât cu toc stylographic, desăvârşitul toc al vremilor noastre, din care ideile curg ca şi cerneala) şi pe lângă asta, dacă scriitorul *Cronicelor literare* tace de câtva timp, nu tace din nenorocire altcineva care în fiecare seară dela opt la douăsprezece face să alerge acelaş toc pe paginile unui lugubru caet cu coperta neagră—un fel de calvar al său şi al generaţiei

sale – şi al cărui ultim capitol începe astfel: „A „scrie, a scrie mereu, ca tocul să nu aibă timp „de-a prinde rugină, a scrie lucruri fără înţeles, „în neştire, sibiline, cărora le voi găsi un sens, in- „tonându-le după muzica tânguitoare şi somno- „roasă care-mi cântă în suflet...“

Dar vai! Să ne oprim la vreme: din „muzica „tânguitoare şi somnoroasă“ se poate alunecà prea uşor la „neutralitate“; şi dela neutralitate la războiu trecerea e uşoară.

Să ne oprim la vreme: am jurat de-a nu vorbi astăzi de războiu.

Vreau în schimb să vă vorbesc de „arta“ şi, fiindcă în Italia arta a fost şi este „regională“, de artă regională.

Pentru a ne intonà cuvântul după acea muzică tânguitoare, al cărui *la* este şueratul plângător al şrapnelelor, vom vorbi de artă regională cu privire la *trei morţi*: Davide Calandra, piemontez; Eduardo Dalbono, napolitan; şi Biserica *degli Scalzi*, veneţiană.

Imi veţi spune că aceasta din urmă prea frumoasă moartă, ne va sili să vorbim despre gloriile războinice ale Austriei şi deci de războiu.

Dar de! oameni suntem...

Şi să începem cu oamenii.

*

A fost o vreme când cronicile consacrate unui artist piemontez începeau cu descrierea regiunei

„aspră şi îndărătnică precum e şi rasa care o „locueşte, rasă voinică şi muncitoare, dar retrasă, „prea retrasă, aproape dintr'o bucată şi fără nu„anţe", după cum gratifică d-l Annibale M. Pastore, rasa piemonteză.

Azi, Lombroso nu mai e la modă, şi deci nu vă descriu Piemontul, şi nici nu vă vorbesc de rasă.

Il privesc ţintă în ochi pe Davide Calandra în fotografia ce-o am ici pe masă şi mă întreb dacă astă faţă prelungă şi colţuroasă, aceşti ochi blânzi şi cam trişti, dar cu privirea făţişă şi leală, astă eleganţă potrivită şi marţială de ofiţer în haine civile, nu inspiră de îndată simpatie şi respect.

Ghiciţi omul în a cărui familie, meseria armelor e tradiţională, şi al cărui caracter desvălue ceva din sinceritate prietenoasă de soldat; credincios regelui său, mândru de dinastia lui de pe vremuri italiană şi hărăzită să înfăptuiască minunea unităţii naţionale pe care Petrarca şi Machiavelli o visară ca ceva foarte frumos dar de neînfăptuit; încrezător în sine, în ai săi, în viitor; senin, harnic, scurt la vorbă; greoi în a legă prietenie, dar statornic în urmă; duşman hotărât numai al prefăcătoriei şi uneltirilor; drept în viaţă ca şi în cuget.

Iată cum a fost Davide Calandra, şi iată cum e îndeobşte caracterul piemontez.

Dacă în Calandra e ceva care nu prea e pie-

montez, este expresia aceea de tristeţe care pare că-i întunecă privirea, expresia aceea de tristeţe care îl revelează „artist“.

Asta desigur, nu pentrucă cineva n'ar putea fi în acelaş timp „piemontez“ şi „artist“, dar fiindcă de obiceiu în privirea piemontezului se citeşte o viguroasă şi veselă încredere în viaţă, o voinţă de luptă şi o siguranţă de isbândă care nu îngăduie nici sovăiri nici romantism. Dar Davide Calandra erà un artist, şi nici un artist n'a simţit vre-odată mai bine ca dânsul, tragicul contrast între limpezimea inspiraţiei şi materialitatea înfăptuirii, în care — ar zice Manzoni —

il più divin s'invola,
nè può il giogo soffrir della parola. [1]

Şi cu atât mai puţin jugul marmorei.

Davide Calandra a luptat într'adevăr mai mulţi ani înainte de a se ridică din romantismul manierat al unor opere ca: „Tigre reale“ şi „Fiore „di chiostro“ până la inspiraţia aspră şi sănătoasă din „Contadina“, „Cacciatore di contrab„bando“, „Per i campi“, „L'aratro“, şi dela aceasta, până la sculptura eroică, evocatoare a sufletului vânjos de soldat al străvechiului Piemont sculptură eroică al cărui cap de operă e — cel puţin după mine, — „Dragone del Re“.

---

1. Ceace e mai dumnezeesc se risipeşte şi nu poate suferi jugul cuvântului.

Nu doară fiindcă ar fi cea mai mare operă a lui.

Opera cea mai mare a lui Calandra, aceea pentru care a veghiat şi suferit până la sfârşit şi pe care totuş n'a putut-o vedeà răsărind dintre brădetul vilei Borghese, este fără îndoială monumentul equestru al lui Amedeo de Aosta; dar cel mai reprezentativ, cel care exprimă în acelaş timp tot sufletul piemontez şi toată arta lui Davide Calandra, este „Dragone del Re". Minunată desigur e şi „quadriga" care ar fi trebuit să împodobească la Roma Palatul de Justiţie, şi a fost înlăturată din cauza fatalităţii, datorită căreia la toate concursurile ţinute de Stat, învinge totdeauna machetele cele mai urâte; însuşiri greu de găsit are chiar baso-relieful care împodobeşte noua Cameră a Deputaţilor şi rezumă istoria veche şi modernă a Casei de Savoia ; însă adevăratul Calandra nu e nici aici. E în „Dragone del Re" şi în „Monumentul lui Arnaud", în care e toată poezia viguroasă a „Bătrânului Piemont" atât de scump fratelui său (scriitorul Eduardo Calandra) şi bunicului său după mamă „culegător pătimaş „de tablouri, stampe şi aquaforte, arheolog de „seamă, care răscoli cu evlavie sânul pământului „său, scoţând la iveală schelete de soldaţi, arme, „vase şi mărunţişuri de fier şi de bronz, întregul „suflet al Piemontului, dinaintea cuceririi romane", după cum ne spune suspomenitul Annibale M.

Pastore, cărui de astă dată trebue să-i fim recunoscători pentru informaţie.

Inaintea acestor două lucrări, rămân plin de admiraţie şi dus pe gânduri.

In marele monument equestru, toată admiraţia mea se îndreaptă spre cal, măreţ prin îndrăzneală şi avânt, si care ar putea simboliză elanul nou al Italiei, dacă ar purtă în spate pe Victor-Emanuel III, micul rege cu suflet mare, care va trece în istorie ca primul soldat al celui de-al patrulea războiu pentru neatârnare; dar mi se pare prea frumos şi cutezător pentru un prinţ ca Amedeo de Aosta, chip foarte simpatic, dar caracter slab, care n'a ştiut nici odată să cuteze şi nu s'a putut menţine pe tronul Spaniei.

Nu ştiu: acel cal mi se pare un simbol, şi un simbol văd chiar în faptul că mândrul călăreţ nu seamănă deloc cu Amedeo de Aosta, lucru de mai multe ori relevat şi imputat sculptorului.

De fapt, este monumentul „Aceluia care va „sosi", monumentul „Viitorului Italiei" ; este monumentul cel mai „simbolic" pe care-l are Italia, şi sculptat — ce ironie! — de unul din cei mai aprigi protivnici ai simbolismului în artă.

Astfel, Frumuseţea eternă se răsbună pe teoriile admiratorilor săi.

*

Dacă Davide Calandra e piemontez în suflet, Edoardo Dalbono e napolitan de sus până jos. Arta lui e voluptoasă si colorată, luminoasă, şi

păgână, romantică şi sentimentală, ca şi sufletul, ca şi peisagiul napolitan. Tabloul său cel mare, acel care e celebru şi pe care toate monografiile de artă îl înregistrează şi-l reproduc, este „*La „nave delle Sirene*“, o cutezătoare alegorie mitologică plină de mister şi de durere omenească, din care poate s'a inspirat Arturo Graf, când a scris versurile acelea disperate asupra naufragiului corăbiei „Speranţa“. In tabloul lui Dalbono nu e vorba de speranţă; mai de grabă de ilusie ori de glorie, întrucât nu se poate tăgădui că în el, mitul Sirenelor e interpretat în chip cu totul modern, şi corabia înfăţişată de Dalbono nu e numai aceea a lui Ulise.

Las pe cititor să judece tabloul ce trece drept capul său de operă, dar în faţa căruia (desigur literatura e de vină) rămân rece, şi trec să contemplu „*L'amore dal balcone*“, care întrucâtva e şi iubirea mea de napolitan în România. In adevăr, nu pot privi acest tablou, fără să nu mă simt transportat la Neapoli, nu departe de Posilipo (şi mai precis la *Torretta*) într'o după amiază de August. E aşa numită *controra*. Bătrânii dorm, strada e aproape pustie (pustie cum poate fi o stradă la Neapoli) şi un tânăr se plimbă pe sub un balcon, a cărui balustradă aminteşte prin înfloriturile şi volutele, acea artă napolitană din sec. XVII atât de caldă, atât de voluptoasă, atât de plină de cochetărie... uneori atât de obraznică.

Casa, într'adevăr, e o casă veche şi balconul e

un balcon vechiu din sec. XVII, cum sunt atâtea la Neapoli. Insă tânărului îndrăgostit nici nu-i trece prin minte că toate acestea ar atrage pe cineva care n'ar şti că aci şade *Nannina*, frumoasa fată din popor, cu părul negru ca abanosul, cu privire acum lâncezitoare şi pătimaşe, acum voluptoasă şi aprinsă, care numai de câteva săptămâni îi răspunde la privirea lui, când îl întâlneşte pe stradă, deşi se preface că nu-l vede când ceasuri întregi stă de strajă sub balconul ei. Dar astăzi Amor se îndură: fereastra se deschide şi *Nannina* se arată, în haina ei albă şi vaporoasă de pânză şi de voal, cu părul pieptănat măestru ca al tuturor fetelor napolitane, cu nedespărţitul evantaiu atât de folositor pentru a ascunde zâmbetele şi ochiadele drăgăstoase, de mulţimea profană. Iată o privire molatică lunecă în lungul evantaiului jos în stradă. Fereastra se închide. O tufă de flori tremură încă, atinsă de haina ei. Soarele iese de printre nori, şi tânărul se depărtează şuerând, pe strada dinspre Posilipo.

Intregul tablou este în acea privire, şi în tablou toată bucuria uşoară a Neapolului.

„Edoardo Dalbono", — scrie Salvatore di Gia-
„como, — „a vrut să cânte în pânzele sale, în
„care se adună toată floarea frumuseţii parte-
„nopee... a vrut să cânte Neapolul care nu este
„încă cu totul dispărut şi pe care, în obiceiuri,
„în bogăţie, în înfăţişarea lui pitorească, îl opreşte
„şi-l zugrăveşte aşa cum era la începutul seco-

„lului XIX. In astă oprire premeditată este în-
„treg Dalbono, al cărui glas vesel se fereşte de
„orice vorbă rostită cu zâmbetul trist al vieţii
„contimporane. Comedia modernă atât de fecundă
„în contemplaţii dureroase şi în creaţii expresive
„şi pătrunzătoare, n'a putut seduce acest suflet
„din alte vremuri, tot atât de senin în obiecti-
„vitatea sa de observator, pe cât de respectuos,
„ba chiar lacom după o frumuseţe fără nevroză,—
„suflet înflăcărat de veselie şi de poesie antică.

„Astfel Edoardo Dalbono, artist desăvârşit, n'a
„cântat decât fericirea. In astă carte iubită şi
„plăcută, pe ale cărei pagini niciodată udate de
„lacrimi, se vede pecetia plăpândă a unei vo-
„luptăţi surâzânde, - Dalbono a scris cronica
„încântătoare a artei sale. Napolitan fiind, a tra-
„dus această carte în dialectul său.

„Iată-ne pe ţărmul mării, unde personagiile
„uneia din poemele sale cele mai plăcute, joacă
„*Tarantella* sorrentină. Unde suntem? Nu ştiu, nu
„înţeleg—dar suntem la Neapoli, şi mi se pare
„cam pe la sfârşitul sec. XVII. Fără îndoială lo-
„cul e cât se poate de încântător. Lumina soa-
„relui ce coboară spre amurg împrăştie peste oa-
„meni şi lucruri o tonalitate egală şi aurită. In
„depărtare, printr'o uşoară aburealâ împrăştiată
„peste tot, răsare colina din Posilipo. Mai spre
„noi, în lungul scobiturei unui amfiteatru, albele
„case ale Neapolului capătă un relief mai isbi-
„tor: ici cupola de faianţă a unei bisericuţe se

„aprinde, colo deodată scânteiază o fereastră, iar „mai jos marea casarmă din Granili se apleacă „roşie de tot şi se oglindeşte în apă. Tăcerea în„depărtată e o tăcere care se aude—marea aţi„peşte, casele dorm. Dar aci, pe acest colţişor de „pământ care înaintează şi se ridică din mare, „lumea dănţueşte veselă, şi râsetele tinerilor se „amestecă cu zgomotul ritmic al castanietelor şi „al tamburinelor. Faţă în faţă stau două fete din „popor: una cu braţele desfăcute şi gâtul întins „e gata să se învârtească într'un picior; cea„laltă—care s'a aplecat de parc'ar vreà să facă „o reverenţă settecentească (din sec. XVIII)—aş„teaptă ca tovarăşa să-i vină în faţă, şi e gata „să se îndrepte şi să se arunce pe spate, cu acea „mişcare molatică şi îngăduitoare a drăgălăşe„niei femeeşti în momentul când cedează. In„toarce spatele gol spre cel ce priveşte tabloul: „liber şi trandafiriu, gâtu-i răsare delicat şi par„fumat din corset, ca o floare dintr'o cupă. Fus„tele i se umflă împrejur; corsetul scurt şi strâns „pe corp nu-i ajunge la mijloc; mânecile lasă „goale până la cot braţele bine strujite. Şi pe „când cele două fete dansează, altele bat din „tamburină, o mamă tânără îşi alăptează co„pilaşul, un băiat şi un bătrân pregătesc masa, „şi un ştrengar se caţără de stâlpii unui altar, „plin de podoabe şi înfloriturі.

„Unde suntem? — Poate la Portici, poate la „San Giovanni sau la San Giorgio, colo între

„Neapole şi oraşele dela poalele Vezuviului. In „ce vremuri? Nu ştiu... Mi se pare că recunosc „în dansatoare pe *Graziela* din frumoasa *Gnoc-* „*colara* [1] a notarului Pietro Trinchera, şi *Rina*, „iubita unui „duelist" din sec. XVII. Iar în acel „bătrân care pregăteşte masa, ghicesc pe *Ienna-* „*rone* cârciumarul şi în acel băiat pe *Ntuniello* „tânăr palavragiu".

De mult vă făgăduisem o pagină „settecen- „tescă" a lui di Giacomo.

Iată că mă ţiu de cuvânt.

Şi cu atât mai bucuros, cu cât dacă aş fi scris eu despre acest tablou—frumos în amănunte, dar slab ca compoziţie,—n'aşi fi putut-o face cu entuziasmul unui napolitan de baştină, cum e di Giacomo.

*

Şi acum un suspin, un sărut şi o floare pe mormântul frumoasei veneţiene, asasinată mişeleşte de Austria.

Dacă n'aşi fi cunoscut-o şi n'aş şti cât de frumoasă, drăgălaşe şi gingaşe erà înfloritoarea fiică a lui Longhena, care se oglindeà cu o cochetărie atât de naivă în apele lui Canal-Grande, la doi paşi de gară, nici n'aş vorbi de ea. Italia e aşa de bogată în opere de artă, şi Venezia în biserici baroce, încât n'ar face să insistăm asu-

1. Piesă în dialect napolitan, preţioasă ca document al moravurilor napolitane de pe vremea vice-regilor spanioli.

pra acestui asasinat, chiar dacă paguba ar fi fost mai mare decât pierderea câtorva fresce de-ale lui Tiepolo. Dar o cunoaşteam,—mă adăpostisem într'o zi acolo, aşteptând trenul care avea să mă ducă la Florenţa, - şi la vestea josnicului atentat am simţit strângându-mi-se inima ca un îndrăgostit care a aflat pe neaşteptate din jurnal, că iubita lui trecuse printr'o mare primejdie.

Scumpă bisericuţă „degli Scalzi“ ! Iţi aduci aminte de acea zi, în care — mulţumită prezenţei yachtului Kaiserului german în bazinul lui San-Marco, — nu-mi fu îngăduit să iau obişnuita cafea la Florian şi să-mi înveselesc ochii cu vedenia senină a cupolelor de aur şi a Procuratielor de marmoră ? Gondola mă duse cu lungi ocoluri la gara fumegândă şi somnoroasă, unde nu găsii pe nimeni, afară de-o ciudată doamnă poloneză, îmbrăcată în roşu şi urmată pretutindeni, la o respectoasă distanţă, de secretarul său, un uriaş în redingotă, roş la faţă şi cu desăvârşire spân, pe care de departe oricine l'ar fi luat drept un preot german.

Doamna aveà mare poftă să se fălească faţă de mine cu italienească sa mai mult poloneză, şi secretarul ei se arătà foarte scandalizat de răspunsurile mele plictisite.

Alte gânduri mă frământau. Erà prima dată când mă găseam la Venezia singur, şi pentru prima dată mă simţeam pierdut în ea. Imi aduceam aminte de alte sosiri, de gondole pline cu

prieteni, de plimbări în barcă, de partide de tennis, de seri întregi petrecute în Piaţa San-Marco în jurul unei măsuţe de cafenea, ascultând muzica săltăreaţă şi capricioasă a celui mai cochet din dialectele italiene ; mă gândeam la toate acestea şi eram trist.

Atunci, la doi paşi de gară, te-am găsit pe tine, scumpă şi micuţă rănită, ce azi mă priveşti cu ochii tăi lâncezitori de suferindă. Mi-ai ieşit în cale cu braţele deschise şi m'ai primit veselă ca pe un oaspe mult aşteptat şi dorit, dând onorurile casei şi deschizându-mi toate comorile ei bogate şi capricioase.

„Iată" — mi-ai spus — „locaşul de marmoră în care locuesc eu, sufletul veneţian al bisericii. Nu te uita la faţada somptuoasă, prea semptuoasă pentru mine, slăbuţ şi blând cum sunt. A desenat-o Sarti, care ţinea la somptuos şi care voi să facă din astă faţadă o variantă (în proporţii mai mici) a aceleia atât de vestite a bisericei della Salute. Priveşte mai de grabă graţioasele *Sibille* ale lui Marchiori. Iţi plac ? Eram sigură. Căci nu eşti dintre aceia cari dispreţuiesc în artă momentele de tranziţie adesea fecunde în delicioase minuni mărunte... Ce zici ? N'ai contemplat destul faţada ? Mă învinovăţeşti că nu o preţuiesc în destul ? Din contră, o iubesc din suflet! Numai că-mi pare prea bogată pentru mine... Cum vrei ! Mai haidem pe-afară, dacă preferi... Iţi aminteşte de stilul lui Sansovino ? Negreşit.

Influenţa lui Sansovino a ţinut la Veneţia atât cât la Roma aceea a lui Michelangelo. Haide, să ne întoarcem înăuntru; la Venezia e primejdios să mergi de-a'nderetelea pentru a privi perspectivele: cazi în apă! Să ne întoarcem înăuntru. E frumos şi acolo. Ai îndrăzni să preferi pe Sardi lui Longhena? Dar Tiepolo? Unde-l laşi pe Tiepolo?".

Aci întrerupsei pe drăgălaşa-mi vorbăreaţă, spunându-i că despre Tiepolo ştiam destule şi că dacă voia să-mi arate faimoasa «*Traslazione «della Santa Casa»*, mi-ar fi făcut o mare plăcere.

Ne întorserăm înăuntru. Freasca, brăzdată de două crăpături adânci, se înfăţişă totuşi destul de bine păstrată. Ştiam că nu era printre cele mai importante ale lui Tiepolo, fiindcă în ea pictorul exagerà nişte pretinse defecte ale sale, dar care azi ar fi calităţi; şi cu toate astea nu mă mai săturam de-a admirà gingăşia amănuntelor, armonia coloritului puternic, îndrăsneala şi mlădierea acestui geniu care — reîntors la şcoala marilor maeştrii ai secolului precedent — ştiu să deschidă artei un regat fantastic plin de poezie şi de adevăr.

Micuţa mea prietenă, mă trase de mână, isbucnind într'un hohot de râs cu totul veneţian, văzându-mă că stau atâta vreme cu nasul pe sus, admirând tabloul.

Mă uitai la ceas. Erà târziu.

Eram singur. Lângă mine nu era nimeni.

Impresia-mi fu atât de neplăcută, că, după puţine clipe, ghemuit în vagonul aproape gol, începui să citesc Baedeckerul ca un englez oare-care.

„Biserica degli-Scalzi, aşa zisă fiindcă este slu-„jită de Carmelitani desculţi, cari în mânăstirea „alăturată fabrică vestita (!) apă de melisă (!!), „este o clădire măreaţă în stilul acela al Deca-„denţei care tocmai în excesul de măreţ căută „frumuseţea. A fost zidită între 1694 şi 1698 de „Baldassarre Longhena. Faţada, mai ales, dato-„rită lui Giuseppe Sardi, e îmbelşugată şi pre-„ţuită pentru bogăţia marmurelor sale. Interiorul „e somptuos. Ceeace e mai de preţ aci, este „*Vergine col bambino*“ a lui Giovanni Bellini din „capela dela spatele altarului, cum şi fresca lui „Tiepolo...“

Se pare că aud câţiva cititori cari protestează; dar în schimb, văd pe mulţi alţii, cari tocmai acum încep să se intereseze.

Cu atât mai rău pentru ei! Eu unul mă opresc la protestările celor puţini, căci de prietenia lor îmi pasă.

*

Cât despre „mica veneziană“ am primit acum în urmă veşti mai bune.

Se pare că nu-i e scris încă să moară.

Dar va rămâne oarbă. Ochii ei: fresca lui Tiepolo şi pânza lui Bellini, s'au întunecat pe veci.

SALVATORE DI GIACOMO

Trebue să vorbim de el. Printre poeţii cu adevărat moderni (pe *Carducci*, pe *d'Annunzio* şi chiar pe *Pascoli*, i-am aşezat la locul lor în bibliotecă şi nu-i scoatem afară decât rare ori), este cel mai mare şi, în oarecari privinţe, un premergător. Premergător, în înţelesul că, atunci când de *Soffici* şi de „Jurnalul de bord" al său, nici nu se vorbea, şi nimeni nu se gândise încă la o poezie de „însemnări cu creionul" *(Moretti)*, sau de note poetice răzleţe *(Palazzeschi)* — di Giacomo scriă „Tavernella" sa, care reprezintă poate ţinta la care poezia cea nouă va ajunge, atunci când, înlăturând orice preocupări literare, sinceritatea şi simplitatea inspiraţiei şi a expresiei, vor cuceri puterea emotivă a cântului:

Maiu. La o cârciumioară
pe deal la Antignano: mirosin
de fraged maghiran:
câinele birtaşului,
ce latră: butia de vin
faţa uşii: găina
care 'şi ceartă puiul:
şi-un aer răcoros şi fin

ce vine dela munte,
se-amestecă cu vântul
şi părul-ţi de pe frunte
odihnă nu-i dă..,

Stăm la o masă
amândoi. Şi'ncet încetişor
mănuţa ta se 'ntinde
şi mâna mea o mângâe:

— „Nu vezi că'n farfurie
răcitu-s-au jumările?"
— „Cât sânt de uluit!"
— „Cât sânt de zăpăcită.....!"

E întreg Neapole în aceste versuri; întreg Neapole epicurian, patetic şi sentimental! Căci Salvatore di Giacomo numai arareori este poetul Neapolului întunecat, al „dichiaramenti"-lor, al Camorrei — şi chiar atunci, întinde deasupra scenelor de corupţie şi crimă, acel văl de melancolie, de sentiment, de tristă şi omenească înduioşare care se citeşte în ochii oricărui Napolitan şi plânge în sunetele oricărei flaşnete.

Să cetim „Prânzul amantului":

Ah, de-ar şti Aniello hamalul,
de-ar şti cât a costat
bucata cea de brânză iute
şi puiul cel umplut şi fript!

A costat un „da!" în silă smuls
Nanninelli-Roşcovana, de-un student...
şi şi-a muşcat în urmă pumnii
femeia acestui om de rău!..,

Da, s'a vândut!... A mers şi pân 'acolo!...
Dar altfel cine-ar fi adus la Sf. Francisco [1]

1. Temniţa San Francesco în Neapole.

puiul cel fript şi brânza cea iute,
sticla de vin, pâinea cea caldă?

In pâine ascuns-a un bilet
(când va mânca, Aniello'l va ceti):
— „Să negi mereu, îmi spune avocatul!...
Credincioasă totdeauna, Nannina îţi va fi!...“

Mediu de corupţie şi de crimă. — Nanninella-Roşcovana, dacă nu e tocmai o pasăre de noapte, face parte desigur din viaţa păcătoasă a Neapolului: este amanta unui Camorrist, care o exploatează şi o bate şi o împinge către ruşine. Ne convinge despre asta, porecla de „Roşcovana“. Totuş, câtă putere de dragoste şi jertfă, câtă demnitate omenească în această femee care se vinde, şi apoi îşi muşcă pumnii de ciudă! Şi câtă adâncă ironie în cuvintele: „Credincioasă totdeauna, „Nannina îţi va fi!...“ — Câtă ironie şi câtă duioşie! Italienească schimonosită în care acele cuvinte sunt scrise (tot restul poesiei — ca de altfel întreaga operă poetică a lui Di Giacomo — e în cel mai pur dialect napolitan) slujesc să atenueze în chip delicat, pateticul, mişcătorul şi duiosul cuvintelor din urmă, care altfel ar atinge ridicolul; pe când dimpotrivă, în comicul unei italieneşti schimonosite, ele sfârşesc prin a mări efectul trist al acelei făgăduieli de credinţă, atât de contrară întâmplării ce o cunoaştem. Simţim că poetului îi e teamă să nu fie ridicol şi se sileşte să surâdă, să glumească, să-şi ascundă înduio-

şarea lui, tristeţea lui, ca toţi acei ce simt cu adevărat şi au pudoarea sensibilităţii lor.

Dar să nu analizăm.

Prea multe ar fi de spus — şi exigenţele criticei estetice (aşà cel puţin, cum o înţeleg) ne-ar duce prea departe. Asupra unei singure poesii, care să fie adevărată *poesie*, adică întruparea unei intuiţii prinsă limpede şi desăvârşit redată, s'ar puteà scrie volume. Capodopera e multiplă în unitatea sa, complicată în simplitatea sa.

Dar să lăsăm teoriile...

Spuneam că Salvatore Di Giacomo este numai prin excepţie poetul Neapolului întunecat — şi aproape niciodată poetul acelui Neapole vesel, sensual, bălăcăritor, spiritual, bufon. Latura aceasta a sufletului napolitan, e preocuparea unui alt poet dialectal: *Ferdinando Russo*, care are lucruri reuşite, unele perfecte, dar nu iese din cercul poesiei dialectale şi nu poate interesà decât pe cei ce cunosc adânc viaţa poporului napolitan. Salvatore di Giacomo vede şi redă partea sentimentală a acestei vieţi, care e delicată şi aleasă, aproape tot atât cât cealaltă este grosolană şi vulgară. Din când în când — şi mai ales în poesiile dintâi, pe care acum le intitulează „Glasuri „îndepărtate“ — încearcă şi el să fie spiritual şi bufon, dar nu cade niciodată în trivial: bufonul său se spiritualizează, devine humor, înduioşează chiar. Printre cele dintâi sonete ale sale, sunt unele ca „Uliţa suspinelor“, „Scrisoare de

„dragoste“, „Coana-Amalia din Speranzella“, „Pe „deal în Măcelari“, — în care comicul şi sentimentalul se îmbină astfel, că nu vezi care din doi întrece:

Coana-Amalia din Speranzella,
când prăjeşte la gogoşi,
svârle aur în tigae
Coana-Amalia din Speranzella.

Şi ce mai năsuc
cârnuţ şi drăguţ!
Şi ce gură ca de prunc,
şi ce ochi şi ce obraz
printre gogoşi şi chifteluţe!

Pentru aşa drac de femee
aş face orice!...
M'aş face o chifteluţă,
m'aş tăvăli în făină,
şi m'ar lua mănuţa ei,
şi m'ar svârli în tigae
Coana-Amalia din Speranzella.

Este cea mai napolitană dintre poeziile lui Di Giacomo. Este chiar printre cele mai tinereşti. Azi nu mai scrie de acestea. A devenit mai profund şi mai sincer. Nu mai caută coloarea locală, idiotismul napolitan, sceneta caracteristică, comicul uşor, maliţiozitatea cu efect sigur. Rămânând napolitan, a devenit totuşi mai omenesc, mai universal. A devenit şi mai trist. „Ţigancă“, „Umbra“, „Cuvinte de dragoste neîmpăcată“, „Gelozie“, „Dimineaţa prin Toledo“ — sunt pline de

o resemnare tristă şi melancolică, vecină cu scepticismul şi descurajarea. Ţigăncii care, privindu-i mâna, ar vrea să-i spue dacă iubita îi e credincioasă — îi răspunde: „Nu! Destul... Du-te..!“; mamei care-l întreabă *pentru cine* scrie, îi răspunde că scrie pentru ea — şi-i ceteşte o strofă *care nu se scrie pentru o mamă* şi bătrâna rămâne, după acea lectură, duşmănos de tăcută, înfăşurată în broboadă — pe când soarele de iarnă se ascunde pe după nori („Gelozie“); prietenilor care-l sfătuiesc să nu mai treacă prin strada aceea, unde şi-ar puteà întâlni pe iubita de eri, şi să se chinuiască în zadar — le promite că-i va ascultà, şi continuă a trece mereu pe acea stradă, gândind: „Ah, de-aşi vedea-o! Dumne-„zeule, fă să n'o văd!“ Dar sfârşitul măcar, din „Cuvinte de dragoste neîmpăcată“, merită să fie citat:

Prieteni, iertaţi-mă! da, da, am văzut-o, şi albă
mai albă decât alte ori, s'a făcut când m'a văzut.
Şi-acuma când vorbesc de ea, cu suflarea ce-mi lipseşte,
chiar acum de aş puteà, acolo aş vrea să mă întorc!

Aş vrea să mă întorc, şi prin mulţime să-i ascult
glasul, ce într'o sută şi o mie eu pot să-l deslueşc!
Aş vrea să mă întorc şi s'o aud cu glas tăcut
şoptindu-mi: „Haide... întoarce capul!... scumpul meu,
aicea sunt!...“

Aş vrea să mă întorc, şi să-i zic: „Văi, ce-am făcut!...
nu ne făgăduisem oare să nu ne mai vedem?...
Dece, dece eu nu mai ştiu să ţin acum făgăduiala,
pe care-acum nici tu n'o ştii s'o ţii, nici tu?...“

Aş vrea să mă întorc şi inima'mi s'o sânger şi desmierd,
să mi-o cufund în lacrimi şi să mi-o 'nveselesc...
Inima neîmpăcată şi satulă; inima ce moare şi învie,
inima ce niciodată pace, tihnă n'o gasi.

Şi'n fiecare primăvară, Di Giacomo, în chip obişnuit, se îndrăgosteşte—şi, cu toată bruma uşoară căzută pe păru-i, se îndrăgosteşte din toată inima. Şi atunci, aleele singuratece ale Villei Naţionale din Neapole îl văd preumblându-se mână 'n mână cu o oarecare Nanninella sau Concettella, sub umbrelele lor discrete; prietenii pălăvrăgesc pe seama lui, şi-i dau acele sfaturi pe care am văzut cum el le urmează; adoratoarele sale — şi Di Giacomo are multe, mai ales printre studente şi literate! — sunt furioase. Dar Di Giacomo nu le ia seamă, şi în vasta sală a Bibliotecei Lucchesiane, cu bolţi frumoase, împodobite de frescurile lui Paolo Vetri, revede copacii Vilei şi albastrul mării. Atunci îi es din mână peisagii ca cel de mai la vale, în care aerul străluceşte de o lumină pe cât de fantastică pe atât de adevărată:

„Mare, lucie şi-albastră,
în care pare ţintuită
pe ape o pânză
albă, nemişcată;

cerule, turchez,
ce te-oglindeşti în apă
şi tu, vântule uşor,
ce mi-aduci suspinele
arborilor de prin Vilă
şi fâlfâi cu-a tale aripi
şi alergi jucând şagalnic
printre păsări şi fântâni;

ascultaţi-l! L'auziţi?
Sufletul meu vă răspunde"
...Şi'l luară cu sine
Vântul şi unda şi cerul senin.

Nu analizez: mi-ar părea că stric poesia uşoară a acelui suflet aruncat vântului, cerului senin, undei; sinceritatea şi adâncimea acelei invocaţii către mare, către copaci, către vânt, ca să stee şi să asculte sufletul, ce le răspunde... nu spun ce, căci nu se poate spune prin cuvinte. Am multe de scris despre Di Giacomo, şi sunt grăbit. Păcat numai, că fiind grăbit, trebue să citez. Incep cu „Pianul în noapte", capodopera lui di Giacomo, tradusă în mai multe limbi, foarte muzicală şi foarte sugestivă:

Un pian în noapte
sună 'ndepărtat,
şi cântecul se-aude
prin aer suspinând.

Doamne, câ'e stele 'n cer.
şi ce lună şi-aer dulce!
cât'aş vrea s'ascult un cânt
cântat de-un glas frumos!

Bate unul: doarme uliţa
legănată'n nani-nani
unui vechiu motiv
de-atâţea ani.

Dar singuratec şi încet
motivul antic moare:
uliţa e tot mai neagră
în întunecimea nopţii.

Doar sufletu 'mi singur
rămas la fereastră
mereu tot aşteaptă,
pe gânduri rămas.

Impresia ce ne lasă această poezie, este aceea a unei muzici. Auzim pianul în noapte. Neapole doarme îmbătat de mireasma iasomiilor sale. Uliţa neagră tace sub veghea stelelor. Deodată, din depărtare, vine sunetul unui pian. Intunecimea se însufleteşte, stelele strălucesc mai viu, mi-

reazma iasomiilor e mai pătrunzătoare. Totul pare că se leagănă cu acel sunet. Dar iată că tace. Uliţa recade în umbră, stelele nu mai strălucesc, mireazma iasomiilor abia se mai simte.

Aci isprăveşte poesia, isprăvesc adică cuvintele. Nu însă muzica. In sufletul cetitorului, ultimele note se prelungesc ca într'un ecou, care urmează să desfăteze şi să turbure, chiar când s'au risipit. Impresia care rămâne e cu totul altceva decât aceea de linişte şi de pace: ne simţim turburaţi şi trişti, ca după o Nocturnă a lui Chopin. De aceea spuneam că impresia pe care ne-o lasă acest „Pian în noapte" — este aceea a unei muzici. Este ca şi cum am fi auzit cântând pianul peste uliţa adormită, sub scăpărarea stelelor. Efectele ce încercăm, nu sunt cele trezite în noi de *cuvintele* poeziei, ci de *muzica* acelor cuvinte. Iată minunea ce Di Giacomo a înfăptuit şi care rămâne în unele din traduceri, ca cea spaniolă, foarte frumoasă, a lui Esterlich. Cetitorul nu va putea să bage de seamă acest lucru din traducerea noastră, credincioasă, dar nu, desigur, muzicală. Il vom despăgubi de sforţarea de a ne crede pe cuvânt, învitându-l să guste cu cea mai voluptoasă şi delicioasă cumpătare, o altă mică minune a liricei napolitane contemporane: poezia intitulată „Hortensiile", pe care unii o socotesc superioară chiar „Pianului în „noapte":

Hortensiile ce le ai în ăst ghiveciu
de ce le mai stropești? Nu le stropi!
Le scoate în afară de fereastră:
nu vezi cum s'au uscat
hortensiile ce le ai în ăst ghiveciu?

E trist: această floare a murit:
cad florile cu frunza una câte una,
și vântul, draga mea, le ia și le târește
și știu eu ce le face?... poate le ascunde..
E trist: această floare a murit.

Cu noi de-o moarte a murit: noi morți suntem:
unul la altul nu gândim și nu ne mai vorbim...
Putem numi aceasta, viață? Noi mai trăim?
E mult mai bine așa: noi morți suntem.

Vântule ce risipești florile-ofilite,
risipește și pe noi, dragostea ne-o risipește,
zvântă lacrimele toate, isvorâte 'n
ai ei ochi și 'n inima mea,
vântule ce risipești florile-ofilite...

Și cum începu și cum se sfârși
dragostele noastre, fă ca s'o uităm:
svârle țărna pe cosciugu-i,
fă-o ca să putrezească sub pământ...
Vai, cum începu!... Și cum s'a sfârșit!

Ar mai fi încă multe lucruri de spus despre Di Giacomo, despre *Canzonetele* lui care fac acum una cu muzica lui *Tosti*, a lui *Costa*, *Califano*, *Gambardella*, *De Leva*, și dintre care unele, ca spre exemplu „Caruli", vor fi ajuns poate în România; despre novelele lui traduse în franțuzește de *I. de Casamassimi* (Paris, Calman Lévy, 1898),

în nemţeşte de doamna *Olga Staübli*, câte una în româneşte de doamna *Elena Bacaloglu*, (în „Convorbiri Critice“) şi *M. Antoniade* (în „Noua „Revistă Română“) — şi de curând publicate în ediţie nouă de Casa *Treves*; despre teatrul lui, căruia succesul zgomotos al „Assuntei Spina“ a rechemat de curând atenţia întregii Italii; despre studiile sale critice asupra Settecento-ului napolitan, delicioase aproape tot aşa ca şi liricele sale. Vom aveà prilej să vorbim de toate acestea altădată, dacă ceţitorii noştri vor arătà interes faţă de acest poet dialectal napolitan, a cărui faimă a ajuns până în Finlanda şi asupra căruia se ţin prelegeri publice la Oxford şi la Halle.

Prefer de astădată să-i las cu impresia acelor „Hortensii“ care se ofilesc, a acelei dragoste ce moare — şi amân pentru altădată chiar o frumoasă pagină critică a lui *Renato Serra*, cu care aş fi ispitit să închid aceste rânduri de cronică.

ALFREDO PANZINI.

Când am citit pentru întâia dată prima nuvelă de acest scriitor astăzi scump mie, eram cufundat până 'n gât în simbolism, şi deaceia îmi făcu o impresie dezolantă de simplicitate.

Dispreţuii pe autor, dar recitii nuvela şi nu numai o recitii, dar sfătuii pe toţi prietenii s'o citească.

Prietenii, toţi fără excepţie, îmi spuseră că o găsesc stupidă, fiindcă erau ca şi mine cufundaţi până 'n gât în simbolism şi nu vedeau mai departe de lungu nasului cu toată lectura aproape zilnică a lui Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, Maeterlink, Huysmann şi alţi poeţi foarte rafinaţi, pe cari mi se pare că-i cinstesc astăzi şi mai mult pentrucă le găsesc marele merit de a fi făcut simbolism fără şă-şi propună a-l face, şi fără să trâmbiţeze în patru colţuri ale pământului că sunt mari nu fiindcă sunt *poeţi*, ci fiindcă sunt *simbolişti*.

Arta e cu totul altceva.

Arta e una.

Aceia a lui Baudelaire şi Daudet, aceia a lui Panzini şi Soffici.

Dincolo de grădina (smălţată fie chiar cu albastrele de câmp şi maci aprinşi) înspre care dă micul nostru ochi de fereastră, şi care ne e scump fiindcă este o leacă grădina noastră, — sunt câmpiile, oraşele, apele, munţii, oceanul, pământul, stelele, nesfârşitul...

Mulţumesc lui Panzini că mi-a îndreptat ochii dincolo de ziduleţul grădinii.

*

Acea nuvelă se chema: *Pesmeţii Norettei* „Le chicche di Noretta) şi trebue să se găsească în *Nuova Antologia* din 1908 sau mai încoace, fiindcă prin vremea aceia începui să pricep că, în afară de *chansons de geste,* de *poemul Cidului* şi de poeziile războinice ale lui *Bertran de Born,* există o literatură italiană contimporană, la care trebuia să-mi adăp spiritul, dacă nu voiam să mi-l ofilesc printre pergamentele Arhivelor Statului şi sălile rău-mirositoare ale bibliotecilor publice.

N'am mai recitit-o şi-mi pare rău şi pentrucă acei pesmeţi aveau aerul că au fost pregătiţ de Noretta cu propriile sale mâini, şi supraveghiaţi în timp ce erau pe foc de ochii ei puţin cam trişti de mică provincială inteligentă şi plictisită.

Imi pare rău deci de două ori.

Dar, cum totul vine la vremea sa, tocmai când începusem (aducându-mi poate aminte de trecuturile mele aristocratice dispreţuri) să mă satur de gălăgia mare ce se face azi în Italia şi în străinătate în jurul lui Panzini, mi-au căzut în mâini zilele acestea *Piccole Storie del Mondo Grande* (*Poveşti mici din lumea cea mare*).

Acest titlu spune chiar mult şi ne face să ne gândim la romanticele cuvinte englezeşti pe care la paisprezece ani le scriam aproape toţi pe caietele noastre de şcoală, atunci când eram sătui pe matematică şi grecească, şi dorul hoinăritului pe câmpuri ne frământa fărâma de inimă anemisată din cauza otrăvirii zilnice cu lecturi romantice: «*My little body is avenay of this great «world»* !

Cu deosebirea însă că *Porzia* în «*Negutătorul «din Veneţia*» vorbea serios, iar Panzini nu crede tocmai în mărimea lumii acesteia.

Titlul e deci ironic, ca să fim înţeleşi.

Şi nici măcar mici nu sunt poveştile.

Firește, dacă le citiţi cu gândul aiurea, dacă nu prindeţi din zbor unele zâmbete, anume suspine, anume tristeţi adânci, anume simboluri mai adevărate şi mai mari decât acelea ce zadarnic le-am căuta în versurile a cinzeci dintr'o sută de aşa zişi simbolişti, *poveştile* lui Panzini pot să vă pară nu numai *mici* ci mai de grabă *lipsite de gust, comune* şi *fără miez*.

Un băeţandru care la patrusprezece ani visa gloria şi pe care un prieten deputat îl regăseşte după douăzeci de ani ajutor de primar într'o mică localitate din Romagna, cu o floare de femee şi un înger de copil; — o vrabie, pe care o aspră mână de bărbat, condusă de cele mai bune intenţii, o ucide fără voe; — o masă abundentă luată de un biet profesor într'unul dintre cele mai elegante localuri din Milano, şi al cărui preţ modest îşi găseşte explicarea în recunoştinţa unui fost elev al său, pe care severitatea providenţială a profesorului l-a împedicat de a deveni un pehlivan de avocat, ori un muritor de foame funcţionar al Statului; — o călătorie pe bicicletă dealungul Umbriei şi Marche, regiunea sfinţilor şi a poeţilor; — un băeţandru care, ca să arate bunicii misoneiste folosul bicicletei, se duce in toiul nopţii la oraş să-i aducă doctorul, cu toată frica ce o are de un oarecare câine al unui oarecare brutar; — un vrâstnic maior de infanterie care se îndrăgosteşte, fără să-şi dea seama, de o profesoară de istorie cam tomnatecă, care prânzeşte la o masă vecină cu a lui şi-i dă cele mai minunate sfaturi pentru întreţinerea stomacului ruinat de sosuri şi de amestecături; — un avocat în căutarea unei slujbe, care, dupăce a fost respins de toate partidele, găseşte pe neaşteptată ocupaţie în prăvălia unui băcan, dela care cumpără de obişnuiţii douăzeci de bani salamul şi pâinea cea de fiecare zi, singura hrană

pe care i-o permite trista lui condiţie de avocat fără procese; — o călătorie pe ploaie a unui îndrăgostit de treisprezece ani, spre a se duce să-şi găsească iubita de doisprezece, sub pretext că a primit dela un prieten fotograf însărcinarea de a-i preda nişte fotografii, şi primirea bună a tatălui temut al copilei, care, în bunătatea lui într'adevăr fără margini, ajunge de-l face să se îmbrace cu una din hainele sale de om burtos de cincizeci de ani; — o bătrână doamnă foarte abilă şi expertă, care deschide ochii nepotului său, îndrăgostit foc, făcându-l să se gândească la unele semne puţin îmbucurătoare ale caracterului adorabilei creaturi, şi-i răpeşte cea din urmă iluzie arătându-i un roşu de buze găsit în odaia fetei; — o bătrână care într'o zi de primăvară se târăşte afară din casă, ca să culeagă flori să-le trimeată unui nenorocit fiu al ei de patruzeci de ani, care într'o zi i-a spus, cu privire la alte flori şi îngrijiri iubitoare, că credea că *„unele lucruri „nu mai există“*; — iată subiectele lui Panzini: puţine, sărăcăcioase şi goale.

Insă în prima nuvelă *(Leuma şi Lia)* e un anume studiu tragic care în nuvela altuia nu s'ar găsi, un studiu plin de cărţi nerăsfoite, de reviste cărora nimeni nu-şi da osteneala să le rupă banta şi care vă arată preocuparea constantă a unei femei inteligente care ştie că la anumite visuri nu se renunţă fără mustrări pentru cel care e de vină; în a doua *(Stridiile Sfântului Damian)*

în afară de stil, despre care vom mai vorbi, e aceea „trouvaille“ a stridiilor, care e delicioasă, *(profesorul, la şcoală, obişnuia să numească pe şcolarul acela, „stridie“, iar recunoscătorul elev, ajuns birtaş cinstit, îi serveşte de prânz o farfurie cu cele mai minunate stridii, sub pretext că-şi serbează onomastica şi e obiceiul vechi al firmei de a oferi în acea zi un dar clienţilor)*— ; în călătoria pe bicicletă prin Umbria şi Marche *(În ţara sfinţilor şi a poeţilor)* sunt pagini asupra Sf. Francisc şi Leopardi — mai cu seamă în ceace priveşte înfluenţa peisagiului din Recanati asupra poeziei nemuritorului cântăreţ al *«Iubirei „şi Morţei“* — cari valorează mai mult decât atâtea volume care s'au scris până acum asupra lui Leopardi şi Sf. Francisc, şi apoi mai e viziunea Nerinei care mai că se ia întrecere cu aceia din *Ricordanze !* Şi, aşa mai departe, în *Bicicleta lui Ninì* e descrierea copilului singur noaptea pe drumul mare, care e minunată, şi, mai mult ca orice, întâlnirea cu nişte căruţe, ai căror boi mugesc în noapte, care are darul nici mai mult nici mai puţin decât de a vă face şi pe voi să pedalaţi prin întuneric pe o şosea din Romagna şi să simţiţi ceace simţea micul Ninì.

Găsim din acestea şi altele.

Găsim mai cu seamă *arta* lui Panzini: arta aceia cu care vă face să simţiţi primăvara fără ca să v'o descrie, vă face să surâdeţi pe când vă vorbeşte serios, să suspinaţi pe când glumeşte,

vă face să citiţi ca pe o nuvelă pagini de critică, şi vă sileşte să vă gândiţi la lucruri mari şi adânci pe când el, din partea lui, nu face decât poezie curată şi fragedă.

Tare mi-ar place să zabovesc mai mult să examinez clasicele armonii ale acestui scriitor drag inimii mele — dar nu scriu pentru mine, scriu pentru cititori, şi trebuie să fac un lucru *folositor*, nici de cum *plăcut*.

„Cronicele“ mele — de mult voiam să spun — nu sunt nici lucrări critice nici literare — vor să fie ceva mai mult si mai puţin: lucrare de informaţie *sinceră*, în care îmi place să mă arăt cum sunt, cu gusturile şi repulsiile mele, liber de orice preocupare universitară şi doctrinală, gata să satisfac orice dorinţă inteligentă a oamenilor de bine.

Să încep dar prin a face o listă, nu mai mult decât o simplă listă, a caracteristicelor mai de seamă ale lui Panzini, şi pe fiecare din ele o voi documenta, (prevăd că n'am să ajung niciodată să mă vindec de această naivă *manie de documentare !)* cu pasagii potrivite din aceste, pentru mine, delicioase *„mici povestiri“*. — Pentru că de ele mai cu seamă face să vorbim şi'n ele găsim pe cel mai bun Panzini. In *Lanterna lui Diogene* începe să se arate căutarea cu orice preţ a originalităţei, şi în *Xantippa*, ca şi în *Călătoria circulară în clasa I, a unui biet*

literat, profesorul *pune prea des puncte pe i.* Intr'un cuvânt, în Panzini de azi (acela care place *futuriştilor* şi pare că se ruşinează de clasica simplicitate de altă dată) nu mai recunosc pe Panzini *„Micilor Povestiri"*, deliciosul acela de Panzini care scria pentru el şi nu pentru public, publica în *Nuova Antologia* şi în *„Voce"*, scria scrisori, care începeau cu un simplu *„dragă prietene"* şi nu, în stil carduccian, cu „domnul meu", nu vorbea despre el, şi, cu atât mai puţin, despre neurastenia lui; făcea glume de bun gust asupra vieţii zilnice a bieţilor muritori şi nu spirite seci cu privire la lucruri serioase, tragice chiar, cum e înspăimântătorul război, la care am asistat cu toţii îngroziţi. Desigur, vechiul Panzini sobru şi minunat din alte vremuri n'a pierit cu totul, şi se mai iveşte, din când în când, printre paginile amare şi chinuite ale *Xantipei* şi ale *Călătoriei circulare,* ale *Jurnalului sentimental* şi ale *Nuvelelor de ambe sexe* dar acele daruri de poezie fragedă, de seninătate simplă, *şi puternică* şi de o intimă şi casnică bunătate, devin tot mai rare la Panzini de azi, care dela *Xantipa* încolo pare stăpânit de duhuri rele: de *anti-căsnicism,* de *anti-feminism,* de *anti-liberă-cugetare,* de *anti-socialism,* de o întreagă droaie de prea respectabile preocupări sociale, care nu numai că n'au nimic comun cu *arta,* ci chiar ajung să diformeze acea fizionomie de simplicitate spartană şi răcoroasă

pe care ne obişnuisem să le socotim caracteristice lui Panzini.

Dar azi am dinaintea mea aceste încântătoare „*Mici Povestiri*“, şi nu vreau să mă gândesc la lucruri triste; şi lucru trist (fiindcă e *urât*) ar fi lista, pe care cu puţin înainte îmi pusesem în gând s'o fac, a acestor aşa zise „*caracteristice*“ ale artei acestea naive, care pare că ne imploră să nu voim să aplicăm frumuseţii sale disecţia criticei ştiinţifice.

Să răsfoim deci cartea şi să citim.

Iată studiul lui Leuma:

— „Acesta este darul soţiei către soţ“ zise Lia, arătând.

— „Pe legea mea, e o minunaţie!“ zise Astese oprin-„du-se în prag.

— „Poftiţi, poftiţi înăuntru! Acum el nu este acasă şi „putem fi în siguranţă.

„Era o odaie mare, mobilată cu austeră eleganţă „cu tapiţerii şi mobile vechi de o neîndoiasă va-„loare: o odaie de lucru, pe care ar fi invidiat-o un vi-„sător şi un poet, şi pe care nimeni n'ar fi bănuit-o în „vila aceia modestă. — Lumina puternică trecea prin per-„delele de mătase roşie, se răsfrângea pe mobilele bo-„gate într'o reculegere plină de gândire şi de frumuseţe. „Într'un dulap de forma veche, erau aşezate cărţi multe le-„gate în piele şi aur, şi lângă balcon era o masă masivă „în stilul Renaşterii cu un serviciu foarte bogat de scris „şi un fotoliu înalt cu franjuri şi piele. — Dar pentru ca „să tempereze austeritatea fotoliu'ui, făcea o delicată in-„vitaţie la vis şi la odihnă o mobilă căreia Catul i-ar fi zis „*torus lucubratorius*. În graiul modern: *o dormeuză cu „albăstrele*:

„Tablouri, desemnuri în aquaforte, două statuete de

„bronz, glastre cu flori naturale, stofe şi broderii de mână „de lucrătură artistică, împodobeau pereţii.

— „Cât se poate de frumos, în adevăr, spuse Astese— „dar eu nu pricep ce are face odaia asta de studiu demnă „de un literat francez, cu nefericirea măriei tale, dom- „niţă Lia.

— „Veţi înţelege îndată, stimate domn: priviţi!"—şi, „aşa vorbind, Lia trecu palma pe masă şi apoi o arătă „deschisă d-lui Astese. — Uitaţi-vă bine de tot: praf! „Vai, iată aci tocul. — Il vedeţi? ruginit! Şi nu e deajuns: „aci pe masă este o mică avere în romane moderne, po- „ezii moderne şi reviste: toate lucruri pe care le aduc „eu pentru Leuma pentru ca lectura să-l despăgubească „de această singurătate dela ţară. — Ei bine, după cum „puteţi vedea din praful ce le acoperă, din paginile ne- „tăiate, din benzile neatinse ale ziarelor, Leuma nu se „mai ocupă de studii, toate aceste cărţi frumoase îl lasă „indiferent: gloria sau cel puţin renumele, fie chiar tre- „cător, dar de bună seamă îmbătător pentru timpul cât „dăinueşte, a trecut deasupra acestor pagini; dar Leuma „pare că nu le bagă în seamă sau le despreţueşte dina- „dins.

„El în şcoală îmi vorbea de eroi, îmi zicea că omul „trebue să lase pe pământ o urmă a trecerei lui, altmin- „teri e ca o brută, şi acum când m'a luat de soţie, toate „această lume de eroi şi de glorie a dispărut, a murit: „zic *a murit;* nu mai vorbeşte de ea, niciodată, niciodată!

„Citeşte puţin, şi scrie şi mai puţin, nu, nu zic versuri, „dar nici măcar proză. — Acum, pentru un bărbat tânăr, „care a avut întotdeauna înclinaţiuni către aceste lucruri „(şi d-ta — cu cuvintele D-tale — mi-ai confirmat con- „vingerea) nu este cel puţin ciudată această părăsire a „tot ceace poate aduce aminte despre izbânzile literatu- „lui? Spune D-ta!"

Lia spunând acestea, se aşează pe un taburel şi Astese

făcu acelaş lucru, aşezându-se încet pe *„torus lucubrato-„rius“*.

Conversaţia între Astese şi Lia, acum când s'au aşezat ambi interlocutori, continuă încă mult şi nu e dintre cele mai vesele.

Noi vom face un mic salt (din acelea pe care citind îl fac numai femeile şi persoanele de bun gust) şi îi vom aştepta la eşire.

„Şi Lia lăsă în jos perdeaua trandafirie : în odaia soli-„tară, cărţile ramaseră singure : marile cărţi care traiau vi-„aţa lor nemuritoare şi din înălţimea biroului priveau zi-„arele şi atâtea alte cărţi cumpărate de Lia, care mureau „fără ca măcar să li se fi tăiat foile.

„Lia închise cu cheia uşa acelui mic cimitir“.

Iată piatra scumpă. — Eu nu pot să fac decât s'o vă arăt.

Ea străluce prin ea însăşi. — Nu e nevoie nici măcar s'o pun cu faţa spre soare. — Dacă aş începe să vă fac laudele ei, mi s'ar părea că sunt un şarlatan : — *„Priviţi, domnilor, ce minunat sma-„ragd! Cât e de limpede şi verde! Privindu-l fix, „o fascinare tainică vă cuprinde, vă simţiţi a-„traşi de taina lui! Observaţi, domnilor, fineţea „şi exactitatea faţetelor. Şi apa atât de limpede „a nepreţuitei pietre! In adevăr, în adevăr vă „spun că o străvăzime asemănătoare e destul „de greu de găsit!*

„Verdele său ar fi inspirat un tablou de al lui „Veronese, ar face să'nroşească de ruşine chiar „iarba plaiurilor de munte“.

— „*Înşelătorule, piatra ta e falsă !*“ — îţi vine poftă să-l întrerupi.

Piatra scumpă a lui Panzini nu e falsă şi de aceia nu v'o laud.

Nu vă laud deci acel „*torus lucubratorius*“ ; în graiul modern „*dormeuză cu albăstrele*“, care reprezintă la un loc surâsul discret al persoanei bine crescute care nu vrea să vă întristeze prea mult nici atunci când este constrânsă să vă vorbească de lucruri puţin vesele, şi o delicată, deşi nereuşită, tentativă de a păreà cinic (sau dacă nu cinic, *sceptic* ; sau dacă nu *sceptic*, măcar, măcar *superficial*) al unui suflet simţitor care se ruşinează de sensibilitatea sa, şi pentru nimic în lume, n'ar vrea să-şi desvelească inima.

Ceace — la drept vorbind — nu e *modern*, dar e *boeresc*, şi place,

*

Acel „*torus lucubratorius*“, întovărăşit de citaţia discretă a lui Catul, ne atrage atenţia asupra altei caracteristice a lui Panzini : *stilul său livresc*. Spun cuvântul francez „livresc“ pentrucă nu cunosc un altul în nici o altă limbă care să-l poată înlocui.

Poate gândindu-se la această particularitate de stil, Renato Serra putu să afirme că Panzini „a „scris acele nuvele pe care Carducci uitase să „le scrie“.

Fapt asupra căruia, natural că nu sunt de acord ; în primul rând fiindcă Carducci n'a scris

nuvele, în al doilea rând fiindcă chiar dacă le-ar fi scris, le-ar fi scris pe calapodul lui Boccaccio şi Sacchetti, cum au făcut unii din discipolii lui: Giuseppe Lipparini, de exemplu, în *Evanghelia Călugărului Mino,* în care elementul erudit reprezintă cu totul alt rol decât în nuvelele lui Panzini.

Carducci lua în serios erudiţia.

Panzini râde de dânsa.

Deosebirea e deci îndeajuns de mare. Carducci îmbrăcă cu peplul grec formele nu întocmai greceşti ale nevestei unui general de divizie, şi nu se sfieşte de a vedea pe Junona într'o fată frumoasă din *Maremma Toscana*; Panzini numeşte *„torus lucubratorius“* o dormeuză şi vorbeşte latineşte numai pentru a se convinge pe sine că în ziua în care ia leafa, îşi poate permite luxul să prânzească într'un restaurant modern:

„Tocmai aşa... Ba da, hai să intrăm aci: aşa odată nu „poate fi moarte de om. Ce o să cheltuiesc mai mult? „O liră, două, să zicem, cel mult: şi, de altfel, nu luarăm „astăzi leafa? *nonne meruimus hodie stipendia?*“.

Nu numai atât: Panzini îşi face o plăcere din a vorbi latineşte cu chelnerii:

—„Doriţi o ţigară, de contrabandă? Am havane *hors „ligne“*.

—„Se calcă legea — am zis eu.

—„O! cât pentru asta puteţi fi liniştit: domnul procu„curor general, care vine aci la masă, nu fumează de„cât havane de ale mele: ba încă îşi face şi provizie.

— „Dacă-i aşa, *„regis ad exemplum totus informabi„tur orbis.....“*

Dar nu întotdeauna stilul livresc al lui Panzini constă în citaţiuni solemne de autori şi mai solemni cu privire la nimicuri foarte moderne şi lipsite de orice solemnitate. Totdeodată consistă în imitarea periodului înflorit a lui Boccaccio, sau în întrebuinţarea de cuvinte învechite, pentru a readuce pe buzele noastre surâsul gonit de acele atât de triste gânduri asupra vieţii şi asupra oamenilor. — Citez sfârşitul *„Primei călătorii de „dragoste“*.

„Pentru veşnicie?

„Furio, când eşi din colegiu, şi se avântă năuc în viaţa, „găsi că, în afară de dîvina Ida, mai era şi fatala Emma şi „mai divină, şi mândra şi culta Olimpia, mai divină ca „toate. Trecură apoi ani, şi se povesteşte că Furio se şi „însură, însă că de atunci se duse pentru el concepţia „divinităţii femenine.

„Dar despre Ida?

„Tăcere desăvârşită, dar eu cred că a vărsat multe la„crimi şi amare, şi mi s'a povestit că scumpa ei tinereţe „se vesteji în ani singuratici, fără să se mărite, credin„cioasa totuşi unei viziuni neuitate de veche dragoste — „*şi fiindcă aceasta e o poveste ce nu se mai reînoeşte „ca liniştita lună, de aceia merită prea bine să fie ţi„nuta minte, întru preamărirea şi cinstea drăgălaşelor „femei, care adesea sunt bârfite de către povestitori şi „filosofi din cauză că uită lesne şi că sunt nestatornice „în sentimentele de dragoste*“.

In traducere, mare parte din gustul boccacesc al periodului, al frazei se pierde, totuşi ceva rămâne încă, pentru ca cititorul să-şi poată face o idee.

Şi acum mi-ar mai rămâne să vorbesc de alte două caracteristici ale lui Panzini: poezia peizagiului, a amintirilor, şi a micilor lucruri bune care îl apropie de Pascoli, şi acel cult particular al său pentru tradiţia italiană, care nu ştiu dacă e *naţionalism*, însă în tot cazul e din cel bun.

Citez două tablouri asemănătoare, pe care mult mi-ar place să le pot atârna în odaia mea de lucru:

1

„Lumina lunei intră în odaie primitoare a lui Astese „şi *luna plină* **aluneca** *pe vârful plopilor* **albaştrii**".

2

„Astfel când Leuma sfârşi ce avea de spus, luna nu „se mai plimba pe vârful plopilor, *ci se urcase triumfă-„toare pe cer*".

Sunt două admirabile *„pendants"*, pe care, cu o pricepere fină a funcţiunii decorative a artei picturale, Panzini le pune la începutul şi la sfârşitul unei interesante povestiri despre *înţelegerea vieţii*.

Aleg alte două şi apoi termin:

1

„Astese privi împrejur mobilele cu linii antice, aşezate „în ordine, şi goale. Părea că spun: „Da, domnule, chiar „odaia musafirilor". *Aruncă ochii afară pe fereastră şi* **„văzu multă pace şi multă linişte** *împrejurul vilei.* „*Jos desigur că era o grădină şi se distingea o umbră*

„de femee și o voce care chema: Pi, pi, pi! **Haideți „la maica pui!" Țâșniră câteva umbre micuțe, care „se îndreptau către un singur punct: găinile care „mergeau la culcuș".**

2

„Când ajunse trăsurica, încărcară cuferele, luară loc, și „se îndreptară la drum cu trap liniștit pe drumul cel lung, „unde razele apusului, traversând un șir de plopi, săge„tau pe celălalt cu sulițe obosite".

E în compoziția acestui ultim tablou, ceva ca un fel de amintire a unui mare tablou *manzonian*:

.....„Lumina soarelui dispărut, strecurându-se printre „crăpăturile muntelui opus, se zugrăveà ici și colo pe „stâncile eșite ca niște bucăți neegale de purpură".

Dar câtă deosebire! Câtă delicateță de culori moderne la Panzini! Ce impresionism! Și ce voluptos sentiment al naturii!

„Sulițele" acelea, mi-ați spune că ne fac să ne gândim la Apollo și la Grecia și la Carducci. — „Așa e" — vă răspund — „dar iată că la „Panzini acele sulițe sunt „obosite"... și, prin ur„mare cu totul panziniane; delicios, femenin, vo„luptos modern!".

Și tot astfel e toată arta lui Panzini.

Cu toate că e presărată cu frumusețile clasicilor literaturii italiane din toate timpurile și mai ales din acelea ale literaturilor antice greacă și latină; cu toate că e bogată în rezonanțe dan-

teşti, petrarcheşti, boccaccheşti, ariosteşti şi leopardiene, arta acestui scriitor nu încetează prin aceasta de a fi eminamente originală. — E în sufletul său un motiv unic de frumuseţe fragedă italiană, în care se topesc toate frumuseţile clasicilor.

Găsim mereu ceva propriu *al lui:* este viziunea *sa* a lucrurilor, modul *lui* de a simţi poezia.

Chiar şi Nerina lui Leopardi în reevocarea mişcătoare a lui Panzini, e ceva deosebit, mai pământesc, simţit în mod mai modern.

„Acei oameni liniştiţi din Recanati ne urmăreau cu pri-
„virea cu multă curiozitate: apoi vorbeau între ei.
„Insă dela una din acele ferestre, printre garoafe. iată
„că apăru căpşorul negru şi curios, ca un căpşor de rân-
„dunică din cuibul atârnat. Nu ştiu cum îmi veni în minte
„un nume: *Nerina!* şi pleoapele ochilor mei care sunt
„într'adevăr destul de obosiţi dar care nu mai plâng, în-
„cepură să bată pentru un vis de iubire".

Pentru un vis! Şi într'adevăr în Leopardi Nerina nu e decât un dulce, drag, poetic vis:

O Nerina! e di te forse non odo
questi luoghi parlar?... Dove sei gita
che qui sola di te la ricordanza
trovo, dolcezza mia? Più non ti vede
questa terra natal; quella finestra
ond'eri usata favellarmi, ed onde
mesto riluce delle stelle il raggio
è deserta. Ove sei, che più non odo
la tua voce sonar, siccome un giorno,
quando soleva ogni lontano accento

del labbro tuo, ch'a me giungesse, il volto scolorarmi ? [1]

In Panzini visul s'a transformat în Nerina adevărată, aceia care mişcă fantezia lui Leopardi, atunci când creă delicata, fragila creatură din „Ricordanze".

Şi cu toate acestea, *asta e Nerina.* Nerina lui Leopardi cum o vede şi o simte Panzini, cu acel căpşor de rândunică ce face să-i bată pleoapele acelor sărmani ochi obosiţi ce nu mai plâng !

*

Şi acum ceva despre *naţionalismul* lui Panzini, sau, mai bine zis, despre *cultul tradiţiilor italice,* întrucât mai au ceva viu şi practic comun cu noi şi cu nevoile timpului nostru, ceva veşnic şi omenesc, fiindcă Panzini e, şi vrea să fie, scriitor modern şi n'ar săvârşi niciodată greşeala altor Carducciani (mă gândesc mai cu seamă la Albertazzi şi la Lipparini) de a voi să învie nuvela din „trecento" sau să aşterne viaţa provincială a Italiei din zilele noastre în tiparul lui Boccaccio şi Sacchetti.

---

1) Ah Nerina şi despre tine poate nu aud locurile astea vorbind ? Să fii dusă tu din gândul meu ?

Unde te-ai dus, că aci nu găsesc decât amintirea, iubita mea ? Deacum nu te mai vede acest pământ natal, e goală fereastra aceia unde erai obişnuită să-mi vorbeşti, şi unde se reflectă trist razele stelelor. Unde eşti de nu-ţi mai aud vocea sunând, astfel ca odinioară, când orice îndepărtat accent al buzelor tale ce ajungea la mine mă faceau să palesc ?

Iată un exemplu:

„De altfel — adaogă cu o voce mai gravă — nu numai „părăsile sunt acele care au emigrat pe culmile munților, „pe cale deci de a fugi poate pentru totdeauna! Și ceva „din Italia noastră se găsește acolo sus în munți. Ascultă „de pildă aceasta: Odată am întâlnit o bătrână care nu știa „măcar nici ce înseamnă literile alfabetului, și ce crezi? „drăcoaica asta nu îmi trânti cantona: „Vergine bella che „di sol vestita" a lui Petrarca? O zicea în felul ei de sigur, „dar să fi auzit ce accent, ce melodie dădea versurilor: ca „o rugăciune! Mă crezi că-mi veneă să plâng? A, dacă „vii, acolo sus, vreau să-ți arăt pe un tâmplar bătrân; el n'a „învățat niciodată desenul, n'a văzut niciodată nimic în „afară de munții lui. Ei bine, crezi? In zilele de odihnă „desemnează și face mobile din cel mai curat stil a quat- „rocentului.

„Astăzi, în numele unui pozitivism actual, se tinde a „se dărîma și acestea. Iconoslaștii! Lugubri îmgropători „ai Ideei!

„Ca în schimb să o regrete mâine, când o vor vedea „ridicată spre a regenera viața pe lângă alte națiuni! „*Numai că*, atunci când ne gândim la comorile unei naturi „nesleite pe care le-ar avea acest popor italian și pe care „noi nu știm să le întrebuințăm în folosul nostru și nici măcar „nu le cunoaștem, ne luăm asupra-ne o mare umilință".

In vremea din urmă nota aceasta s'a accentuat în arta lui Panzini. «*Il viaggio circolare in «prima classe di un povero letterato*» nu e altceva decât o călăuză spirituală a Italiei centrale („*Italia cea mai sfântă*" după expresia carducciană) și era în germen în „*Nella terra dei Santi e „dei Poeti*". Și multe, poate prea multe lucruri din Panzini de azi erau și în Panzini din «*Piccole*

«*Storie*». Nu putem spune că se repetă fiindcă nuvelele pe care le scrie azi sunt stilizate, reduse, la elementele exenţiale, la caracteristicele absolut panziniene, ori la acelea cărora futuriştii le-a zis că sunt în mod esenţial panziniene. Sunt aproape întotdeauna o minune de bun gust, de croială şi de technică. Insă au acel ceva rece, metalic, tăios al instrumentelor perfecţionate de chirurgie.

„Le Piccole Storie" sunt ceva mai puţin *best quality*, dar în schimb mult mai vii.

A cui să fie vina unei astfel de schimbări, nu ştiu. Poate a acelor ochi osteniţi, care nu numai că *au încetat să plângă*, dar care poate că nici nu mai clipesc la amintirea lui Leopardi şi a Nerinei.

Sau, poate, a Norettei!

Panzini într'adevăr care se înduioşa de nimicurile sentimentale ale micuţei, dragei provinciale, a pornit acum în căutarea isopului din psalmi în prăvăliile parfumeurilor şi scrie romane de o înţelepciune resemnată şi amară asupra... Xantipei.

Ce să zicem?

Sau că Noretta a murit, sau că a uitat să facă acei plăcuţi pesmeţi atât de burghezi, dar atât de sănătoşi şi de gustoşi!

ARTĂ ŞI CRITICĂ NOUĂ DE IERI

Zic „de ieri", fiindcă astăzi e o anume tendinţă către o reîntoarcere la tradiţie, la clasicism, la italianitatea sufletelor şi formelor, care începe să se afirme şi despre care o să ne ocupăm şi noi mai pe larg. In politică se revine la Mazzini, în religie la S. Francesco şi la misticii (înţelegându-se aci şi ereticii cari, la urma urmelor, nu sunt decât nişte mistici neortodoxi!) toscani şi umbri, în proză la un italianism adânc şi firesc, care e departe de maniera clasicizantă, aleasă dar puţin arheologică, a lui Carducci, şi de scăpărările de diamante nu toate veritabile (şi, ori ce-ar fi, insolente) ale lui D'Annunzio. Până şi 'n sociologie se încearcă, prin *Constituţia Fiume-lui*, o reîntoarcere la tradiţia corporaţiunilor pe meserii a Comunelor italiene libere din secolele XII şi XIII! Dar toate aceste reîntoarceri nu sunt, firește, *reîntoarceri* decât până la o limită oarecare. Nu te scalzi de două ori în acelaş râu, iar timpul curge mai iute decât apele! De aceia, înainte de a vorbi de acest nou clasicism care se limpezeşte sub

forma de tradiţionalism sau de naţionalism literar, n'o să fie fără folos dacă voi spune câte ceva despre mişcarea romantică ce l'a precedat şi, într'un anume fel, determinat. Pare de ieri, dar mişcarea rebel de romantică pornită de „*Leonardo*“ şi „*La Voce*“ e chestiune de cinsprezece ani. Mai dă şi acum câteva pâlpâiri în „*La Ronda*“, care zace nevândută nu numai în Italia dar chiar şi la Socec, dar în realitate, după ce a fecundat cu ce avea mai sănătos şi mai activ noua literatură Italiană, a trecut acum în rândul al doilea printre taţii de cincizeci de ani, cari ştiu încă să se bucure de viaţă şi se minunează de paraponul şi aerul de băeţi serioşi al copiilor lor. Tot ce — în ciuda tradiţiilor — mai e fraged, simţit, cinstit în arta de tot modernă a noilor clasici, se datoreşte extravaganţei sănătoase a mişcării revoluţionare dela „*Leonardo*“ şi „*La Voce*“ şi deaceia — repet — n'o să fie fără folos a ne opri să considerăm cel puţin ultimele manifestări.

Mişcarea dela „*Leonardo*“ şi „*La Voce*“ a fost prin esenţă filozofică. Pragmatistă la început, apoi, cu o trecere uşoară, (morala lui Croce se rezolvă în filozofie practică) crociană în morală, bergsoniană şi crociană în estetică şi artă. Insă, într'un anume fel, artiştii cari nu erau preocupaţi de nici-o logicitate şi armonie de construcţie sistematică, traseră din teoriile intuiţiei bergsoniene şi liricităţii crociene consecvenţele necesare ale

esenței trascendentale, ba chiar miraculoase (Bergson) și fragmentare (Bergson și Croce) a inspirației artistice. Bergson, care n'a fost tras în horă de noii esteți ce n'aveau conștiința limpede că purced dela el (teoria pascoliană a *copilului* este anterioară) și poate fără știre de aplicările italiene ale esteticei sale intuiționiste, tăcu meditând acea *Estetică* pe care toți o așteptăm, cu atâta nerăbdare ; dar Croce protestă, afirmând că teoria sa a *lirismului* a fost rău înțeleasă ; pe ciracii săi răsvrătiți îi făcù „maimuțe libidinoase", dar nu putù să împiedice ca noile teorii să nu prindă rădăcină, chiar după blestemul său. Arta e *lirism* — zisese Croce. Vasăzică, conchiseră Soffici și Papini — arta e un *joc pur*, care nu trebue să aspire decât la a desfătà ; joc *nobil*, dacă vreți, dar *joc*, mă rog. Pictura este pură întindere de culori, sculptura viziunea liniilor ale corpului omenesc, arhitectura viziunea proporțiilor, muzica pură desfătare de sunete. Am cugetat din nou la această teorie (care are puțină dreptate) recitind poeziile lui Pascoli. Și am vrut să recitesc ceiace — sunt vre-o cinci ani — mi-s'a întâmplat să scriu asupra acestui subiect la Dijon, într'o clipă de veselie stârnită de vederea unor cărți expuse în vitrina unui cofetar.

Transcriu, prin urmare, din caetul meu de însemnări :

4 Martie 1919.

Cărţile din vitrina cofetarului. — E a treia dintre nostimele ciudăţenii dijoneze ce mi se 'ntâmplă să înregistrez în acest caeţel de însemnări. După moşul pe care l'am văzut eu cu ochii mei scriind cu pană de gâscă, după fetiţa în Bibliotecă, iacă vine rândul cărţilor expuse într'o vitrină de cofetar, printre caramele şi *fondante!* La Neapol, în vremea războiului, s'au văzut în vitrinele cofetarilor cam tot soiul de mărfuri: smochine uscate şi migdale, fasole şi... nuci! Da *cărţi* nu, nici măcar în timpul războiului! Ei bine, iacă aci la Dijon, într'o prăvălie din *Rue de Godran,* ceva mai încoace de *Place St. Bernard,* am văzut, sunt câteva zile, cărţi în vitrina unui cofetar! Dedesubt erau dispuse cu dichis (sau mai de grabă într'o artistică dezordine!) tot soiul de dulciuri: turtişoare cu migdale, candel, „pain „d'épices", curmale zaharisite, caramele şi „fon- „dante": colori gingaşe, forme *mignonnes,* farfurioare de cristal, hârtie găurită ca horbota, dantele. Un belşug de lucruri straşnic de „friandes". Deasupra, pe o măsuţă de sticlă, un rând frumos de vechi *bouquins* legate în piele închisă, cu cotorul împodobit cu floricelele aurite puţin cam grase şi lăbărţate ale artei tipografice din sec. XVIII. Voltaire, D'Alembert, Rousseau, Rollin, Bossuet, Florian, printre acadele! Treacă meargă pentru Florian! Dar ceilalţi? Ce neprotrivire! Dar...

literatura nu e pentru Papini, pentru Soffici un *passatempo*, o *friandise* ?

„Zic deci că arta este mai mult o petrecere, „o jucărie, o îndeletnicire de sibariți ai sensibi- „lității și ai inteligenții. O imagine, un acord de „colori, de sunete, sunt plăceri solitare și n'au „mai multă importanță socială, decât o plimbare, „o sărutare, o țigare fumată la soare, sau o ceașcă „de ceai băută în papuci lângă sobă. Ce tot stați „să-mi vorbiți de sacerdoțiu, sau să vă ciorovoiți „pentru o construcție neîntrebuințată de fraze, „sunete și colori ? Viitorul artei — și în acelaș timp „și perfecțiunea ei, este în libertatea ei absolută „de prestidigitație individuală !

„Diletantism. Restul e politică".

De altfel asta a spus-o și Pascoli, a cărui estetică a *copilului*, a *poeziei pure* în opoziție cu *poezia aplicată*, vestitul *mărgăritar în mare* (citește: *poezia fragmentului*) a dat viață întregei teorii estetice de astăzi :

Io prendo un po' di silice e di quarzo :
io fondo, aspiro e soffio poi di lena ;
ve' la fiala, come un dì di Marzo
azzurra e grigia, torbida e serena !
Un cielo io faccio con un po' di rena
e un po' di fiato. Ammira : io son l'artista. [1]

1. Cfr. traducerea D-lui A. Stern, în *Roma*, Aprilie 1922, p. 4 :

Iau din silice și din cvarț, o leacă :

Artistul este deci un copil care face baloane de săpun sau ceva foarte aproape de baloanele de săpun. Şi arta e un *joc*, un lucru *drăguţ şi de nimic ; fondante* şi *caramele* pentru *sibariţii sensibilităţii şi ai inteligenţii* cum zice Soffici [2].

Atunci cu dreptate expunea cofetarul dijonez în aceiaşi vitrină fabulele nemuritorului La Fontaine şi curmalele zabarisite! *Candide* şi *pain d'épices*, *Les Confessions* şi caramelele, *Eloges funèbres* şi candelul! Mi-aduc acum aminte o poezie de un tânăr poet de avantgardă *Orimar Zitro* în volumaşul său *Din perniţa cu ace a inimii :*

L'ARTE

(Birichinata in *me* e *te*)

È l'arte un giuoco, un caro
giuoco ch'io fo con *me* ;
se a *te* non interessa,
riguarda solo *te* ;

ma, seguitando il gioco,
taloira, avviene che
io trovo un qualche cosa
che piace anche a *te*.

topesc aspir, şi suflu, şi un şip
albastru, sur, senin şi tulbur iacă,
ca o zi de Martie, ese! In ăst chip
eu fac un cer. Admiră : sunt artistul.

2. Soffici, *Insemnările pentru o teorie a diletantismului* în *La Giostra dei sensi*. Libr. della Voce, 1918, pag. 186—187.

Allor la gemma brilla
ed io la dono a *te*;
brilla al tuo dito e ancora
ride dal dito a *me* [1].

Când (la 21 Martie 1918) prietenul meu îmi recită la Neapol, în cafeneaua Umberto I, această poezie, i-am atras atenţia asupra aceleia a lui Pascoli. Mi-a răspuns că nu o cunoaşte şi m'a rugat să i-o scriu pe un petec de hârtie aşa cum o ţineam minte. Ce-are aface asta? Suntem cu toţii copii lui Pascoli fără să vrem, şi faimoasa *poezie a fragmentului* ridicată la teorie estetică e toată în următoarele vorbe ale *Copilului*: „...Po„ezia spusă şi scrisă e rară. Şi mai rară poezia „pură". Vorbe pe care Galletti le comentează cu fineţe: „Poezia... nu va putea să fie decât scur„tul extaz liric, răpirea vizionară, clipa fugară „de halucinaţie, în timpul căreia poetul parcă „pătrunde pe neaşteptate în inima universului". (*Poezia lui G. Pascoli*, pg. 61).

---

1. A R T A

(Strengărie în *mine* şi *tine*)

Arta e un joc: un drag
joc pe care-l fac cu *mine*.
Dacă pe *tine* nu te interesează,
asta te priveşte numai pe *tine*.

Dar, tot urmând jocul,
se 'ntâmplă uneori, că
descopăr un „nu ştiu ce",
care te face şi pe *tine*
[să-ţi placă,

Atunci diamantul străluceşte
şi eu te dăruesc cu el pe *tine*.
Străluceşte în degetul tău şi încă
râde din deget spre *mine*.

Dar ce e aceasta dacă nu intuiția creatoare a lui Bergson, transportată în domeniul artei? Este estetica bergsoniană care circulă în aer, care circula încă de pe vremea lui Tommaseo pe când Bergson nu era încă născut. E *lirismul pur* al lui Croce care protestează cât o pofti, dar care într'o anumită măsură s'a lăsat influențat și el de adevărul intuiției bergsoniene. Dar cine a codificat noile canoane estetice a fost Angelini:

„Arta nu e arhitectură, nici construcție, nici „tablou. Concepțiuni grosolane și falșe. Arta este „acel ceva fericit, care se realizează în oscilații, „țâșniri, surâsuri improvizate și sclipitoare. Vorba „justă a spus-o Rimbaud: *iluminații*; deci: *subite*. „Arta se gustă în amănunte izolate, în puncte vii, „iar frumusețea ei, strânsă de-o mână castă, se „topește ca în cercuri concentrice în paginile „cărții. Arta se reduce la câteva vorbe aprinse, „cari, între atâtea scrise cu negru, s'ar putea scrie, „cu roșu, și înflori cu aur.

„Arta se gustă *în fragmente*; și să se bage de „seamă că în fragment poate fi toată generozi- „tatea a ceiace lumea numește capodoperă. Frag- „mente, întrucât sunt izolate de o operă, căci în „sine, fiind lucruri vii, sunt, firește, întregi și to- „tale.

„A face adevărată critică de artă (adică să „știi cum să citești pe poeții) va să zică să uiți „omul, drama spirituală și documentul pentru a

„căuta absolutul, poezia ca pură calitate, sila-„bele îmbibate de colori, de lumini şi de vibraţi. „In poeţi să ştii să alegi punctele vii de „punctele moarte".

„In poeţii cu adevărat, mari puncte moarte nu „sunt. Nici ei nu sunt mereu *poetici* (cum nu „totdeauna poţi fi *erou*) dar în operele lor e tot-„deauna realizarea propriului *eu*. Aceste realizări „trebuie oricum să le distingem de *poezie*, care „e cu totul altceva şi apare ici şi colo în pică-„turi limpezi de aur, în câteva boabe de perle „lichide.

„Fiecare poet, deci, întrucât a exprimat poe-„zie adevărată, e mărginit la *fragmente*, în sen-„sul mai sus pomenit. Asta nu înseamnă *a fă-„rămiţi*; ci *a reconstrui*, alegând din toate păr-„ţile caduce şi trecătoare, acelea cari sunt vorbe „de viaţă eternă, aducătoare de bucurie şi învio-„rare".

„A spune ceiace este magic şi fermecat în poe-„zie, a ajunge la poezia pură prin critică (o cri-„tică ce să fie *colaborare la poezie*): iată munca „noastră".

„E în noi o exigenţă multiplicată de poezie; „necesitatea de a găsi, cetind o carte, acele „vorbe fragede şi delicioase cu cari să reparăm „oboseala noastră bolnavă de rafinaţi şi de la-„comi; punctul la care să ne oprim şi să închi-„dem ochii, gustând îndelung plăcerea".

„Repet: adevăratul chip de a ceti cărţile e a-

„cela de a căuta punctele vii de viaţă eternă; „a le alege din zgură întocmai ca miezul dulce „din solzi duri, aspri şi tenaci ai fructului pinu- „lui, şi a le arunca să strălucească la soare".

„D'Annunzio, în prefaţa la *„Vita di Cola di „Rienzo"* vorbeşte de un fel al său particular de „a iubi şi posedă cărţile. Zice că nici un om nu „trăeşte întreg, ci fiecare are punctul său sensibil „care trebue căutat şi gustat. In acele câteva pa- „gini este în faşe toată critica nouă care recu- „noaşte arta în amănuntele despărţite şi izolate „de materia brută şi plină de sgură".

„Pentru un pictor arta nu constă în tabloul „reuşit: ci dimpotrivă în acea trăsătură de penel „lăsată să cadă în chip fericit deasupra alteia; „e în vibraţiile colorilor, valuri melodioase, şi „pentru aceia, lăsând tabloul care l'a costat unul, „trei, cinci ani de comoţiune şi de trudă, într'o „bună zi se opreşte asupra acelei trăsături de „penel, şi se desfată".

„Azi avem o exigenţă de poezie mai rafinată; „absolută şi totală; şi ca s'o satisfacem, citind „poeţii, anulăm bucuros orice diferenţă indivi- „duală caracteristică."

Şi aşa mai departe.

Ce e teoria pascoliană *a copilului*, decât acea *viziune directă, imediată* a realităţii, după ce *s'a dat la o parte simbolurile practic utile, etichetele lipite pe lucruri, generalităţile universalmente ac-*

ceptate, cu un cuvânt, tot ce *maschează* realitatea ? „Dacă realitatea ar izbi direct simţurile şi con-„ştiinţa noastră, dacă noi am puteà intrà în ime-„diată comunicare cu lucrurile şi cu noi înşine, „eu cred că arta ar fi inutilă, sau mai repede „am fi cu toţii artişti, fiindcă atunci sufletul nostru „ar vibrà incontinuu în unison cu natura. Ochii, „ajutaţi de memoria noastră, ar tăià în spaţiu şi „ar fixà în timp tablouri inimitabile. Privirea „noastră ar prinde din sbor, săpate în marmora „vie a corpului omenesc, fragmente de statui fru-„moase ca acelea ale statuariei antice. Am auzi „cântând în adâncul sufletelor noastre, ca o mu-„zică uneori veselă, dar mai mult plângătoare, „mereu originală, melodia mereu neîntreruptă a „vieţii noastre interioare. Tot ce este în jurul „nostru e înauntrul nostru, şi, cu toate astea, nimic „nu e perceput ca distinct de noi. Intre natură „şi noi, ce zic, între noi şi propria noastră conşti-„inţă, se interpune un văl, un văl care e des pentru „oamenii de rând şi uşor, aproape străveziu, pentru „artist şi poet. In sfârşit pentru a spune tot, noi nu „vedem lucrurile înşile ; ne limităm, de obiceiu, să „citim etichetele lipite deasupră-le". (Bergson, *Le Rire,* Paris, Alcan, 1908, p. 153—155). Datoria artistului e să sfâşie aceste văluri utilitare. Ei bine, din acest punct de vedere, „copilul" care n'a lipit încă lucrurilor eticheta utilitară, este în ce priveşte viziunea realităţii, artistul pur, artistul consumat. Cu privire la asta va fi interesant să notez cum

zilele astea răsfoind pentru altceva cele şapte volume din *Zibaldone*, jurnalul intim al lui Leopardi, am descoperit în acest mare poet al umanităţii, care a fost, după cum toţi ştiu, şi mare gânditor, un precursor al ideilor, atât ale lui Pascoli cât şi ale lui Bergson. „Copii" zice Leopardi la p. 2019 din *Zibaldone* (IV, 11—12) „cu „vioiciunea închipuirii lor şi din simplul îndemn „al naturii, descopăr şi văd cu evidenţă asemă„nări şi afinităţi între lucruri foarte disparate, gă„sesc raporturi foarte obscure, de cari un filozof „ar trebui să facă mare caz şi să nu dispreţu„iască de a redeveni în unele privinţi copil spre „a vedeà lucrurile cum le văd ei. Fiindcă e lucru „sigur că cine descopere raporturi mari şi înde„părtate, descopere adevăruri mari şi ascunse, şi „poate deaceia copilul ştie uneori mai mult de „cât un filozof şi vede mai limpede adevărul şi „cauzele decât le vede-filozoful". Şi apoi şi mai desluşit la pag. 2710 (IV, 391): „Natura ne stă „înainte-ne goală şi descoperită. Pentru a o cu„noaşte, nu e nevoe să ridici nici-un văl ce-ar „acoperi-o: e nevoie să preîntâmpini piedicile şi „alteraţiile cari sunt în ochii noştri şi în mintea „noastră pricinuite de noi cu a noastră raţiune". Asupra lui Leopardi precursor al lui Bergson s'ar puteà scri un întreg volum (bazându-se mai cu seamă pe *cugetările* sale: I, 121—123; IV, 264, 284, 354, 391—393; V, 91, 102 şi 103) care ar puteà fi foarte folositor istoricilor filozofiei întru-

cât ar servi de contribuţie valabilă la studiul izvoarelor filozofiei bergsoniene, pe care un Wieland, un Leopardi o întrevăd. Estetica lui Bergson circulă deci în aer încă din vremurile lui Wieland, lui Leopardi şi lui Tommaseo, care în această privinţă are o cugetare asemănătoare cu aceia a lui Pascoli asupra „Copilului", în care cineva a crezut că trebue să vadă izvorul însuşi al teoriei estetice a poetului din Barga. Zică-se acelaş lucru despre *liricitatea pură* a lui Croce, care poate să protesteze cât o pofti, dar care — cum am văzut — s'a lăsat influenţat de ideile lui Bergson, şi din ale cărui premise tinerii scriitori dela „*La Voce*" au scos *teoria fragmentului* atât de odioasă lui, deşi fiică. De fapt, admiţând caracterul de *liricitate pură* a artei, s'a admis inplicit caracterul său *fragmentar* şi adică distincţiunea între *artă pură* şi *artă aplicată*. E atât de adevărat, încât chiar el, Croce, cu privire la *Divina Commedia* distinge între scheletul doctrinar (sau *romanul teologic*, cum îl chiamă el) care formează osatura poemei, şi vălul de poezie (adică *poezia pură*) care-l acopere.

Intr'adevăr la pag. 64-65 şi 67 din minunata sa operă asupra *Poeziei lui Dante* (Bari, Laterza, 1922) zice limpede:

„Fiecare din aceste episoade e de sine stătă-
„tor şi este liric în sine. Şi nici nu se poate con-
„sidera structura care susţine poezia ca *partea*
„*tehnică* a poemului, dat fiind că tehnică (pre-

„cum ar trebui să fie acum admis) sau nu exi-
„stă în artă, sau coincide cu însăşi arta, pe când
„structura *Comediei*, având altă obârşie psiho-
„logică, nu coincide în întregime cu poezia ei.
„Cu mai multă dreptate, această structură a fost
„comparată cu o ramă care încadrează unul sau
„mai multe tablouri, deşi o astfel de imagină e
„şi ea în primejde să-i dea o calitate estetică
„propiu zis, fiindcă de obicei ramele sunt gândite
„împreună cu tablourile sau sunt lucrate artistic,
„aşa încât să facă o armonie aproape complectă
„cu pictura, ceeace într'adevăr nu este în cazul
„acesta. Cu o comparaţie, ar putea să fie mai de
„grabă închipuită ca o fabrică solidă, greoaie, pe
„care s'ar cătăra o vegetaţie bogată, s'ar întinde
„şi ar împodobi-o cu ramuri spânzurate şi tufe şi
„flori, îmbrăcând-o aşa încât numai ici şi colo
„să-şi arate câte o bucată de zid asprimea ei, sau
„câte un colţ linea sa dură.

„Dar ar trebui, pe de altă parte, amintită şi
„libertatea pe care aceea schemă extra-lumească
„şi enciclopedică o dă mişcărilor celor mai variate
„ale fanteziei lui Dante, şi notată de asemenea
„eficacitatea binecuvântată, pe care o exercită
„acea constrângere, şi prin care poezia lui Dante
„capătă caracter de absolută necesitate, străbă-
„tând prin schemă, mai puternică şi mai intensă
„prin însuşi zăgazul, pe care i-l pune şi pe care
„ea îl înfrânge: aşa încât celui care nu ar crede
„în existenţa reală şi de sine stătătoare a poeziei

„şi ar numi-o artificiu de care te poţi lipsi, nu-i „s'ar putea aduce un caz mai limpede decât pe „această nebunie poetică a lui Dante, teologul şi „politicianul, acest torent izbucnind din avânt „înalt, care îşi deschide drum printre stânci şi „bolovani şi curge la vale spumegând. Şi atât de „tare e avântul lui, atât de mare e belşugul lui, „încât pătrunde în toate scobiturile stâncilor şi „bolovanilor şi acoperă cu valurile sale spume- „gânde şi cu vălul de ape ce-l ridică în prive- „lişlea de munte, încât nu se mai vede altceva „decât tremurul apelor sale".

Rămâne deci în picioare că: 1) *viziune directă, imediată a realităţii fără văluri utilitare,* 2) *liricitate pură,* 3) *teoria „copilului",* 4) distincţie între *artă pură* şi *artă aplicată,* sunt în fond acelaş lucru şi duc toate la teoria *fragmentului (perlă în mare* a lui Pascoli); că aceste idei s'au ventilat încă din vremurile lui Wieland, lui Leopardi şi Tommaseo şi că simplul fapt al reînfloririi lor în zilele noastre în teoriile lui Pascoli, lui Bergson, lui Croce şi ale tinerilor scriitori dela „*La Voce*" este o dovadă că în ea trebue să fie o mare parte de adevăr. Eroarea începe când se pretinde suprimarea mării care naşte perla, a ramei care totuşi scoate în evi- denţă tabloul, a romanului teologlc care susţine, — solidă armătură stâncoasă — spumegătorul şi irides- centul văl al apelor ce se prăbuşesc din poezie dan- tescă; a aurului unui inel, în care, fixată, nestimata străluceşte cu o lumină mai vie, a scheletului fără

de al cărui sprijin membrele cele mai desăvârşite se pleoştesc în figura ridicolă a găinii cu oasele scoase, bună la mâncare, mai ales dacă e împănată cu băcănii, dar *horribile visu* pentru orice ochiu de estet; — într'un cuvânt a umbrei fără de care lumină nu există, pentru bincuvântatul motiv că lumina nu e lumină decât întrucât e lumina umbrei, aşa după cum umbra e umbra luminii.

In ce priveşte mai de aproape această *teorie a fragmentului*, şi un gen literar (aşa zisul *Jurnal de bord*) care a făcut furori în ultimul timp şi e într'un fel aplicaţia practică a numitei teorii; e bine de amintit cât de judicios Renato Serra *(Le Lettere*, Roma, Bontempelli, 1914, p. 136) observă în aceasta privinţă, tratând despre *Jurnalul de bord* al lui *Ardengo Soffici:* „Se poate adăoga că în „această formă a *jurnalului* e puţin truc; un efect „de perspectivă în spaţiu între un fragment şi „altul, acea suspensiune care *continuă ecourile „în gol;* apoi frumuseţea deosebită a unei im- „presiuni în sine este sporită de curiozitatea *jur- „nalului,* care arată viaţa unei persoane reale — „faptul adevărat pe care-l căutăm copii în pri- „mele romane — şi leagă într'un fel aşa de ciudat „şi aşa de plăcut sentimentul omului de particu- „laritatea fugitivă a clipei, de coloarea atmosferei „şi a timpului; toţi cunosc efectul aproape fasci- „nant pe care îl au notele de peisagiu, oră şi „lumină, găsite într'o scrisoare veche; toţi cunosc „efectul de uimire ce ne fac în istoria literară

„anume crâmpee de lucrări neterminate „à bâtons „rompus“, anume notițe aproape intime, fie în„semnările lui D'Annunzio pentru „Canto Novo“, „sau indicațiile unei idei și schița unui roman la „Leopardi, ori schema unei novele la Flaubert. Ai „jura la prima lectură că toată opera exprimată „și perfectă a scriitorului, n'ajunge în frumusețe „aceste lucruri neisprăvite: și este o iluziune, ca „aceia a geniilor nerodnice“.

Acestea sunt teoriile estetice, pe care le-am numit *de ieri*. Astăzi din aceiași filozofie a lui Croce pe care cu toții (admiratori și detractori) o avem în sânge ca un ferment de care nu e cu putință (chiar vrând!) să scapi, după cum nu e cu putință nici măcar unui poet „păgân“ cum e Carducci să se scape de fermentul creștin și să accepte sclavia și luptele de gladiatori cu fiarele: astăzi, zic, din însăși filozofia lui Croce (dar din ideile sale asupra „istoriei“ mai curând decât din „Estetica“ sa) țâșnește o nouă direcție sănătoasă *tradițională* și *națională* prin care tinerii scriitori, pictori, sculptori și muzicanți (și, într'un anume sens arhitecții cari încep să se trezească) se străduesc să vâre cât mai adânc cu putință rădăcinile în tradiția națională. Interesantă este din acest punct de vedere „reîntoarcerea“, în sensul în care o asemenea reîntoarcere e posibilă, (fiindcă nu te scalzi de două ori, cum zisei, în aceleași ape ci apa unui râu curge și se înoește mereu) reîntoarcerea pictorilor italieni contemporani la arta marilor

maieştri ai Renaşterii, vizibilă în *Ritratto degli sposi* de Carlo Donati la *Prima expoziţie bienală naţională de Artă a oraşului Neapol* (Mai-Octombrie 1921), foarte vizibilă acum în *Expoziţia florentină de Primăvară* (Primavara 1922) Interesante sunt apoi „reîntoarcerile" la Verga ale lui Federigo Tozzi, la poema cavalerească a lui Giuseppe Balsamo-Crivelli cu al său *Boccaccino*, la tradiţia melodică italiană cu *„Anima Allegra"* a lui Vittadini, a sculpturii la un sănătos neoclasicism canovian, cu Francolini în monumentul funebru pentru Ugo Foscolo şi atâtea alte „reîn-„toarceri", cari toate arată dorinţa tinerilor de a lua drept maeştri pe acei oameni mari ai patriei lor ce întinseră rădăcinile în acelaş *humus* istoric, politic, social şi cultural, în care azi şi-le întind ei, căutând în el acel aliment care a rodit în frunze, flori şi fructe de o frumuseţe neîntrecută, şi a minunat o vreme toată lumea civilizată prin strălucirea pe care, în diferite epoci, arta italiană (neîntrecută de nici una prin bogăţia de tradiţii) a răspândit-o peste tot cu o prodigalitate regală uimitoare şi un fast imperial de-o neînchipuită somptuozitate.

CARDUCCI [1]

In viaţa unui om sănătos sufleteşte şi trupeşte sunt din acele momente rare şi divine, de o atât de perfectă armonie fizică şi spirituală, în cât o lumină nouă se face în spiritul lui descoperind raporturi nebănuite până atunci între lumea ideilor şi acea a fenomenelor; realitatea îi apare în linii bine definite, foarte limpede şi armonioasă; ideia se prezintă cu evidenţa adevărului şi limba vorbeşte ca „mişcată prin ea însăşi". Evidenţa spuselor noastre, căldura cu care exprimăm gândirile noastre, accentul de sinceritate care se simte din însuşi tonul vorbirii se transmite şi publicului şi simţim că ne vine acea undă caldă de aprobare omenească, de simpatie, care constitue una din bucuriile cele mai curate şi pe care fiecare orator o simte, de oarece reprezintă o comoară foarte rară şi nepreţuită: *unirea inimelor într'o contemplare ideală a frumuseţei şi ade-*

1. Lecţie de închidere a unui curs universitar (1920) despre Carducci.

vărului. Intr'unul din aceste momente rari şi dumnezeeşti, aş dori să mă găsesc astăzi, vorbind despre cel mai mare, cel mai clasic dintre poeţii italieni contemporani. După ce m'am ocupat în timp de mai mulţi ani, m'am decis în urmă a mă depărtă pentru câtă-va vreme de studiul literaturii contemporane pentru a mă reîntoarce la satisfacţiile simple şi puternice ale artei clasice: greacă şi latină, italiană şi străină. Dar n'am voit să mortific spiritul d-voastră şi sfintele d-voastră drepturi asupra vieţei, făcându-vă să trăiţi un an întreg printre morţi, în cel mai îndepărtat trecut al literaturii italiene, fără a vă oferi drept răsplată o mică incursiune în câmpiile înflorite ale poeziei contimporane sau, cel puţin, de oarece cursul nostru erà pe sfârşite, să vă îngădui câte-va ore de oprire rodnică, în acea grădină înflorită care e poezia lui Carducci, grădină minunată, presărată cu trandafiri clasici, unde la umbra laurilor surâd încă şi par că retrăesc nudurile albe de marmură ale artei greceşti şi italiene.

Intru-cât mă priveşte, mărturisesc că literatura contemporană îmi produce o sensaţie ciudată. Nu ştiu dacă vi s'a întâmplat vre-odată, după ce aţi petrecut câte-va ore într'o expoziţie de artă modernă, să vă adăpostiţi din cauza unei furtuni neaşteptate sub portalul sau în interiorul unei vechi bisericuţe bizantine sau romanice. Palate minunate, strălucitoare de decoruri aurite,

albe şi ornamentate astfel în cât produc efectul unor lucruri miraculoase, sunt ce-i drept palatele expoziţiilor moderne, şi, cu toate acestea, după ce le-am privit cât-va timp, iluzia cade. Ele sunt de pânză, de stuc, şi de scânduri. Nu ascund decât pentru ochii puţin experimentaţi fragilitatea lor: Aurul e falş, marmora e imitată, basreliefurile sunt de stuc, statuele de gips. Cu totul deosebită e impresia ce o avem când intrăm în una din bisericuţele dela ţară chiar printre cele mai modeste dar care sunt zidite! Să ne închipuim apoi ce contrast am simţi, dacă, în locul unei bisericuţe de ţară, am avea norocul să găsim în apropiere un mic templu elen sau roman.

Se spune că materia e indiferentă în artă. Nimic mai greşit. Materia determină forma, după cum funcţiunea crează organul. Când futuriştii pretind că pot face statui de carton cu ochi de sticlă, cu perucă de păr etc.. ignorează acest adevăr. Cu un astfel de raţionament, un manechin îmbrăcat după ultima modă parisiană ar fi o operă de artă mai mare decât Venus din Milo. Materia crează forma şi toată *Arta* nu constă de cât în formă. Ideia poate fi frumoasă din punct de vedere moral, patriotic, filozofic; dar nu şi estetic. O statue de marmură va aveà alte linii decât una de bronz, una de bronz alte linii decât una de fildeş.

Pentru a ne asigura de acest adevăr, e destul să privim o copie în marmoră a unei statui ori-

ginale în bronz. Diana din Pompei reprezintă un nou sens. Tocmai greutăţile de a învinge materia crează pe artist, şi fiecare materie are greutăţile ei speciale.

Există o frumuseţe a materiei, de asemenea şi una a sforţării omeneşti de a învinge materia. Aceste două frumuseţi se oglindesc în opera de artă. Mai cu seamă străluceşte frumuseţea pe care aş numi-o *morală* a greutăţilor doborâte de voinţa, de arta, de geniul omului divin care-i comunică viaţa. Carducci aseamănă pe artist unui mare lucrător care cu muşchi puternici bate fierul pe nicovală, făcând să iasă scântei şi-i dă forma dorită de el. Acum, eşind dintr'o expoziţie modernă, dacă vi-se întâmplă, după cum am spus, să intraţi într'o bisericuţă veche (sau chiar modernă, dar cu zidurile bune şi solide) prevăd că veţi aveà un sentiment de înviorare, de pace, de siguranţă, care vă va face bine. Pe acele ziduri s'au adunat gândirile strămoşilor, băncile sunt îmbibate de tămâia atâtor generaţii, bolţile răsună de cântecile de durere şi de speranţă ale atâtor mii de fiinţe care au trăit înaintea noastră pe aceleaş pământuri şi care au fost îngropate în ele; mâna blândă a timpului a întunecat insolenţa aurului, fumul lămpilor şi al lumănărilor, a contopit într'o armonie mai secretă şi mai severă splendoarea strigătoare a unor anumite culori sau prea vii, sau prea clare, a dat demnitatea necesară altor culori prea delicate

sau vaporoase. De aceia (aplicând aceste idei într'un alt domeniu), chiar astăzi, în faţa unui sonet modest al oricărui rimator mediocru din sec. XVIII chiar arcadian şi afectat, dar bun cunoscător al secretelor versificării şi ale rimei, ne simţim cuprinşi de un respect, pe care arta contemporană e prea departe de a ni-l inspira, sau ni-l inspiră prea rar.

Acum în faţa palatului artei moderne răsar trei statui de marmură adevărată, cărora li se vor puteà găsì alte defecte dar nu desigur acela al unei soliditâţi insuficiente.

Şi aceste statui sunt ale lui Carducci, D'Annunzio şi Pascoli.

Sunt cele „tre corone" ale epocii noastre. De aceia îngăduiţi-mi ca, înainte de a intrà în palatul interesant fără 'ndoială, dar clădit din pânză şi din lemne, înainte de a vă vorbì de artă prin forţa lucrurilor provizorie a zilelor noastre, să mă opresc o clipă a examinà aceste trei figuri poate nu demne de un Michelangelo, dar sculptate într'o marmură albă şi solidă de nişte artişti cărora nici un secret al tecnicei nu le erà necunoscut.

Unul din marele merite ale lui Carducci e că, în faţa operii sale, noi ne simţim cuprinşi de acel respect aspru de care am vorbit cu puţin mai înainte. Adevărat discipol şi continuator al marilor artişti din timpul renaşterii şi al tuturor artiştilor adevăraţi şi mari care nu despreţuesc

nici tradiţia, nici tecnica şi care ştiu să fie imitatori şi şcolari înainte de a fi originali şi maeştri; el a redat artei italiene decăzută în stângăciile sentimentale ale romanticilor, sau în imitarea servilă a modelelor străine, demnitatea sa, corectitudinea liniilor şi aspectul său clasic italian. Printre precursorii săi, singurii mari sunt Prati şi Zanella, dar, în epoca când Carducci intră în lupta poetică, amândoi erau în declin.

La Milan un grup de poeţi, printre care Praga, Tarchetti şi autorul lui Mefistofele, Arrigo Boito, adunaţi într'un cenaclu care se chemă „degli „scapigliati" (*bohèmes*) încercau să facă versuri, depărtându-se mai ales de orice tradiţie clasică şi tratând motive din viaţa de toate zilele.

Alţii imitau *Imnurile sacre* ale lui Manzoni şi făceau poezii, în care pretindeau că se inspiră din Leopardi şi care de bună seamă nu puteau să aibă melancolia bărbătească şi totuşi dulce a *Cânturilor*. Ceiace ei imitau mai cu seamă, era partea trecătoare: metrul sgomotos al lui Manzoni şi notele romanţioase din *Consalvo*. Afectau o religie ce nu aveau şi un pesimism de împrumut. Erau cu totul falşi în inspiraţie şi prozaici în formă. Impotriva acestui gen de poezii, se revoltă Carducci în *Prologul* primului său volum de versuri pe care-l intitulă: *Juvenilia*, şi, mai târziu în acea capodoperă de poezie atât de gingaş de heiniană care e *Intermezzo*.

Aceasta eră arta pe care Carducci o găsi. El

o readuse la Orațiu și la Dante, la clasicism și la tradiție națională.

*

Violent, solitar în fundul sufletului său, chiar dacă puternica lui personalitate îi adună în curând împrejurul său admiratori și prieteni, melancolic, plin de izbucniri sălbatece de vitalitate, sufletul lui Carducci reflectă regiunea sălbatecă, pustie și totuși dulce de melancolică a *Maremmei* toscane, unde se născuse. *Versilia* e poate cea mai puțin nesănătoasă din regiunile Maremmei. Nu e acoperită pretutindeni de păduri triste, unde bivolul saltă printre tufișuri și pândește oprindu-se. Are niște dealuri, pe înălțimele cărora se vede o biserică, și-n fața bisericii, sunt bănci rustice de unde se poate privi câmpia arată, și, printre șirurile de plopi mlădioși, vântul adie dela bisericuță la șes. Trec câte odată printre norii roșiateci, stoluri negre de păsări de apă, ca gânduri pribege, pe care poetul le vede trecând în amurg; dar, dacă vrem să vânăm mistrețul, trebue să mergem ceva mai departe în desișul tristelor păduri. Accentul, dialectul este dulce și melancolic; acolo flăcăii sunt vânjoși și, căutând o privire maternă plină de satisfacție, sar pe caii încă neîmblânziți, și fetele, deși au ochii fulgerători de un foc sălbatec, sunt frumoase, blonde, drăgălașe, compătimitoare cu bieții poeți în perspectivă, pedepsiți pentrucă s'au întors acasă cu hai-

nele rupte, întorşi dela o bătălie cu lovituri de pietre sau de beţe, făcută pentru a reprezentă pe aceea dela Canne sau dela Trasimen. Poezia lui Carducci e deci sănătoasă, neînfrigurată ca şi locuitorii din părţile de sus ale Maremmei. E sănătoasă deşi adeseori melancolică şi sălbatecă, plină de lumină şi de soare; totuşi câte-odată frumosul senin se'ntunecă şi o vijelie de pasiune şi de ură o tulbură prevestind furtuna. In această Versilie dulce şi tristă poetul s'a născut la Valdicastello în 24 Iulie 1835 din Michele Carducci şi Ildegonda Celli.

Şi către această Versilie, unde a înflorit primăvara sa tristă, Carducci se reîntoarce adesea cu gândul, mai ales în *Nuove poesie*, care reprezintă perioada sa de criză. Perioadă necunoscută şi cu toate astea peste măsură de interesantă, pe care criticii filosofici se complac să o ignoreze pentru a puteà acuzà în urmă mai uşor pe Carducci de indiferenţă faţă de misterele sufletului. Şi totuşi şi Carducci ca şi Petrarca a avut criza sa; mai ales după moartea fiului său, cariul gândirii de dincolo de mormânt îl tulbură şi-l întristează şi pe dânsul. Atunci îl vom auzi întrebând înfricoşat noaptea şi iarna „che fanno giù ne le lor „tombe i morti", îl vom surprinde când în înşişi ochii iubitei i se pare că găseşte „il disio d'un „ignoto estraneo lito", şi, în noaptea florentină plină de mirezme, privind de pe înălţimea unei coline vecine luna care pluteşte solemnă deasu-

pra caselor şi grădinilor din Florenţa adormită, i se va păreà că astrul melancolic povesteşte „a „la città marmorea, tacente“ sub raza sa de argint, nimic mai puţin decât „le malinconie „dell'infinito“. Perioadă scurtă de nelinişte, din care poetul iese imediat cu un cântec de ciocârlie ce se urcă, dar care nu trebuie nebăgată în seamă, de oarece ei îi datorim cele mai universale dintre poesiile lui Carducci: *Idillio Maremmano, il Canto dell' amore* şi acea poesie care e poate capodopera sa: *Davanti San Guido*. Tristă într'adevăr (şi totuşi dulce mai târziu în depărtarea amintirii) a fost copilăria şi prima tinereţe a poetului printre „pădurile triste“ ale Maremmei toscane. Tristă, săracă şi neliniştită. Tatăl său erà un bătrân „carbonaro“ cumineţit, care citeà pentru el, retras într'un colţ ascuns al cabinetului său: *Il Veggente in Solitudine* al lui Gabriele Rossetti, însă dădeà fiului său să citească *Morala catolică* a lui Manzoni, şi *Viaţa „sfântului Iosif Calasanzio“* scrisă de un oarecare părinte Tosetti. Nu ni-se pare de loc ciudat că asemenea lecturi nu puteau interesa pe copil, care făceà totuşi progrese repezi în limba latină şi citeà cu entusiasm şi patimă *Istoria romană* a lui Rollin şi acea a revoluţiei franceze de Thiers. Orele sale de studiu nu erau numeroase şi profesorul său erà tatăl său, foarte puţin pretenţios. Restul vremii şi-l petreceà rătăcind prin câmpii urmat de un mic lup îmblânzit şi întovărăşit de

un şoim şi de o bufniţă. Cele mai de multeori se băteà cu pietre cu camarazii lui cu scuza că redă episoade glorioase din bătăliile romane sau din revoluţia franceză. Se întorceà acasă cu hainele rupte, cu părul vâlvoiu, adesea cu capul însângerat din cauza unei lovituri de piatră din partea unui „frondator balearis“ sau a unui „sans-cu-„lotte“ fanatic şi atunci toată mânia tatălui, om dupe cât se pare destul de violent, se deslănţuia asupra lui. Erà închis într'o cameră cu „Morala „catolică“ a lui Manzoni, cu „Viaţa lui Iosif Ca-„lasanzio“ a lui Tosetti: „Citeşte asta“, îl dojeneà tatăl, „şi te vei convinge că taratantar-ul „clasic nu se mai potriveşte cu timpurile de faţă!“

Triste vorbe în gura unui revoluţionar şi a unui fost „carbonaro“ devenit om de ordine nu pentru el, ci pentru copiii lui în urma unor persecuţii destul de numeroase, urmate de zile foarte triste de mizerie, provocate de ideile lui liberale. Giosuè Carducci trebui mai târziu să cumpănească toate adâncile amărăciuni ale acelei aparente cumînţiri părinteşti şi o răzbună cu mândrie, rămânând tot timpul vieţii anticlerical, revoluţionar şi clasic până la intoleranţă şi la exclusivism. Să nu mi se pomenească de „*Oda la Regina Italiei*“ şi de discursurile ţinute în faţa regelui! Carducci erà prea cavaler pentru a nu se închina cu respect în faţa unui caracter de femee atât de dulce şi nobil ca acela al Margaretei de Savoia, căreia nu-i strica întru nimic că erà regină, şi pe de altă parte aveà prea

mult bun simţ şi prea pronunţat sentiment istoric pentru a nu prefera republicei faimoaselor „patru „nuci într'un sac“ [1] o dinastie nobilă şi patriotică ca dinastia de Savoia! Dar în ziua când dinastia s'ar fi făcut vinovată de o faptă rea faţă de Patrie şi de Libertate, în ziua când Republica ar fi însemnat o libertate reală mai mare şi nu o formă deşartă ca acea franceză, Carducci ar fi fost pentru Republică. Bine înţeles pentru Republica lui Garibaldi şi Mazzini, cu alte cuvinte republica esenţialmente „italiană“ de tradiţii, de doctrină, de formă, nu o Republică de „mici „pungaşi bastarzi“, al căror credo politic s'ar rezuma în celebrul vers al lui Giusti: *„pleacă de „acolo căci vreau să stau eu!“* Pentru Carducci Patria era totul; forma de guvernământ venia pe al doilea plan. „Italia înainte de toate! Italia „mai presus decât toate!“ Şi aceasta într'un sens mult mai nobil şi mai omenesc decât „Deutsch-„land über alles“. Dar să ne întorcem la subiect. Clasic şi revoluţionar a fost Carducci în copilărie. Cu ce mirare îl văzură colegii lui într'o zi (familia sa erà refugiată de acum la Florenţa şi aproape suferea de foame!) eşind din bancă, traversând serios şi ţanţoş şcoala cu modesta dar curata sa haină de sfofă albastră cu nasturi auriţi, apropiindu-se de catedra profesorului, scoţând o

1. Astfel poreclise Carducci pe vechii săi tovarăşi de idei, cari erau puţini la număr şi făceau mare sgomot.

cărticică legată în pergament, un vechiu elzevir, şi începând a ceti... un Persius fără note! Mirare printre şcolari şi oarecare încurcătură la bunul şi destoinicul său profesor Padre Geremia Barsottini. Citi, făcù construcţia, traduse, comentă cu sinceritate, preciziune şi siguranţă, şi se duse la loc în mijlocul unei tăceri de admiraţie. Din acea zi deveni dictatorul şcolii. Chiar de pe băncile şcolii secundare, se îndrăgosteşte de studiile puternice şi severe de erudiţie şi cercetare. Temperament poetic prin excelenţă, care plângea de emoţie şi de patimă nobilă citind versurile nemuritoare ale lui Foscolo, Alfieri, Leopardi, el iubea cu o dragoste nu mai puţin sinceră vechile manuscripte din prea bogatele biblioteci florentine şi vechile volume legate în piele culoarea frunzei veştede, decorate cu aurul palid din secolul XVII sau XVIII, despreţuite pe nedrept de marii eruditi din acea vreme; avea o adevărată adoraţie pentru istoria naţională în special, dar şi pentru cea universală în genere, şi nu lăsa niciodată la o parte citirea autorilor clasici, mai cu seamă a autorilor latini. La Şcoala Normală Superioară din Pisa, unde obţinù o bursă care-i permise să continue studiile, descopere isvoarele celor mai frumoase (dar şi mai puţin originale) lecţii ale profesorilor săi, citeşte pe Omer şi Oraţiu şi răspunde colegilor care vin să-l trezească cântând versurile din „Imnurile sacre“ ale lui Manzoni: „Trăiască Jupiter, jos succesorul!“ In lecţia sa

„di Magistero“, scrie o pagină admirabilă pentru acele timpuri, atât pentru doctrina şi pentru spiritul său critic, cât şi pentru forţa de sintetizare istorică şi poetică, despre *Influenţa provensală asupra poeziei lirice italiene din secolul XIII*, în care, făcând o polemică cu Botta şi depăşind timpurile şi cercetările ulterioare, reabilitează evul mediu de acuzaţia ce i se făcea că e ignorant şi obscur. Numit profesor la Gimnaziul din San Miniato, ia o parte activă la banchetele vesele şi la abundentele libaţiuni ale colegilor şi tovarăşilor săi de catedră, de idealuri şi de petrecere, dar şi scrie lui Chiarini: „Să trăesc! Să ştii că pun „pe elevii mei să traducă pe Lucreţiu şi arunc pe „fereastră „*Imnurile sacre!*“ Pentru a-şi plăti datoriile, publică la San Miniato primul său volum de poezii, care, dacă-i produce o recoltă destul de bogată de „mere putrede“ şi învinuirea de idolatrie pentru antichitate, îi aduce şi stima şi admiraţia unor oameni ca Guerrazzi şi Mamiani. Intors la Florenţa pentru vacanţă, ia parte împreună cu Chiarini, Gargano, Nencioni, Targioni-Tozzetti, („amicii pedanţi“) la o polemică violentă împotriva romantismului cleios, a imitării servile a poesiei străine şi a insuficienţei limbistice şi stilistice a „poeţilor prea moderni“. De pe atunci el avù ca maximă (de asemenea şi prietenii săi): „In politică Italia e totul, în estetică poezia cla„sică e totul; în practică simplicitatea şi forţa „sunt totul“. Cu alte cuvinte: italianitatea în totul.

Numit profesor de gimnaziu la Arezzo, acuzaţiile cari i se făceau de ateism şi de sentimente revoluţionare fac ca numirea sa să rămâe pe hârtie şi Carducci mai petrece câţiva ani aproape în mizerie. Dar nu se lasă abătut de atât de puţin şi nu renunţă la idealurile sale. Scrie pentru colecţia *Diamante* a lui Barbèra, pentru remuneraţia derizorie de 100 lire, acele capodopere care constitue prefeţele la ediţiile (îngrijite de el însuşi cu sârguinţă şi dragoste nemărginită) lui Tassoni, Giusti, Rossetti, Lorenzo dei Medici, Salvator Rosa, Vttiorio Alfieri, pe care le reunì mai pe urmă în *Libro delle Prefazioni* (şi, cu titlul de *Primi Saggi*, formează astăzi volumul al II-lea din cele douăzeci ale Operelor sale) şi scrie lui Chiarini cu privire la un volum, pe care acesta îl prepara împreună cu alţi *amici pedanţi* ca răspuns la critica provocată de polemica despre care am vorbit mai sus: „O fiare cu sute de mii de „capete, Giosuè Carducci nu vă va prezentă căr„ticica lui pentru ca să-i spuneţi că e un tânăr „care va promite mult dacă se va converti la „buna filosofie. Nu, dobitocilor, eu voiu scuipa „în faţa filosofiei voastre, şi vreau să cred veci„nic în Muse şi Apollo, şi când voiu fi aproape „de moarte voiu pune să mi se citească Omer, „şi nu va fi cu putinţă ca să fie preoţi în jurul „meu. Voiu fi ars deasupra unui rug de lemn „de brad, pe care vor fi cărţile mele. Da, da, „trăiască Apollo Febus, de departe — săgetătorul,

„Patareus, Delius, Cinthius, şi moară cine o zice „contrarul. Să spui tuturor că eu cred în mod „absolut în religia lui Omer, şi că nu fac mi„tologie din imitaţie sau pentru că sunt un dis„cipol, dar pentru că adevărata poesie — înţe„legi? „adevărata poezie" — nu se găseşte decât „în ea". In acest timp publică acel studiu admirabil asupra lui Poliziano, fruct al unui lung număr de ani de studiu în bibliotecile florentine şi a unor comparaţii amănunţite între sute de manuscripte şi ediţii vechi, acel studiu atât de profund, de precis şi în acelaş timp atât de elegant şi poetic asupra lui Poliziano, pentru care în modestia sa el spera o catedră de liceu la Florenţa şi în schimb îi aduse din partea lui Mamiani numirea la catedra de italiană dela Universitatea din Bologna.

La început nu are mulţi elevi, dar în curând doctrina sa, geniul său, renumele său de critic şi de poet devenind din ce în ce mai mare, şi, mai mult încă, seriozitatea şi scrupulul cu care îşi îndeplineşte datoriile de educator şi profesor, îi câştigă admiraţia tuturora: colegi şi studenţi. Dar ideile sale republicane şi scandalul provocat de acele violente şi totuşi frumoase poesii politice intitulate de dânsul: *Giambi ed Epodi* îi aduseră o transferare la Catedra de latină dela Universitatea din Neapole, apoi, după ce refuzase cu demnitate să accepte a predă o materie pentru care el nu se socoteă îndeajuns de bine pregătit,

chiar suspendarea din învățământ pentru un an. Noi zile de mizerie activă și plină de demnitate. Carducci se întoarce a scrie din nou pentru 100 lire fiecare, prefețile la ediția Barbèra; dă lecții particulare la ofițeri; o duce cum poate. Dar în curând nedreptatea e reparată. Cu toate ideile sale republicane (pe care, de altfel, el nu le predică niciodată de pe catedră, unde era numai un maestru incomparabil) Carducci e rechemat la Bologna, se reîntoarce la studiile sale de predilecție, luând parte totuși și la luptele politice. Cine ar vrea să știe care a fost viața lui în acea epocă, ar puteà să-și facă o idee, cetind un pasagiu din Chiarini care-i scrie viața cu o mare dragoste, dar pasagiul e cam lung și eu mă voi mărgini să spun că el își petrecea o viață cinstită și activă între școală și casă, cu câte un mic popas la librăria Zanichelli, o reunire de prieteni din când în când cu câte-va sticle de vin bun, și câte o vizită pe care în fiecare seară obicinuia s'o facă pe la anticvarii din Bologna în căutarea unor ediții frumoase a clasicilor săi mult iubiți. Văzându-l ocupat să descopere acele ediții, nimeni n'ar fi zis că el e autorul *Iambilor și Epodelor*, violentul poet republican și revoluționar. In librăria Zanichelli, unde se adunau seara mai mulți moderați, ca să ridice în slava cerului politica conservatoare, toți priveau cam cu frică și cu mirare pe acel om mic cu barba creață atât de pacinic în aparență care nu lua niciodată

parte la discuțiile politice, ci privea cărțile, alegeà pe acelea care le aducea acasă, se tocmea mult pentru preț și pleca apoi liniștit să facă o vizită librăriilor anticvare. Dar entusiasmul republican dură puțin. In curând Carducci își dădù seama că tovarășii săi de credință nu valorau mai mult decât moderații care erau atunci la putere. Și, puțin după moderați, veniră liberalii ; iar moderații nu mai reveniră niciodată. Marea, impunătoarea figură a lui Crispi îl captivă. Înțelese că o mare parte din idealul mazzinian și garibaldian rămăsese încă în picioare chiar sub monarhie, își dădù seama că, de fapt, forma de guvernământ nu erà de mare importanță.

Dragostea pentru Italia învinse în el dragostea pentru republică. El rămase republican, însă numai în teorie. Studenților care, într'o comemorare publică a lui Garibaldi, crezând că-i fac plăcere, au desfășurat în așa fel drapelul național în cât să nu se vadă decât roșul, el strigă : Desfășu-„rați-l întreg cu cele trei culori ale sale : alb, roș „și verde pentru ca soarele Italiei să-l sărute ! „Nu numai roșul a fălfăit la bătăliile Italiei ! Poeții „patriei l'au iubit cu cele trei culori ale sale, și cu „cele trei culori l'au cântat ! Desfășurați-l tot la „soare ! Soarele Italiei să-l vadă fălfăind întreg !“ Din acea vreme începe influența lui Carducci ca educator național al unei întregi generații nu numai de studenți dar a tuturor oamenilor din Italia care au astăzi între 40—50 de ani. Edu-

caţie naţională, al cărei fruct mai glorios s'a cules în ziua memorabilă, când, după un războiu crâncen de mii de morţi, ale căror rămăşiţe pământeşti sfinţesc tranşeele de pe Carso şi dela Piave, drapelul italian a fâlfâit pentru prima oară pe castelul din Trento, unde atâţea martiri ai ideilor lor căzuseră sfâşiaţi de ghiarele sălbatece ale vulturului habsburgic, care sfâşiase şi atâţea nobili viteji români,—găsindu-şi însfârşit moartea pe câmpiile glorioase din Vittorio Veneto. Din acea zi, tinerii italieni avură privirile aţintite asupra figurei severe şi frumoase a Maestrului temut şi venerat. Primeau cu recunoştinţă biciuelile teribile, se bucurau pentru o vorbă care-i îndemnă la muncă cinstită şi senină, la o viaţă modestă şi deamnă, la cultul datoriei, la adorarea Patriei!

De aci încolo Carducci nu mai e un om, ci un simbol, o idee, un drapel în acelaş timp şi un simulacru al Patriei. Volumele studiilor sale minunate se înmulţesc, cărţile sale de poesii se succedă. După *Rime Nuove* (primele care fură mai gustate şi mai apreciate) urmară *Odi Barbare, Nuove Odi Barbare, Terze Odi Barbare, Rime e Ritmi*; volumului asupra lui Poliziano care-i aduse catedra din Universitatea din Bologna şi-l arătă pentru prima oară un critic desăvârşit, urmară *Discorsi letterarii e storici, Bozzetti e Scherme, Confessioni e Battaglie, Ceneri e Faville, Studii su Giuseppe Parini;* acelor asupra lui *Ariosto* şi *Tasso*, volumele întitulate: *Poesia*

e storia, Archeologia poetica, Musica e lirica nel sec. XVII, Cavalleria ed Umanesimo, într'un cuvânt trei mari volume de poesii şi şaptesprezece de critică literară, fără a socoti preţioasa colecţie de *Cantilene e ballate dei secoli XIII, XIV e XV, Canti carnascialeschi, La Poesia barbara in Italia nei secoli XV e XVI,* a colecţiei *Primavera e fiore della lirica italiana* şi a monumentalei ediţii critice a poesiilor lui Petrarca în colaborare cu Severino Ferrari.

Este epoca onorurilor pe cari, deşi refractar, Carducci nu le putù refuza. Membru al *Consiliului superior al învăţământului public,* Inspector central, Senator, membru al *Comisiunei de istorie naţională pentru provinciile din Romagna,* Carducci profită de ocazia oferită de aceste funcţii pentru a călători în toată Italia şi a face dări de seamă asupra atâtor publicări (în Italia şi catedrele de liceu se dau prin concurs, şi concursurile se fac pe baza publicărilor) pentru a îmbogăţi cultura sa, a cercetà bibliotecile, a consultà manuscrisele, a se informà despre istoria municipală a celui mai mic oraş, în care sarcina sa de inspector îl aducea. Acestor călătorii se datoreşte o mare parte din cultura sa istorică, cunoştinţele sale de loc superficiale de istorie a artei; viziunea sa atât de clară, puternică şi sugestivă a peisajului italian, care se poate admira în toată opera sa în proză şi în versuri.

Dar Carducci luptase prea mult, suferise prea

mult din cauza lipsurilor de tot felul care amărâseră tinereţea sa, lucrase prea mult şi ca poet şi ca critic şi ca profesor, cam abuzase în mod clasic de libaţiile zeului Bacchus şi astfel o bătrâneţe prematură îl aştepta. N'avea încă 60 de ani şi activitatea sa poetică încetează, poetul începe să sufere de o nevralgie pectorală. Puţin după aceia, fu atins de aplopexie. Se întremă, dar nu mai fu cel de odinioară. Ultimii ani ai poetului fură destul de trişti. Când primi premiul Nobel, trimisul extraordinar al Suediei trebui să-i ducă acasă diploma şi ceremonia fu destul de tristă. La sfârşitul cuvântării, Carducci încercă, să răspundă, dar nu putù să spună de cât „Mulţumesc!, mulţumesc!" în timp ce strângeà lung mâna baronului de Bild. Erà sfârşitul. In acel timp eşi, reunită într'un singur volum de peste 1000 de pagini, toată opera sa de poet, atât de vastă şi totuşi atât de rafinată. Ea termină cu acest trist dar nobil adio:

Floare tricoloră,
apun stelele în mijlocul mării,
şi se sting cântecele în inima mea.

Sunt ultimele versuri ale lui Carducci; la 16 Februarie 1907 Poetul se stingeà şi el la Bologna şi întreaga Italie la această veste păreà că se învăluie într'un zăbranic de jale.

*

In *Intermezzo* — care e poate una din poesiile

lui Carducci mai puțin cunoscute și care după mine este expresia cea mai sintetică a artei lui, de oarece în ea elementul pur italic, aluziile literare, dumnezeiasca viziune păgână, regretul pentru peisajul melancolic al Versiliei, violența satirică din *Giambi ed Epodi* se contopesc în amara duioșie a formei heiniene; — se găsește un pasagiu în care parcă e simbolizată toată arta lui Carducci: acela în care, după o invocare mișcătoare și melancolică a peisagiului trist al Versiliei sale, poetul exprimă dorința de a aveà atâta marmoră de Paros pentru a puteà săpa un mormânt inimei lui, sau mai bine o urnă funerară, care, depusă pe o piatră din Latiu, să fie sărutată de soarele Versiliei, la a cărei chemare drăgăstoasă el n'a avut niciodată nici chipul, nici răgazul să răspundă și pe care o visa numai în visele înlăcrămate ale copilăriei lui. În acea urnă de marmoră de Paros, în acea piatră de „travertino" romană, în acel peisaj de Maremă, — se găsește toată arta lui Carducci, acea artă care șovăe între un regret melancolic al pământurilor triste și dulci unde a văzut lumina zilei, viața sănătoasă de burghez, pe care ar fi putut-o petrece acolo în idile câmpenești vânătorile primejdioase în adâncul tristelor păduri — și dorința frumuseței antice greco-romane, care tremură în versul lui lucrat, de bun meșteșugar cu mușchi vânjoși și cu sufletul întreg și senin. Aceste două înfățișări ale poesiei Carducciene sunt întrupate în

cele două capodopere: *Davanti San Guido* şi *Alle sorgenti del Clitumno.*

Caracterul cel mai pronunţat, acela comun amânduror poesiilor citate, instrumentul desăvârşit, printre ale cărui cavităţi armonice răsună atât de minunat cele două coarde de aur ale lui Carducci şi ale nici unui alt poet, — este opera sa conştiincioasă de bun făuritor al poesiei, de cunoscător perfect al bunului material, pe care-l modelează ca maestru în focul ispiraţiei, în acelaş chip ca Michelangelo, care se avânta asupra marmorei cu violenţa cu care s'ar fi năpustit asupra vrăjmaşului şi nu se opreà din luptă până când formele curate întrevăzute de el în blocul alb de marmoră nu ieşeau din temniţa lor ca să consoleze ochii artistului şi pe acei ai generaţiilor următoare, cu armonia divină a liniilor lor, imitând pe cele mai dulci şi mai senine viziuni ale Eladei!

Leu deci de marmoră adevărată este acela care tronează pe pragul expoziţiei de pânză şi de stuc a literaturii italiene contimporane, leu sculptat de o mână maestră, cu multe trăsături comune leilor stilizaţi din arta greacă şi latină, leu poate prea grec şi roman, dar nobil de armonios în liniile lui, statuie a lui Canova, dar cu mai multă vigoare şi mai puţină eleganţă. Şi chiar însăşi figura lui era leonină, după cum sufletul său era dantesc. Un cap mare, cu o frunte largă, un păr lung, o gură pronunţată, cu o expresie de amă-

răciune, ascunsă într'o barbă aspră şi creaţă ; mişcări repezi, ochii mici dar fulgerători, care te fixau drept ca două săbii, violent în urile ca şi-n dragostele lui, rebel împotriva oricărei măsuri sau legi care nu i se părea dreaptă sau logică, supus numai faţă de tradiţie şi de fraul artei, gata a uita pentru un vers frumos, antipatia însuflată de purtarea morală sau politică al vreunui poet, duşman înverşunat al romanticilor şi mare dispreţuitor al literaturilor streine în tinereţe ; la maturitate respectuos, chiar dacă nu convins, admirator al lui Manzoni, pe ale cărui *Imnuri Sacre* le asvârlea pe fereastră când erà la San Miniato, traducător şi studios al lui Victor Hugo, Goethe, Schiller, Lenau, Heine mai cu seamă, al cărui surâs amar se simte adesea în versurile lui ; revoluţionar şi republican mai întâiu dar nu până la punctul de a fi grosolan cu o regină cum ar fi pretins tovarăşii săi de convingeri politice ; împăcat cu monarchia la maturitate, din cauza sentimentului lui istoric, ca şi a virtuţilor cavalereşti şi cetăţeneşti ale Prinţilor din casa de Savoia ; — figura lui Carducci chiar în asprimea ei, nu era lipsită de umanitate, leul aveà chiar momentele sale de tristeţe şi singurătate. A fost descris ca un om brutal, violent, antifeminist, pentrucă era un caracter puternic şi n'a behăit niciodată în versuri arcadice amorurile lui pentru vre-o marchiză lascivă, transformată în mod poetic în Fyllis sau Lycoris sau

pentrucă nu a avut amoruri sensaționale, și nici n'a scris niciodată poesii dedicate „scumpei inimi“ sau acelei *secreţiuni mucoase care se chiamă dragoste*. Dar și Carducci iubea și onora în felul lui eternul femenin. Poesia *Ad Annie* ne dă dovadă de aceasta. A avut prietenii înălțătoare cu femei foarte culte ca de pildă Contesa Ersilia Caetani-Lovatelli sau Contesa Pasolini și chiar câteva dragoste adevărate, melancolice și triste, ca acea pentru Annie Vivanti, despre care nu s-a avut niciodată curajul să se vorbească, dar pe care toți o cunosc până în unele amănunte puțin înălțătoare, pline de violență cu adevărat leonină, care nu întunecă, ci din potrivă umanizează memoria poetului. Nu trebue făcut prea mult caz de *butadele* lui. Poate că nu avea o idee prea bună despre spiritul femeesc. Poate că era antifeminist în adâncul gândirii lui și într'o zi l-am auzit eu însu-mi spunând unei studente, care interpretase greșit o strofă din Cavalcanti, să învețe să împletească ciorapi mai curând, și că, în genere, fetele ar face mai bine să se prepare a fi mame bune, decât să umple sălile universitare. Dar când era vorba de o femee cu o cultură într'adevăr profundă ca de pildă Contesa Caetani-Lovatelli, ale cărei lucrări archeologice sunt poate mai apreciate în Germania decât în Italia, sau Regina Margherita, inteligență cu adevărat superioară și suflet desăvârșit de artistă, sau când vre-una din elevele lui îi făceă o lucrare bună și arătă că

înţelege pe deplin arta desăvârşită a lui Virgiliu sau Horaţiu său îi prezenta (ca Annie Vivanti) versuri bine cizelate şi pornite într'adevăr din inimă; scena se schimba şi lauda bine meritată nu întârzia să iasă caldă, afectuoasă, colorată de entusiasmul cel mai sincer, de pe acele buze temute şi venerate ale marelui Poet. Şi elevele lui îl adorau. Când, după ce a scris oda *A la Regina d'Italia*, toată canalia revoluţionară îi imputa trădarea ideilor republicane, şi studenţii Universităţii din Bologna, într'o zi de violenţă şi tumult groaznic, de care-şi amintiră în urmă cu ruşine, îl atacară cu tot felul de injurii şi aruncară asupra lui tot felul de proectile; elevele i se strânseră împrejur, formând un gingaş şi puternic zid viu de apărare, şi, pe când bătrânul poet la strigătele de: „Jos Carducci!“ răspundea cu o demnitate amară: „Strigaţi: moarte lui Carducci, nu „jos; natura m'a pus sus!“ — ele primeau în plin piept şi în cap toate pietrele şi bucăţile de scaune rupte, aruncate asupra maestrului lor, şi multe din ele leşinară, multe fură rănite şi sânge de femee fu vărsat pentru apărarea acestui om, pe care o legendă falşă vrea să ni-l reprezinte ca pe un mistreţ ţăpos, indiferent la orice farmec femeesc!

Cu timpul, chiar şi figura încordată şi severă a lui Carducci devine mai blândă. Leul rămâne leu, dar nu mugeşte în totdeauna înspăimântător. Şi oarecare revelaţii încep. In unul din

ultimele lui volume, *Alfredo Panzini*, care astăzi e poate singurul demn moştenitor al preceptelor literare şi naţionale ale marelui poet dispărut, pune în gura unei fete, unei simple croitorese, aceste cuvinte :

„Nu vă aduceţi aminte ? Eraţi şi d-tră „la Saba-„tino“ când i-am fost prezintată. Toţi vă temeaţi „straşnic să nu comit vre o *gafă* respectabilă. Dar „eu am ieşit foarte bine din încurcătură. Nu vă „amintiţi ce frumos compliment i-am făcut?“

— „Care ?“ îi zisei eu.

— „Domnule Profesor, aveţi nişte mâini de „ducesă. Şi dânsul scoase un mormăit de plă-„cere. Ştiţi ? ori de câte ori m-am dus mai pe „urmă la menagerie — această e una din pasiu-„nile mele — şi priveam leii cu acele capete „triste ale lor, îmi venea tot mereu în minte „Carducci !“

Şi, cu timpul, chipul său de om, de maestru, de poet, ia proporţii uriaşe. Liniile nemuritoare, indestructibile, definitive, apar din ce în ce mai limpezi, mai clasice, mai armonioase. Colţurile se tocesc, piatra, chiar acolo unde pare tăiată mai grosolan, se netezeşte, se şlefueşte, se colorează cu un lustru neted de capodoperă antică, pe care nimeni nu o pune în discuţie, ci pe care toţi o onorează şi o iubesc. Nu mai e, desigur, o operă de artă a timpurilor noastre, nu ne mai dă fiorii puternici ai unei plăceri impure şi trecătoare. Din potrivă, contemplând-o, ne simţim cuprinşi

de o dulce şi senină admiraţie respectuoasă, şi rămânem s'o contemplăm, gânditori, în ceiace are neperitor şi vecinic, ca şi cum ne-am găsi în faţa unei opere a lui Fidias, Praxitele, sau Donatello, cu gândul la vremurile care au existat odată şi — în suflet — cu o nesfârşită recunoştinţă pentru nobila satisfacţie estetică, ce ne procură încă, cu tot mersul nestrămutat al vremei, acea artă care va procura aceiaşi satisfacţie copiilor noştri şi copiilor copiilor noştri.

Carducci a intrat în mod definitiv în Panteonul Nemuritorilor.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CARDUCCI ŞI TINERII[1]

I

Lauda provinciei

Nu ştiu cum să vă exprim mai bine mulţumirile mele pentru gentila invitaţie ce mi-aţi făcut prin mijlocirea tinerimii voastre studioase, decât arătându-vă motivele pentru care (fără a mă gândi prea mult la primejdia la care mă expuneam de a vă produce o dezamăgire) am primit imediat şi foarte bucuros să vin în oraşul vostru pentru a vă vorbi asupra unui subiect care nu sunt încă sigur că vă va interesa prea mult, dar care mă interesează mult pe mine, şi nădăjduesc că va ajunge să intereseze şi publicul meu ales şi cult. Aceste motive sunt de o triplă natură. Cea dintâiu priveşte România în genere şi nevoia ca Italia să fie cunoscută mai bine aci. A doua priveşte *provincia românească*, pe care noi pretinşii intelectuali ai Capitalei am trebui, după

1. Conferinţă ţinută la Teatrul Naţional din Focşani.

părerea mea, să o apreciăm ceva mai mult şi să o nesocotim deci mai puţin. A treia e de ordin sentimental şi priveşte tocmai oraşul d-voastră: Focşani.

Incepând cu primul motiv, e limpede că de oarece încă din timpurile legendare ale lui Eliade Rădulescu şi ale lui Asachi, Italia fu pe punctul de a exercita o oarecare înrâurire asupra spiritului şi literaturii româneşti, astăzi, apare atât de îndepărtată de orice preocupare culturală românească, încât doar China şi Canada i-s'ar puteă asămuì în această privinţă.

N'aş vreà să repet aici cele ce-am scris în revista „*Roma*", pe care d-voastră desigur aţi cetit-o. Cunoaşteţi prea bine psichologia profesorului universitar român. Dacă el e cel mai mare critic, cel mai mare filosof, cel mai mare chimist, cel mai mare medic, cel mai mare matematician din lume, e firesc ca revista sa să fie cea mai mare revistă, cea mai însemnată revistă din lume şi celelalte nu fac nici cât hârtia pe care-s scrise.

Intru câtva această psichologie e simpatică, deoarece dovedeşte un oarecare entusiasm, o oarecare încredere bărbătească, cam naivă, în propriile puteri, şi fără acest entusiasm şi această încredere nu se poate face nimic însemnat în lumea noastră. Deci, întrucât şi eu sunt, din păcate, profesor universitar, să nu vă miraţi când vă voiu spune la rândul meu că „Roma" e cea mai

frumoasă, cea mai însemnată şi cea mai cetită dintre reviste.

Puteţi să-mi tot spuneţi că n'aţi văzut-o niciodată, că n'aţi cetit-o şi că nu ştiţi nici măcar că e o revistă ce se chiamă aşa, eu nu vă voiu crede şi nici nu vă voiu repetà cele ce-am scris în „Roma", din pricina naivei nădejdi că vreunul, învins de curiositate, va cumpărà pe neînsemnata sumă de patru lei un număr din revista care-i dintre cele mai de seamă ce-au ieşit vreodată în România.

*

Şi acum, lăsând gluma şi întorcându-mă la subiectul meu cu sufletul mulţămit ca al unui bun *commis-voyageur* care a făcut puţină „sfântă re-„clamă" firmei pe care-o slujeşte—întorcându-mă la subiectul meu şi vorbind serios de data aceasta, mărturisesc că am primit cu multă însufleţire sarcina de a vorbì de lucruri italieneşti în faţa unei lumi aşa de aleasă şi de binevoitoare, mai ales fiindcă socot ca o datorie a mea de a mă folosì de orice prilej pentru a reîmprospăta amintirea acelei culturi italiene care odată a dat aşa de minunate roade în Ţara-Românească la curtea lui Brâncoveanu şi care azi pare cu desăvârşire uitată. Trebuie să vă spun dela început că eu sunt cu totul departe de gândul că în România cultura italiană trebuie să înlocuiască pe cea franceză. Foloasele aduse culturei româneşti de înrâurirea celei franţuzeşti sunt de

netăgăduit, şi, ca să se încredinţeze cineva de acest adevăr, ajunge să observe cât e de superior în finețe, eleganţă şi lărgime de vederi, spiritul vechiului regat faţă de cel al Ardelenilor, cărora le-a lipsit dospirea culturei franţuzeşti.

Multe lucruri avem de învăţat noi cei din vechiul regat dela fraţii noştri din Ardeal, şi mai ales seriositatea, rânduiala, adâncimea, socoteala şi stăruinţa la lucru, însă poate şi mai multe, în ce priveşte finețea, gustul şi eleganţa au de învăţat şi ei dela noi. Deci nimeni nu poate iubi mai mult decât mine Franţa, în ceiace are ea bun, nobil, gingaş şi nimeni nu recunoaşte într'atâta binefacerile culturei franţuzeşti. Dar cred că un neam ca al nostru, care are tradiţiile sale, cultura sa şi o civilizaţie cu totul a sa anterioară epocii de înrâurirea culturii franceze, acest neam dacă nu vreà să-şi piardă ce are mai bun din tradiţiile sale naţionale, trebuie să se lase înrâurit de toate marile literaturi străine, fără a se robi totuşi niciuneia. Din acest punct de vedere amintesc că şi dela cultura nemţească a folosit foarte mult România, şi că, împreună cu neîndestulătoarea cunoaştere a lucrurilor italieneşti, trebue să mă plâng şi de necunoaşterea deloc a literaturei şi civilizaţiei unui alt mare popor latin — Spania, careia lumea îi datoreşte capod'opere nemuritoare şi care arată că se interesează de noi mult mai mult decât noi de ea. Zilele acestea a apărut anume în Spania un strălucit volum, foarte

îmbelşugat ilustrat despre România, şi care se chiamă *„La obra de Trajan“*. Cartea e însufleţită de cea mai caldă simpatie pentru neamul românesc şi e datorită penei învăţatului şi elegantului scriitor Ramon de Basterra, iscusitul diplomat, care, timp de câţiva ani, a înfăţişat în ţara noastră Spania.

O carte la fel, ce se chiamă *„La Rumenia“* va apare în cuvând la Florenţa în editura Bemporad şi Italienii vor aveà atunci putinţa să se mândrească pe drept cuvânt că au despre noi cartea pe care noi n'o avem încă despre ei.

Dar m'ar duce prea departe vorba dacă aş stărui mai mult asupra nevoii materiale şi morale pe care o avem noi Românii de a cunoaşte mai bine un popor prietin şi frate, care, la orice prilej, (din vremea lui Cavour şi Alexandri până mai dăunăzi la Orlando şi Brătianu) ne-a sprijinit interesele şi idealurile noastre naţionale. Nici nu-i nevoe de altfel să stărui vorbind despre aceste lucruri.

Cele două neamuri surori se iubesc şi aşa fără să se cunoască; şi firește şi mai tare se vor iubi când se vor cunoaşte.

Să trecem la cea de-a doua pricină care m'a făcut să primesc cu toată bucuria ce se cuveneà invitaţiei d-voastră aşa de curtenitoare, Doamnelor şi Domnilor focşăneni.

Am slăbiciune pentru „provincie“ şi mai ales pentru „provincia românească“. La un ospăţ fră-

ţesc la care ne adunasem mai mulţi redactori dela „*Ideia Europeană*“ ca să vorbim despre îndrumările ce trebuiam să ni-le hotărâm muncei noastre viitoare, am fost singurul ce-am susţinut că e nevoe negreşit de a se ţine un şir de conferinţe în oraşele mai de seamă din ţară, după chipul celor ţinute cu neaşteptata izbândă la „*Fundaţia Carol*“ din Bucureşti. Şi aceasta nu pentrucă eu aş crede că „provincia“ românească are nevoe straşnică de a fi luminată de învăţaţii capitalei; dar pentru a se face legătura cu această seră de puteri noui încă neîmbuibată de scepticismul elegant şi de activitatea turburătoare a capitalei. Am o slăbiciune pentru „provincie“. Silit să trăesc în sgomotul obositor al marilor capitale, aş puteà zice încă din cea (mai fragedă) tinereţe, mă gândesc la anii petrecuţi în provincie ca la un vis din copilărie şi de mi-ar fi cu putinţă după voia mea să ies din acea groasnică şi chinuitoare încleştare care e viaţa modernă a capitalelor, visul meu ar fi — mai ales acum când sunt aşa de frumoase zile de primăvară — ar fi să mă adăpostesc în sfânta şi sănătoasa pace a unui oraş de provincie şi acolo să iau parte nu ca actor, ci doar ca privitor la cursul liniştit şi dumnezeiesc al vieţei. Fiindcă noi cei cari locuim în oraşele mari, intelectuali sau neintelectuali, lucrători ori gânditori, suntem nespus de nefericiţi pentrucă am intrat fără să ştim în încleştarea unui mecanism monstruos, care se

învârteşte, se învârteşte mereu şi pe care nu suntem în stare să-l oprim, din pricina lesne de înţeles că noi înşine, fără să ne dăm sama, îl facem să se învârtească prin activitatea noastră mică sau mare, nobilă sau meschină, egoistă sau mărinimoasă n'are a-face, dar care, adunată cu altele la fel, sau mai mari ori mai mici, dau roţilor o mişcare îngrozitor de repede, şi din care ies uriaşe puteri centripete care ne împiedică să mai ieşim de-acolo.

Oh să uiţi o lună pe an de politică, sociologie, filosofie, literatură, să nu te mai gândeşti la conferinţe şi concerte, la teatre şi la lecţiile universitare, la rândueli de seminarii, la scrierea de articole pentru reviste sau memorii pentru Academie, să nu te mai gândeşti la Dante, la centenar, sau la Carducci, să nu te mai opreşti de loc, timp de o lună, în faţa niciunei vitrini cu cărţi, măcar o lună să scapi de apăsarea chinuitoare pe care-o simţi văzând atâtea tipărituri ce-ar trebui cetite şi n'ai vreme niciodată! O provincie, provincie, cât de ademenitor surâzi tu atunci amintirei şi dorinţei omului din capitală! Şi câte lucruri frumoase, cinstite şi folositoare se pot face în liniştea senină a vieţei tale monotone! Odinioară când eram foarte tânăr, prea tânăr pentru a înţelege anume lucruri simple care sunt totuş adevăruri adânci, mă simţii şi eu ca şi toţi ceilalţi tineri cari părăseau cu părere de rău băncile Universităţei, mă simţii şi eu desnădăjduit

fiindcă fusesem trimis de minister să dau lecţii într'un liceu din provincie. Mă simţeam desnădăjduit pentrucă hârtiile mele, însemnările mele şi copiile mele de pe cărţi vechi şi toate cercetările mele de arhivă ajungeau dintr'odată lucruri nefolositoare, şi eu credeam că toată viaţa şi viitorul meu erau legate de acel greoiu şi prăfuit calabalâc de hârţoage. Şi eram aşa de nenorocit, încât mă duseiu să-mi petrec vacanţa la Roma şi într'o dimineaţă când eram la profesorul Monaci în poetica sa odaie de studiu împodobită cu flori şi colivii cu păsările care păreau că dau o notă veselă de viaţă adevărată vieţei de închipuiri a cărţilor şi fişelor, mă tânguii prea bunului om de soarta mea aşa de tristă. Şi din gura acelui om îmbătrânit printre hrisoavele arhivelor şi în studiile severe de filologie, am auzit atunci spre marea mea uimire şi aproape indignare, un imn de proslăvire a provinciei, a păcei şi liniştei provinciei şi a lucrărilor care se pot face acolo mai bine decât în oraşele mari şi un subiect minunat de frumos mi-a dat el atunci în acea odaie mirositoare de flori şi răsunătoare de cântecul păsărilor: *Grotescul în Don Quijote*, un subiect la care n'am avut mai târziu destulă vreme şi linişte să chibzuesc, căci atâtea am spus şi am făcut încât am izbutit să fiu mutat la Napoli şi fui din nou prins în încleştarea acelor roţi cu care de atâţia ani mă învârtesc, mă rostogolesc mereu, dorind zadarnic o clipă de oprire.

Câte lucruri frumoase, cinstite şi folositoare se pot face foarte bine în liniştea monotonă dar sănătoasă a provinciei! Romane, nuvele, piese de teatru, versuri, cărţi de critică estetică! Cei mai buni artişti italieni trăesc în oraşele de provincie. Giovanni Verga aproape că n'a ieşit afară din Sicilia lui, Grazia Deledda trăeşte azi la Roma, unde-i slujbaş la nu ştiu ce minister soţul ei, dar cele mai bune romane şi le-a scris în Sardinia, Renato Serra, cel mai mare critic al Italiei tinere — mort la treizeci de ani în tranşeele de pe Carso — a preferat pacea aproape călugărească din „Biblioteca orăşenească" dela Cesena gloriei trecătoare şi mulţămirei aparente şi nestatornice pe care i-ar fi putut-o dă de pildă slujba de critic literar la unul din marile ziare ale Romei. Şi chiar la noi în ţară, câţi dintre artiştii buni nu trăesc în provincie! Aş îndrăsni chiar să susţin că într'unele oraşe din provincie, de pildă în Craiova sau Focşani, e o mişcare literară desigur nu prea sgomotoasă, dar mai sinceră, mai firească şi deci cu mult mai simpatică decât aceea din Capitală. Când mă gândesc la Craiova nu mă pot împiedecă să nu mă gândesc în aceiaşi vreme că acolo una din cele mai gingaşe poete ale noastre Elena Farago îşi ţese ca o nouă Calipso pânza sa de poesie făcută din raze de lumină, pe când la Focşani D-na Hortensia Papadat-Bengescu îngrijeşte într'o grădină fermecată florile strălucitoare, delicate, străine, ale minunatei sale proze, şi că la Focşani s'a înfăptuit

ca realitate artistică umbra ce rătăceà la început doar ca în vis a uriaşului şi omenescului său „*Bătrân*“. Scrisorile cele mai pline de avânt, cele mai curate şi care dovedesc mai multă activitate stăruitoare, sunt cele pe care le primesc din provincie dela foştii mei studenţi azi profesori în provincie şi vă pot mărturisi că ei mă mângâe pentru nu puţine desilusii şi amărăciuni, pe care le-am încercat dela elegantul dar sterpul scepticism al capitalei.

Aşa dar am o slăbiciune pentru „provincie“ şi am venit bucuros să vorbesc într'un oraş de provincie despre ceva, e aproape indiferent despre ce.

Cât priveşte anume Focşanii e şi o pricină sentimentală care a făcut să-mi fie dragă poftirea de către d-voastră ca să vă vorbesc. Intr'o noapte de nenorocire, pe când un jalnic tren mă duceà pe neaşteptate departe de Bucureşti, de casa şi de prietenii mei, într'o noapte de nenorocire care-mi păreà un lung vis spăimântător de care n'am scăpat decât la Iaşi când am putut să preţuesc cum se cuveneà toată înălţimea morală a vieţei noastre de înfrigurare şi de sărăcie, în Iaşii viteji ai vremurilor de pribegie; — în acea noapte de chin, ajuns la gara Focşanilor, cineva pe care nu o cunoşteam şi care călătorise în acelaş vagon cu mine, o bătrână doamnă pe care n'am ştiut niciodată cum o chema şi cine erà, mă rugă să strig tare în noapte un nume — şi acela necunoscut mie. Ei bine va fi fost

din pricina prea marei mele impresionabilităţi sentimentale, sau a dragostei temătoare ce-o am pentru simboluri, sau din pricina unui misticism firesc sufletului meu; sigur e însă că niciodată, nimic în viaţă nu mi s'a părut mai înfricoşător de tragic decât acel moment în care în călătoria către necunoscut, în bezna nopţei, într'o staţie necunoscută mie, am strigat pe seama unei fiinţe necunoscute, un nume neconoscut, în întuneric. Ei bine amintirea Focşanilor a rămas legată în amintirea mea cu acea clipă a vieţei mele şi a vieţei atâtora dintre noi.

Am vrut să văd oraşul d-voastră în toată strălucirea acestei întâi izbucniri a primăverei după o iarnă aşa de lungă şi de friguroasă, şi să aştern o icoană a bucuriei peste cea a tristeţei care lega în mintea mea numele oraşului d-voastră de acele neuitate ore de chin. Şi iacă-mă printre d-voastră surâzător, senin, îndrăgostit de frumuseţea casnică şi luminoasă a oraşului acesta, iacă-mă aci pe motivul unei conferinţe, dar de fapt venit pentru a vă spune că iubesc veselul d-voastră Focşani, primitor şi plin de viaţă, şi că trista impresie de odinioară a dispărut pentru totdeauna.

II

Carducci şi tinerii

Totuş trebue să mă hotărăsc să vă vorbesc despre Carducci şi despre influenţa lui asupra tinerimei. Va trebui să mă hotărăsc fiindcă am făgăduit, şi orice făgăduinţă e o datorie, deşi mărturisesc că voiu vorbi cât se poate mai puţin despre ce am făgăduit.

Până acum v'am vorbit ca om, nu ca profesor; tot ce aveam să vă spun ca om v'am spus-o, şi începând să vă vorbesc de Carducci, par'că mă simt suind la catedră, adecă par'că reintru în acea înfricoşată svârcolire de care mă plângeam şi care face să se mişte fără pic de odihnă uriaşele roţi ce ne asvârlă neîndurător în acel vârtej prăpăstios şi chinuitor, în care dacă eşti prins, nu mai e nici o nădejde de scăpare. Dar una din acele puteri, care, deşi învârteşte acele roţi, are totuş un nume sfânt şi poruncitor, în faţa căreia trebuie să ne plecăm toţi capul, e *Datoria*, şi magia ei e aşa de puternică, încât, înfrângându-ne toată îndărătnicia, ne vom reluà locul

în acea groaznică svârcolire şi iată-ne din nou răpiţi de jocul obositor şi primejdios al colosalei maşini.

Atâta numai că, deoarece dela catedră vorbesc prea des şi d-voastră ştiţi că lucrurile făcute prea de multe ori plictisesc, îngăduiţi-mi ca să dau cuvintelor mele mai mult forma simplă şi cinstită a unor însemnări în treacăt şi a unei conversaţii, decât aceia pretenţioasă şi căutată a lecţiei sau a conferinţei.

Carducci obicinuia să spuie şcolarilor săi că un om care nu se ruşinează să scrie într'o pagină ceeace ar puteà prea bine să scrie ntr'o frază singură, e o fiinţă pe care el o socoate în stare să facă orice lucru necinstit. Iertaţi-mă deci dacă cele ce am să spun vor fi cât mai pe scurt spuse şi fără mare paradă de cuvinte.

Carducci fu un neasemuit maestru nu numai al acelor câţiva tineri ce-au avut norocul să-i asculte minunatele lecţii la Universitatea din Bologna, dar al întregei tinerimi italiene care l'a şi recunoscut ca maestru în cel mai înalt fel în care se poate înţelege acest frumos cuvânt „maestru", inspirându-se din simţămintele operei sale (şi poate mai mult din prosa decât poezia sa) şi făcându-şi di el şi din personalitatea lui un model pentru viaţa cetăţenească şi politică, mai mult chiar de cât pentru cea artistică.

Datoria, această frumoasă şi sfântă vorbă, a fost pentru Carducci şi pentru cei ce l'au urmat nu

numai o vorbă dar o realitate vie şi puternică. Un ministru priceput îl numi profesor de literatura italiană la Universitatea din Bologna, fără nici un concurs şi nu pentru poeziile sale, ci pentru un gros volum al său despre Poliziano; Carducci atunci, spre deosebire de atâţia alţi profesori-poeţi care, înainte şi după el, au transformat şi vor transforma catedrele universitare în tribune de conferinţe goale şi strălucitoare, iar sălile de curs în săli de recitare a versurilor proprii; Carducci dimpotrivă, îndată ce ajunse profesor, vru să uite că e şi poet şi încercă să-şi înnăbuşe într'o baie rece de erudiţie şi de metodă scrupulos ştiinţifică, chiar şi firea lui de poet, pentru a fi numai istoric şi filolog. Lecţiile sale, mai ales în timpul întâiei ore, (Carducci nu făcea nici odată o lecţie mai scurtă de două ore) păreau poate chiar aride şi pedante, într'atât erau de departe de elocvenţa lesnicioasă şi de retorica răsunătoare a dornicilor de aplause Lua pe Petrarca, pe Boccaccio ori pe Parini, cetea şi comenta. Comenta ca istoric, ca filolog, ca învăţat, dar şi ca poet. Nimeni mai-bine decât el care cunoştea de minune meşteşugul versurilor, n'a ştiut să arate frumuseţile necunoscute altora ale unui vers din Dante, ale unei rime din Petrarca, sau musicalitatea clasică a unui period din Boccaccio. In cea de-a doua oră ce alcătuia lecţia sa, când însfârşit isbuteă să rămâie singur cu studenţii săi şi când entusiasmul învingea voinţa rece de a fi la catedră profesor

şi nu poet, avea uneori izbucniri de o minunată, sinceră şi sclipitoare elocvenţă, în care aprecierile critice se schimbau în poezii, şi adesea rivalisau cu cele pe care vroia să le lămurească, minunate poezii pe care însă din nenorocire nici unul dintre şcolarii săi nu le-a stenografiat.

De altfel, în locul acestor crâmpee de poezii şi critice pentru totdeauna pierdute, ne mângâiem că, din fericire, în fiecare din minunatele şi adâncile sale încercări critice (adunate azi în douăzeci de volume) găsim sute de pagini poetice — adevărate oaze în deşertul de ştiinţă şi cercetare istorică — care şi acum ne amintesc, într'o cristalizare de formă lapidară şi definitivă, acele dumnezeeşti isbucniri de elocvenţă dela lecţiile lui, şi aproape că ne dau iluzia că ne găsim încă în acea mitică şi glorioasă sală a Universităţei din Bologna, unde odată am avut şi eu norocul să-l ascult. Totuşi lui Carducci nu-i plăcea publicul amestecat al acelor snobi intelectuali, care, între un ceaiu şi altul, îşi pierd vremea la câte un curs universitar, şi alegea tocmai sălile cele mai strimte, să nu intre decât studenţii săi, — studenţii pe care-i iubea, cu care sta bucuros de vorbă, şi între cari uneori părea că reîntinereşte. Dar mai ales studenţii din Romagna „acei studenţi", zice Renato Serra, „cari din Cesena, din Ravenna, din Faenza, „din toată Romagna alergau din ce în ce mai nu„meroşi, unii şi dela alte facultăţi, ca să-l audă şi „să-l aplaude şi dela care primeau splendoarea şi

„căldura cuvântului mişcător al geniului. Ei îi dă-
„deau în schimb, cum a spus-o chiar el, dorinţa
„de viaţă nouă, îndrăsneala tinerească, acel aspru
„şi neastâmpărat instinct romaniol de libertate şi
„cutezare, acea mişcare politică ce se frământa în
„jurul lui cu o învoire plină de avânt şi care co-
„respundea de altfel desăvârşit caracterului şi sco-
„purilor sale, şi care îl întăriră, îl ajutară, şi-l făcură
„în cea de a doua parte a activităţei sale poetice —
„parte încă şi mai glorioasă — romaniol de suflet
„şi de alegere".

Deci, dacă tinerilor le-a dat mult Carducci, şi ei l'au răsplătit în deajuns, Dar pentru ca acest schimb de daruri între profesori şi studenţi să fie cu putinţă, trebue ca profesorul să fie un adevărat profesor, adică un entusiast pentru misiunea sa, conştiincios şi mai ales iubitor al tinerimei. Carducci a fost unul dintre aceştia. Dar încă şi mai mult decât cu lecţiile, învăţa el pe studenţi cu pilda. Caracter impetuos şi tare, nesuferind nici un compromis „el a făcut totdeauna parte — cu „sufletul — din acea generaţie dela 1849—49 care „avea ca ideal Italia şi pe Mazzini ca maestru... „Fu modest şi leal în credinţa sa; închinându-se „ca la nişte maeştri şi ca la nişte mai mari la toţi „aceia cari înfăţişau Italia şi vieţile jertfite pentru „ea. Şi când muriră toţi oamenii mari din Risor-
„gimento, el", — zice Renato Serra, care i-a fost şcolar — „rămânînd singur, părea un uriaş între noi,
„ca singura şi vitejeasca mărturie a acelora. Fiindcă

„într'adevăr el se înnălţa din mijlocul nostru ca „o fiinţă din alte veacuri şi cu un alt trup; era „credinţa vitejească a Risorgimentului, cu toate „părţile lui nobile şi cu cele mai înnalte idealuri „ale sale şi cu atât mai înnalte decât ale noastre, „cu cât ele trăiau în el şi ne mişcau de frică şi „respect. Între el şi noi par'că lipsea ceva — ca „un pod rupt: era un gol care rătăcea prin faţa „noastră, turburându-ne şi făcându-ne să simţim „un fel de datorie de a ne alipi, de a ne înnălţa „la aceiaşi înnălţime morală".

Dar Carducci n'a fost numai un urmaş şi un şcolar al oamenilor din Risorgimento: a fost şi un făuritor de idealuri, de o viaţă nouă a Italiei. Cu scrieri, cu şcoala de literatură, cu fiinţa sa şi cu pilda lui, el sfârşi prin a înfăptui o nouă Italie în suflete şi a da Italiei caracterul literar şi cetăţenesc pe care-l are generaţia de azi. Şi aceasta e partea cea mai însemnată din vieaţa sa: e ceeace a adus el nou, al său — cu un cuvânt: *carduccianismul.*

Nu vrem şi nu putem să-i facem acum o cercetare critică. Amintim numai mărturia sa de credinţă pe care a scris-o odată: „In estetică: de„asupra oricărui lucru poezia clasică, iar în vieaţa „de toate zilele: sinceritate şi tărie".

Tot Carducci e în aceste cuvinte. Clasicismul e partea lui nouă faţă de Risorgimento care în arţă a fost romantic, iar în practică superficial şi trecător în frământarea sa.

Toţi ştiu că nobleţa şi clasicismul artei carducciene a înoit literatura italiană de după 1870; dar puţini ştiu că pilda nobilei sale vieţi închinată datoriei a înoit conştiinţele Italienilor.

Italienii de azi sunt toţi, mai mult ori mai puţin şcolarii lui Carducci; toţi au învăţat câte ceva dela şcoala sa.

El învăţă pe toţi nu numai dela catedră şi cu toate cărţile sale, dar şi cu persoana şi aproape şi numai cu înfăţişarea sa bărbătească şi aspră, cu pilda unei vieţi închinate muncei stăruitoare şi glorioase, cu toată puterea adevărului şi a cinstei care se desprindeà chiar şi numai din prezenţa lui tăcută.

Când merge cinevà în casa modestă aşezată către miazăzi în locul larg pe care-l lasă zidurile dărâmate din Bologna, şi când intră în odăile unde lucrà el odinioară, i se pare că puterea sa trăieşte încă.

„Să privim odăile unde el a stat atâţia ani, „atâtea ore, în fiecare zi, sculându-se dimineaţa „şi lucrând până la orele în care făceà cursul: „să privim pereţii astupaţi de cărţi, atâtea cărţi, „toate cumpărate de el una câte una, cu atâta „jertfă şi cu atâta bucurie când erà copil sărac „şi ţineà strâns povara cumpărată, socotind bă„nişorii ce-i aveà în palmă; cărţi răsfoite şi în„trebuinţate de el, cu note, însemnări, dungi din „vremea când le citeà şi vorbeà cu ele mişcat, „timp îndelungat în tăcerea odăiei, şi să privim

„apoi rând pe rând pe marginile bibliotecei car-
„toanele unde sunt închise şi aşezate hârtiile lui,
„materialul pe care l-a întrebuinţat pentru cărţile
„şi lecţiile sale şi toate însemnările şi notele care
„reprezintă munca fără odihnă şi fără clipe de
„slăbiciune din timp de mai bine de patruzeci
„de ani de muncă zilnică, grea, simplă, mare a
„acestui lucrător al literilor care nu şi-a îngăduit
„niciodată o greşeală, o scăpare din vedere, o
„cârpeală, dar care a vrut să ştie şi să încerce
„totul, să-şi mulţămească desăvârşit toate scru-
„pulele conştiinţei sale de artist cu o putere de
„voinţă care nu-i mai puţin minunată decât ge-
„niul său; să privim toate acestea şi vom avea
„înaintea noastră întrega învăţătură a lui Car-
„ducci.

„Adevărul, simplicitatea şi cinstea: iată învă-
„ţătura lui, iată binefacerea morală ce ne-o lasă
„nouă.

„Şi acea viaţă austeră de cărturar, care ar fi
„putut aveà atâta cinste şi noroc printre oameni,
„de-ar fi vrut, şi care totuşi n'a avut decât nu-
„mai ce i-a dat întâmplarea necăutată; acea
„viaţă închinată toată religiei, artei şi convorbirei
„cu toţi oamenii mari ce au fost pe pământ îna-
„inte de noi şi cari trăesc încă cu cuvintele pe
„care noi ştim să le auzim şi să le păstrăm în-
„lăuntrul sufletelor sfinţite şi mângâiate cu aşa
„de omenească dulceaţa a poesiei, acea viaţă

„ne răsare în față dintre cărțile și hârtiile tăcute, „ca un lucru sfânt".

Acesta e Carducci căruia ne închinăm, acesta e Carducci pe care tinerimea italiană l-a ales de maestru al său. Dar nu tinerimea din vremea sa, nu! Renato Serra e și prea modest și prea îngăduitor când socoate carducciană generația dinaintea celei de azi. Dimpotrivă, eu sunt adânc încredințat că la prea-cinstitul nume de „carduc-„ciană" nici generația noastră (adică a noastră a celor cari avem azi patruzeci de ani) nu poate să râvnească prea pe drept. Câteva rari excepții: Alfredo Panzini din generația trecută, Serra al cărui suflet ține de generația de azi (și a dovedit-o murind ca un viteaz în șanțurile de pe Carso), nu sunt de ajuns pentru a putea conchide că generația noastră a fost de fapt carducciană, și cu atâta mai puțin cea dinainte! Învățătura sa el și-a dat-o, și a fost nobilă și măreață, dar roadele nu s'au arătat decât foarte târziu.

Carducci cât timp fù în viață, nu avù aproape nici o influență asupra tinerilor, vreau să spun asupra celor cari erau tineri atunci când el erà în maturitatea geniului său. Cum s'ar explicà altfel că generația mea a încercat mai de grabă înrâurirea lui D'Annunzio, a lui Fogazzaro (și chiar a lui Verga), decât aceea a lui Carducci în școală? Influența lui Carducci nu a intrat în ea, decât atunci când noi ceilalți ajunseserăm profesori!

Când eram noi pe băncile şcoalei, niciunul nu a resimţit-o.

Mie mi l-a făcut cunoscut tatăl meu, modest profesor secundar, dar, spre deosebire de colegii lui de atunci, spirit eminamente modern, deschis tuturor lucrurilor noui până pe la 60 ani, când s'a închis într'un misticism rigid, care totuşi a dat florile unei poesii tinereşti în nu multele cărţi ce le-a scris în acest răstimp. Carducci a influenţat (în afară de şcoală) asupra părinţilor noştri care l-au citit la ei acasă, iar copiilor lor (excepţia confirmă regula!) au crezut mai bine să nu le vorbească de el; a înrâurit până la un anume punct asupra oamenilor cari aveau 40 de ani atunci când noi nu aveam decât 14, şi încă nu asupra tuturor. La o anume vârstă trebuie să fii un spirit destul de curios şi de tânăr pentru a puteà să primeşti influenţa literaturei tinere. Am observat acest lucru în Franţa, când, vorbind unor persoane de o cultură nicidecum mijlocie de poeţi de valoarea unui Paul Fort şi Francis Jammes, m'am pomenit răspuzându-mi-se că: „en effet il „faut encourager les jeunes gens qui s'hasardent „encore a écrire des vers, car après Victor Hugo „c'est devenu joliment difficile d'en écrire qui „valent la peine d'être lus!“ Dacă e vorba să mă cercetez pe mine, eu nu am resimţit altă înrâurire decât pe a lui D'Annunzio şi a lui Fogazzaro, şi, în ceeace priveşte D'Annunzio, a lui D'Annunzio considerat ca romancier, fiindcă des-

pre D'Annunzio poetul (care e singurul mare !) am avut deplină cunoştinţă numai în primii ani ai învăţământului meu universitar, când din datorie profesională, i-am luat în mână măreţele volume de poesii.

Dar poate că exemplul meu nu e cel mai nimerit. Nu am fost niciodată rebel în viaţă, şi, dacă am avut vre-un svâcnet de revoltă, l-am încercat în răstimpul dintre 30 şi 40 de ani. Profesorii mei (şi am avut norocul de a avea de primul ordin) nu mă îndemnau să citesc nici din Carducci, nici din D'Annunzio; tatăl meu se temeă (şi cu drept cuvânt !) de veninul voluptuos care străbate din toate operile d'annunziane ? I-am ascultat. Nu m'am căit vreodată, dar, istoriceşte vorbind, exemplul meu nu se potriveşte. Printre camarazii mei erau într'adevăr înfocaţi d'annunzieni. Imi amintesc de unul care, în orice compoziţie a sa, puneă o fântână ca s'o facă „chioccolare" şi o bătrână pentru a-i descrie cu oroare „i cernecchi" cărunţi. Dar erà numai o imitaţie pur stilistică şi lexicală.

Cât despre Pascoli (cel mai modern poate din toţi trei) nimeni nu vorbeà pe atunci, şi-mi fù descoperit la Florenţa în 1903, când eram şi doctor şi-mi făceam studiile de perfecţionare la Institutul Superior sub conducerea lui Rajna, Mazzoni şi Parodi. Imi amintesc încă impresiunea pe care o avui.

Se discută într'o seară, într'un grup de prieteni

despre înţelesul micei poeme pascoliane intitulată „Conte Ugolino". Unul dintre noi propuse chestiunea. Nici unul nu fu în stare s'o deslege.

Dar într'o seară când treceam în lumină de lună (şi de felinare cu gaz!) pe Lungarno Acciaiuoli întrucâtva ca Alfieri din „Sepolcri" a lui Foscolo (dar nici *palid*, nici *mânios pe zeii-străbuni*, fiindcă mă întorceam după ce ascultasem pe Coquelin la „Pergola" în Cyrano de Bergerac al lui Rostand, şi toate îmi păreau că merg minunat de bine în cea mai bună dintre lumi),— deslegarea îmi apărù pe neaşteptate, atât de clară, atât de limpede, atât de firească, atât de învederată, încât mă minunai cum atâţi oameni de merit, şi chiar eu însu-mi, nu o găsiserăm la prima lectură. Trebuià în urmă să-mi dau seama că, cu Pascoli, se întâmplă întotdeauna astfel. Să revenim acum la Carducci şi să revenim pentru a stărui încă puţin asupra presupusei înrâuriri exercitată de el asupra tinerilor.

S'a vorbit de Carducci ca de un conducător ideal al poporului italian, ca de un mare maestru al tinerimei.

Renato Serra l'a comparat chiar cu Croce. E nevoe să ne lămurim. Cât fu în viaţă, Carducci fu desigur iubit, stimat şi apreciat. Urmat nu fu decât în ultimii ani, şi, pentru a vorbì mai limpede, în anii războiului. Lecţiile sale de severitate, de muncă, de cinste, plăceau celor cari le auzeau din gura lui şi băteau chiar din palme,

dar, cât priveşte aplicarea, nu le aplicau. Frumoase roade ar fi dat învăţământul său! Infrângerile africane, socialismul turbulent şi sanguinar, scepticismul unei întregi generaţii gata să îngenunche înaintea celor mai dulcegăroase maimuţăreli ale marei arte a Renaşterii ale unui oarecare prerafaelit englez, şi să-şi râdă de supremele destine ale Patriei! Epocă atât de tristă care se rezumă în numele estetizanţilor şi decadenţilor imitatori ai lui D'Annunzio, fără să aibă din el puţinele idei directive şi, mai presus de toate, sinceritatea lui: Angeli, Tumiaţi, de Bosis şi întreaga tagmă! O anume influenţă Carducci avù asupra câtorva poeţi şi prozatori: D'Annunzio, Pascoli, Olinto Guerrini, Giuseppe Chiarini, Mazzoni, Ferrari, Marradi, Albini, Panzini, Albertazzi, Renato Serra şi mai de curând: Lipparini, Gaeta şi Catapano, dintre cari primii pe cari i-am numit fură aproape toţi elevi ai lui, la Universitatea din Bologna. Dar fu o influenţă pur literară, şi, în ceace priveşte pe poeţi, chiar *superficială.*

Pascoli nu are aproape nimic din Carducci: e din potrivă un spirit feminin (*absit iniuria verbo !*), de o graţie, de o delicateţe, de o discreţiune cu totul feminină, care e tocmai opusul caracteristicilor eminamente virile (până la violenţă şi tiranie) a puternicei şi severei şi limpedei şi clasicei poesii carducciane. Acelaşi lucru se poate spune despre toţi ceilalţi aşa numiţii car-

ducciani. Să luăm spre exemplu pe Mazzoni şi Ferrari. Sentimentul familiar care se ridică din poesiile lor lipseşte cu desăvârşire lui Carducci. Poesia celui „sweet home“ fu derivată de bună seamă din poesia engleză şi germană prin mijlocirea lui Chiarini şi nici decum din acea a lui Carducci, chiar dacă o oarecare influenţă Chiarini se pare a fi esercitat-o *(Pianto antico)* şi asupra lui Carducci, căruia îi dădu gustul poesiei heiniene, elegant strămutată de el în forme italiene. Ceva comun, ca un aer de familie, s'ar puteà vedeà în lipsa absolută de nota erotică atât în poesiile Maestrului cât şi ale şcolarilor. In Ferrari, ca să vorbim drept, e ceva, dar e vorba de iubire conjugafă şi literară mai mult decât altceva. Femeile poesiilor lui aduc aminte mai de grabă de graţioasele copile îndumnezeite ale lui „dolce stil nuovo“.

Incheiând socoteala, influenţa exercitată de Carducci asupra acestor poeţi e numai stilistică, formală; mai mult încă: lexicală şi... arheologică. Şi e firesc să fie astfel, având în vedere că opera lui Carducci e, mai presus de toate (şi vrea să fie), opera de cinstită technică, a unui bun meşter al versului, al strofelor, al periodului, de lucrător, — în fine, — de făurar al poesiei.

Il poeta è un grande artiere...

De altfel, şi această influenţă formală a lui Carducci asupra carduccianilor, se mărgineşte în

realitate la tendința de a reînvia forme metrice antice și cuvinte ce nu mai au curs. Toate acestea nicidecum totdeauna reușite. Poesiile „barbare“ ale lui Mazzoni sunt slabe, false și neînsemnate. Poesiile sale care vor rămâne: *La macchina da cucire* și *Le chiavi*, nu au absolut nimic din Carducci. Sunt chiar, într'un anume sens, opuse. Se apropie de poesia lui Pascoli, condiscipolul său la școala lui Carducci.

Nu am uitat pe Marradi, poet plăcut, original în parte, care, poate, se alătură mai mult decât toți lui Carducci, prin poesiile sale istorice: *Rapsodia garibaldina, Tito Speri,* care nu-s printre lucrurile sale cele mai bune, deși sunt printre cele mai cu renume.

In ce privește Garibaldi și locul pe care „eroul „celor două lumi“ îl ocupă în poesia carduccianâ (*A Giuseppe Garibaldi, Roma o morte, Dopo Aspromonte*) se poate aminti *La notte di Caprera* a lui D'Annunzio, care se poate lăuda cu îndepărtate isvoare carducciene și în subiect și în forma metrului: reînvierea strofei monorime din *Chanson de Roland.* Nicidecum — literar vorbind — Carducci nu a înrâurit deasupra generației sale, și încă mai puțin asupra acelei care îl urmă. O spune el însuși:

> O popolo d'Italia, vecchio titano ignavo,
> vile io ti dissi in faccia, tu mi gridasti: Bravo!
> e de'miei versi funebri t'incoroni il bicchier.

Dimpotrivă a influenţat asupra generaţiei ultime, asupra recruţilor din 1918, minunaţi recruţi care toţi s'au înscris în coloanele de asalt, care au cerut postul de onoare în tranşeele înaintate, cele mai ciuruite de artileria duşmană, viţejii copii din recrutarea 1900 care au smuls isbânda dela Vittorio Veneto şi au răsbunat înfrângerea dela Caporetto. Asemeni marelui său frate spiritual pentru care aveà atâta admiraţiune şi căruia îi rămase credincios în ceasul nenorocului şi al impopularităţii: Francesco Crispi, — Giosuè Carducci a fost un înainte-mergător. A trăit cu 50 de ani prea de vreme. Dovadă e că, în decursul asprei campanii de pe Piave, a eşit la Roma un mic ziar cu efigia lui Crispi şi cu motto dantesc: *L'ombra sua torna ch'era dipartita.* (Se întoarce iară umbra lui ce se îndepărtase). Mărturie e, că în timpul răsboiului, pe medalii comemorative, pe târgile de onoare, pe panglicele drapelelor, pe pietrele puse pe casele unde născură şi trăiră eroii şi martirii, fură scrise versuri de Carducci, şi în 1911, atunci când Italia, după expediţia din Tripoli, se regăsi pe sine însăşi, studenţii italieni puseră să se sape pe o coloană de marmoră înălţată printre laurii şi trandafirii Capitoliului, versurile augurale scrise de Carducci pentru aniversarea naşterii Romei.

Numai atunci Carducci fu înţeles. Numai atunci opera sa de educator al tinerimii dădu roadele sale. Şi fu meritul mare al dascălilor Italieni, care

au pus versurile sale în mâinile tinerimii, care le tălmăciră, le comentară, nu cu uscată ştiinţă filologică şi gramaticală, ci cu focul Italiei în inimă, aşa că nu e de mirare că în urmă — ca în Imnul lui Garibaldi — martirii războiului pentru independenţă naţională se sculară din mormintele deschise şi putură să vadă odată şi odată steagul tricolor înfipt pe culmile dela S. Giusto la Triest şi pe crestele cetăţii-temniţe blestemate a Trentului.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III

Carducci şi Iorga

Şi noi avem astăzi, înaintea ochilor în România, o frumoasă figură de conducător ideal, de maestru al vieţii, de educator sever al tinerimii noastre şi nu e nevoe să vă mai spun eu numele lui, pentrucă acel nume e săpat în inimele D-voastră: Nicolae Iorga. Putem să nu fim în totdeauna de acord cu el, putem să rămânem nedumeriţi în faţa unor atitudini a lui; dar vom trebui în totdeauna să recunoaştem, dacă suntem oameni de bună credinţă, că exemplul vieţii sale sărace şi cinstite de muncitor neobosit şi flacăra de entusiasm pentru orice idee nobilă şi frumoasă care se revarsă din orice cuvânt şi din orice atitudine a lui, chiar din cele care pot să pară în contrast cu ideea pe care ne-o făcusem despre el; reprezinta un exemplu de nepreţuit pentru tinerimea noastră. Deosebit de Carducci prin aceea că Carducci nu era om politic militant şi era temperament clasic mai mult decât romantic; lui Carducci îi seamănă prin austeritatea vieţii, pentru dragostea cercetărilor

istorice, prin tăria convingerilor sale, pentru ardoarea polemică prin care nu iartă duşmanilor ale idealurilor sale, prin cultul tradiţiei naţionale, prin înverşunarea la datoria proprie, prin violenţa urilor şi iubirilor sale, prin acel ceva sincer, puternic, cinstit care se desprinde din toată opera lui şi din întreaga sa fiinţă. De sigur Niculae Iorga e mai prejos de Carducci ca artist şi aproape nu se poate spune poet. Dar îi e mai presus în acţiune. Cine l'a văzut ca mine la Iaşi trecând dela un discurs la Cameră la o conferinţă pentru elevii Şcoalei de Răsboi, dela o lecţie de istorie Principelui Niculae la tipografia *Neamului Românesc*, pe care îl scria uneori el singur dela prima la ultima pagină, şi, printre toate aceste ocupaţii, găsind timp pentru a visita toate mânăstirile Moldovei şi desgropând documente preţioase pentru istoria trecutului; cine a văzut urmările acestei minunate şi înălţătoare activităţi în ţinuta marţială cu care elevii Şcoalei de Răsboi se reînturnau la casarmă după ce-l auziseră vorbind, în atmosfera de eroic sacrificiu ce urmă la Iaşi abaterii primele zile; când cineva l'a văzut la Iaşi în săraca şi primitoarea lui casă de refugiat; nu poate să facă nimic altceva decât să se gândească la el ca la un geniu binefăcător al poporului român.

Acestei frumoase şi nobile figuri de educator al tinerimii noastre studioase, acestei figuri de cavaler al idealului şi al datoriei, în care Carducci

ar fi recunoscut un suflet frate, eu cred de-a mea datorie să-i trimit la încheerea acestor ale mele nemeşteşugite şi poate prea multe cuvinte asupra lui *Carducci şi tinerii* — un salut plin de admiraţie şi respect.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PRIMĂVARA

VARIAŢII CRITICE ASUPRA UNEI POEZII DE GIOVANNI PASCOLI

I

Petrograd, 13 Aprilie 1917

Da, e Primăvară! Pe coperişuri şi pe străzi, zăpada, neîntinată încă, tot mai strigă cu încăpăţânare: *iarna;* dar soarele palid ce se furişază mângâios printre norii cenuşii, a şi pornit să învălue totul în chip aşà de neobişnuit, şi prin văzduh a pătruns o lumină aşà de nouă, o exuberanţă atât de feciorelnică, o bucurie atât de înseninată, amestecată cu un fel de lenevire, atât de dulce; încât inima adormită se trezeşte, iar şarpele azuriu ce se odihneà într'însa începe din nou să muşte cu dinţii lui — bătrâni ca lumea, dar tot ascuţiţi ca nişte ace — şi cari ştiu să muşte atât de plăcut şi să ne strecoare în vine o otravă atât de dulce!

Da, e Primăvară! Sunt neliniştit. Şed la măsuţa mea de lucru şi răsfoesc alene o carte. O închid. Desfac un caiet să recitesc nişte vechi în-

semnări ale mele asupra lui Maupassant. Dau să mă ridic şi să mă plimb prin odaia năpădită de soare. Ce am? Ce-mi lipseşte? Casa mea din Bucureşti? Cărţile mele? Dulcile nimicuri familiare? Aş vreà să mă încredinţez, aş vreà cu tot dinadinsul să mă încredinţez că acestea sunt dragile nimicuri ce-mi lipsesc şi cari mă neliniştesc. Dar nu! Mă trezesc recitând cele dintâi strofe din *Idillio Maremmano* a lui Carducci. Şarpele muşcă azi atât de neobişnuit de dulce!

Col raggio dell'April novo, che inonda
roseo la stanza, tu sorridi ancora
improvvisa al mio cuore, o Maria bionda!

E il cuor che t'obliò dopo tant'anni
di tumulti oziosi in te riposa,
o amor mio primo, o d'amor dolce aurora! [1].

Şi totuşi nu, nici o Marie, fie ea blondă ori brună, nu mă turbură acum. Recit aceste versuri, pentrucă — ar zice un prieten d'annunţian — „au „un proaspăt miros de primăvară", şi tot din acelaş motiv — îmi place să cred — îmi vine mereu în minte acel: „grand trou vert plein de violettes „dans le creux du fossé", pe care-l face să răsară

1. Cu raza nouă de April ce-a năpădit
să pârguiască în roş odaia, tu surâzi
şi-acum de-odată inimii, Marie blondă!

Şi sufletu-mi ce te-a uitat, după mulţi ani
de vane încercări, e tot al tău,
iubirea mea d'intâi, dulce-aurorâ!

dinaintea ochilor noştri uluiţi de soarele încă iernatic al Normandiei sale, Guy de Maupassant în „*Histoire d'une fille de ferme*". Dar vai, de când îmi zboară gândul la acel „trou vert", muşcăturile şarpelui azuriu se fac tot mai dureroase şi un alt şarpe, violet însă, se trezeşte deodată descolăcindu-se în inima mea.

Unde eşti, primăvara mea abruţeză, când şi eu, ridicând ochii de pe dicţionarul latin şi pironindu-i pe fereastră afară, rămâneam: „ébloui par l'éclat „des pommiers en fleurs tous blancs comme des „têtes poudrées?"

Unde eşti, primăvara mea napolitană, scăldată în mireasma florilor de portocali şi plină de trilurile mandolinelor?

Unde eşti, primăvara mea românească, gustată, chemată, trăită clipă cu clipă, ades cu mâna pe o carte la umbra plopilor tremurători?

Vai! Cum caută mâinile-mi pe masă câte un lucru ce nu-i! Şi vai, cum se întoarce ochiul, îndelung obişnuit, în spre dreapta, unde altădată dădeam peste etajera mea rulantă, ce-mi puneà la îndemână cărţile mele cele mai dragi! Nimic, nimic! Cu acele cărţi vre-un soldăţoi neamţ, dacă nu chiar ungur sau bulgar, îşi va aprinde pipa tolănit pe sofà, dacă nu chiar focul, în frumoasa sobă de cărămizi verzi din odaia mea de studiu! Da! Nu sunt acum la Bucureşti în alba şi frumoasa mea căsuţă din *Aleea Blank*, castanii sălbatici în floare nu mi s'arată la fereastră, din

stradă nu se aude glasul primăvăratec al vânzătorului de *miel!* Sunt în Rusia, la Petrograd, departe de orice fiinţă dragă, pe una din insulele Nevei!

Dar e cevà pe măsuţă la mine! Un volum din *„Miricele“* lui Giovanni Pascoli. L'a pus aci, dimpreună cu altele, o mână pioasă şi prietenească. Să-l deschidem şi să cetim. Dela început privirea mi se rătăceşte pe o strofă ce provoacă încă o muşcătură a şarpelui azuriu: e cea de-a treia din *Canto d' Aprile:*

Ogni anno a te grido
con palpito novo,
Tu giungi: sorrido;
tu parti: mi trovo
due lagrime amare
di più. [1].

Oh! Nu! Destul cu lacrimile amare! Iar tu, şarpe azuriu al inimei mele, întoarce-te şi muşcă încetişor, mai viuo să-mi strecori în vine, pe nesimţite, veninul tău neasemuit de dulce!

Iată că mâna nerăbdătoare, nervoasă, cam tremurândă de emoţie, se opreşte asupra unei pagini. Iată că cele patru sonete de *„Primăvară“*,

1. In fiecare an te chem,
cu-o nouă înfiorare...
când soseşti mă înviorezi;
iar când pleci mă înrourez
cu două lacrimi amare
mai mult.

frunzărite mai întâi cu indiferență spre a nu simți preà mult colțișorii cei ascuțiți ai micei reptile albastre, mă farmecă pe încetul și pun stăpânire pe mine.

Cei doi șerpi, al năzuinții și al dorului, muşcă acum încetinel din pradă, pe când eu, purtând în vinele mele veninul azuriu al unuia și violet al celuilalt, scriu cea d'intâi *voluptate critică* din anul acesta.

Glorie în ceruri lui Dumnezeu, și pe pământ oamenilor de bine!

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I

IL FIUME

La urma urmelor şi în această „*Primăvară*“ a lui Pascoli, ca şi în alte lucrări poetice ale lui, lipseşte ideia unităţii. Cam acesta ar fi — după unii — defectul „Mirycae-lor“. Ori poate că atât meritul, cât şi partea lor slabă, constă tocmai în a fi voit să dea o 'nlănţuire obicinuită de întregire unor minunate fragmente lirice, cari trebuiau să rămâie între dânsele independente, aşà după cum luaseră fiinţă.

Defectul ar constà atunci numai în titluri, ori, mai bine zis, numai în *unele* titluri, precum şi în acele numere I, II, III, în locul cărora ar fi fost poate mai potrivit să fie un rând de puncte la 'nceputul şi adeseori chiar la sfârşitul fiecărui fragment.

Am spus a *unora* dintre titluri, fiindcă cea mai mare parte dintre ele („*Amintiri*“, *Gânduri*“, „*Bucuriile poetului*“, „*Fereastra luminată*“) sunt atât de generale şi atât de factice, încât e drept că sunt ca şi cum n'ar fi. Au pretenţii să clasifice,

să adune, să cuprindă, când nu clasifică, nu adună, nu cuprind nimic!

Sunt păsările — aceste poezii ale lui Pascoli — cari nu pot trăi în colivie fără să-şi piardă agilitatea mişcărilor şi vioiciunea plină de bucurie a ochişorilor şireţi.

Din cele patru fragmente lirice, adunate sub titlul de „Primăvară", cel dintâi ar putea să lipsească prea bine, fără ca să băgăm de seama. Căci într'adevăr acel „fluviu" poate să curgă mereu în acelaş fel şi toamna şi vara. In cursul lui, nimic nu ne vorbeşte de primăvară, nici claritatea obosită a aerului, nici langoarea peisagiului, nici rigiditatea văzduhului oarecum încă iernatic.

Cu oarecare greutate, şi numai pentru cine *ar şti* cum să ceteăscă, o terţină, ori mai bine zis un fragment de terţină:

> . . . . lieto
> di sasso in sasso, al piè d'una betulla,
> sgorghi sonoro... [1].

ar arăta un fel de a fi îndrăsneţ, exuberant, (*lieto, ...sgorghi...*, *sonoro...*) matinal, liniştit, un fel de frăgezime, cevă cu desăvârşire eteric (oh! plimbările mele dela Câmpulung!) cu acei mes-

---

1. . . . . uşor
din piatră'n piatră'n umbră de mesteacăn
ţâşneşti sgomotos,

teacăni ce-şi destind braţele uşoare peste decoloratul cer de primăvară, legănându-şi dantela fină a palidelor frunze.

E drept că, dacă l-am întoarce şi l-am răsuci pe toate părţile, s'ar mai puteà găsì în acest sonet vreun alt singuratic mărgăritar, ca acea *„tremula „verzura“* [1] spre pildă, ce-ţi porneşte gândul spre vântuleţul cam aspru din Martie care face să „fâşie“ păpurişul şi să „pârîe“ castanul.

Insă boarea aceasta căreia-i se atribue în terţina 3-a atât foşnetul cât şi pârâitul ne strică totul. Nu mai e vântul cel nou de Martie, năbădăios şi stricător; e boarea obişnuită, e obişnuitul *zefir*, e cunoscuta *adiere* din barcarolele italieneşti ale secolului 19. Păcat de rest! Fărîma aceea de boare ne risipişte în adevăr orice plăcere! Dacă Pascoli s'ar fi mulţumit cu acea *tremula verzura* ce ne spune atâtea lucruri, par'că, (printre altele acea delăsare resemnată a unor plante în bătaia vântului, care atâta place şi atât de mult înduioşează; acea frângere a lor când într'o parte când în alta, şi-apoi încremenirea lor de-o clipă, voind par'că să răsufle, astfel că în cele din urmă ne îngrijorăm de pătimirea lor şi când vântul le zbate din nou, am voì par'că să-i strigăm să isprăvească cu acel joc nemilos); dacă ar fi lăsat în voia soartei lor romantice de vechituri de „anticar“ şi boarea şi păpurişul şi cas-

1. „verdeaţă 'n tremur“.

tanul şi mai cu seamă pe copila ceea care, poate,

sogna a quell' ombra al mormorio dell' onde [1].

am fi avut atunci în locul unui sonet numai două catrene, însă două catrene înviorate de splendoarea unui mărgăritar care de abia străluceşte acum, aşă cum e înăbuşit de prea multul aur şi de prea multele împodobiri ce-l înconjoară.

Dar, asta e — a observat-o şi Croce — una din lipsurile lui Pascoli: nu ştie să se oprească la timp. Strică astfel şi efectul acelei casolare, gătită cu rossi garofani, care e una dintre rarele lucruri cu adevărat frumoase dintre cele oglindite de râul său, cu acele mura d'erme castella cari amintesc litografiile romantice.

Şi au ceva clasic, ceva roş, ceva banal unele armonii, ca aceasta:

éccoti giúnto al fragoróso máre [2].

care dudue par'că, alături de altele mai cu adevărat pascoliene, dar totuş, încă rare în aceste *Mirycae*,

1. visează la umbră, în murmurul de apă.
2. iată-te ajuns la sgomotoasa mare.

II

LO STORNELLO [1]

Lo stornello e o adevărată minune. Catrenele, la dreptul vorbind, nu apar destul de clare dela prima cetire. Din punct de vedere tipografic ar fi fost de preferat ca cele patru versuri din „Stornello", tocmai fiindcă sunt întrerupte cu alte patru care le explică, să fie tipărite în cursiv.

Dar aşă e poezia lui Pascoli: nu ni se desvălue dintr'odată; e nevoe de cucerire pentru a o poseda. La început ne neliniştește când n'o putem pricepe dela prima cetire, însă, cum ni se arată ea apoi! Ce dulce e când o recitești, când o rumegi, când o guşti în toată finețea deplinei ei armonii: ce uşoară apare acum deodată, ce desluşită, de o facilitate însă, de o claritate şi de o evidență, pe care neştiutorii nu o văd. E doar taina noastră! In adevăr, nu-i poezie a vreunui alt autor care

1. Poesie populară italiană care începe cu invocarea unei flori; ca acele poesii românești care încep cu: *foaie verde* s. c. l.

să aibă atâta nevoie de o perfectă execuţiune, de o aşa de activă colaborare a cetitorului, ca poezia lui Pascoli. De astădată însă cuvântul magic, ascuns în inima micului giuvaer, nu constă în muzicalitatea latentă a versului, în abilitate, în sensul artistic, în talentul de a ceti al executorului. El constă în *armonia* desemnului, în simultaneitatea *armonică* a *Stornello*-ului ce se ridică tremurătoare şi uşoară în aerul senin şi parfumat al nopţii şi a vântului ce pare că el însuşi cântă înviorând tufişurile gardului; a drumeţului singuratic în noapte şi a copilei care în coliba de dincolo de gard se uita pe cer şi vreă să înnumere stelele; în *acordul pozitiv* al fetei din „Stornello“ cu bella figlia veghind în căsuţă; a drumeţului *singur* şi a căsuţei *singure*; în acordul negativ, sau mai bine în *contrastul armonic*, al copilei aşă cum o vede şi cum ar dori-o să fie cântăreţul, (suspinând adică şi plângând) şi-a copilei aşă cum e ea în realitate; bălaie, senină, gânditoare, *rece* — am zice. Cântul o cucereşte încetul cu încetul prin nota lui cosmică, o farmecă, o turbură, făcând să-i licărească putinţa nerealizării năzuinţelor ei dragi (încă vagi şi nelămurite, înainte de a auzi acel cântec). Duioşia târziei ei visări se transfromă acum în amărăciunea fără seamăn a regretului:

Solo, là dallá siepe è il casolare;
nel casolare sta la bianca figlia;
la bianca figlia il puro ciel rimira.

Lo vuole a stella a stella ella contare ;
ma il ciel cammina e la brezza bisbiglia,
e quegli canta e il cor piange e sospira. [1].

Numai un spirit uşuratic ar puteà asemăna versurile aceste cu un joc de cutii chinezeşti: una într'alta.

Pe câmpul împrejmuit de gard, căsuţa; în căsuţă copila bălaie; în copila bălaie năzuinţa de a stăpâni bogăţiile cerului. Nu! E un alt acord. Un singur acord ieşit din nenumărate acorduri. Aria populară a terţinelor ne aminteşte *stornello*-ul, cu care începe poezia. Ceiace-i mai demn de luare aminte e versul din urmă:

ma quegli canta e il cor piange e sospira, [2]

vers cu mai multe înţelesuri, vers complicat, care, deşi face aluzie la copilă, se potriveşte de minune şi cu acel:

trema nell' aurea notte ogni parola [3].

şi ne şopteşte la ureche că glasul cântăreţului de noapte e tremurător. Nu numai inima copilei *piange*

---

1. Stă singură căsuţa peste gard
şi în căsuţă stă copila bălae
bălaia copilă priveşte seninul cer,

Şi stea cu stea vrea singură să'nnumere,
dar cerul se clăteşte şi fâşie zefirul:
el cântă, însă inima ei plânge şi suspină.
2. el cântă, iar inima ei plânge şi suspină.
3. tremură'n noaptea de aur fiece vorbă.

e sospira. Visarea fecioarei care își crede nerealizabile năzuințile vagi e melancolică. Mult mai tristă este însă setea omului îndrăgostit, care-și făurește în minte imaginea unei realități neexistente, închipuindu-și că-i dureros pentru copilă de a *dormir sola.* In loc de a suspina și a plânge la vederea *del suo candido petto,* albă și curată, ea își pornește însă gândul prin spațiile cerului și nici nu se înduioșează de glasul cântărețului îndrăgostit, mai mult decât de vântul ce fâșie printre ramuri și de stelele tremurătoare pe cerul transparent al nopții de primăvară.

Și, în adevăr, e în această *Primăvară* un fel de prevestire a fierbințelii și a furtunilor de vară. Noaptea e senină și senine sunt sufletele în noapte. Unul cântă o doină, care e o năzuință. Cealaltă visează și se pătrunde de melancolia dulce a acelei nopți și a acelui cântec. Dar suferința plutește în aer, se apropie. Stelele nu se pot număra și copila, în loc să se gândească la cel ce cântă, alunecă el gândul printre stele.

Mâine ea va observă că cerul se mișcă și stelele nu se pot numără; celalt, că frumoasă copilă din cântecul său nu e deocamdată decât copila cea albă din realitate.

Insă mâine... nu va mai fi primăvară.

II

„LA PIEVE" [1]

La Pieve începe cu două versuri cu totul pascoliene, pe fondul cărora reese cel de-al treilea de o armonie clasică, demnă, pașnică. Intregul catren n'are în totul armonia pascoliană (ca spre pildă în: *Canti di Castelvecchio*), dar nici armonia catrenelor endecasilabe ce se scriau înainte de Pascoli:

Giorno d'arrivo il tuo, San Benedetto!
ecco una prima rondine che svola.
E trova i pioppi nella valle sola,
la grande pieve, il nido piccoletto [2].

In ceiace privește armonia prea clasică a celui de al 3-lea vers, s'ar zice, de altfel, că însuși poetul și-a dat seama de aceasta, și a crezut că găsește o rezolvare punând un punct după *svola*.

---

1. Paraclisul.
2. E ziua reîntoarcerei tale, Sfânt Benedicte:
iată cea d'întâi rândunică ce sboară.
Și plopii-i regăsește în valea pustie
și paraclisul mare, și cuibul micuț.

Acest punct nu-mi place de loc. Nu-l putem suprima, căci e pus acolo de Pascoli; rima, care leagă aşa de strâns cele două versuri centrale, îl face totuşi nefolositor. Citim deci catrenul ca şi cum punctul n'ar fi existat. Rămâne acolo ca un simplu semn ortografic, ca o simplă încercare ce nu reuşeşte că separe unul de altul cele două ritmuri prea deosebite, încercare ce ne arată pe Pascoli încă în formaţiune, conştient de dezacordul produs fără să fie răspunzător.

Nu cereţi privighetoarei să cânte ca un sticleţ; în *Mirycae*-le lui, Pascoli e privighetoare. Poate protestă spunând că-i sătul de clasici, poate căutà vădit armonii de o simplitate aleasă: tot i se întâmplă să cânte ca privighetoarea! Trilul din această strofă e, din fericire discret, ca trilul unui sticlete cuminte, ce a fost privighetoare.

Şi ca să ieşim din metaforă — e atât de pascolian acel *Giorno d'arrivo il tuo, San Benedetto,* acea *rondine che svola,* acea *grande pieve* faţă de *nido piccoletto,* acel mod de a privì lucrurile cu ochii unei rândunele, încât fanfara versului:

e tróva i pióppi nella válle sola

se duce luată de vânt. Atenţia cetitorului nu se distrage spre a ascultà bătăile micuţei inimi de rândunică la cea d'intâi apariţie a coperişului *roggio* ori a plopilor tremurători în valea pustie. Şi aceasta e prin excelenţă pascolian.

A doua strofă e şi ea tot un drăgălaş mic

pastel, ceva la mijloc între *peisaj* şi *natura moartă*, care s'ar puteà întitulà: *poezia coperişurilor;* a acelor coperişuri învechite de provincie, cu ţiglele înegrite, pe cari apare aurul galben al lichenilor şi verdele catifelat al muşchiului; bătrânele coperişuri de provincie, din streaşinile pline de pământ ale cărora se apleacă buchetele violete ale imortelelor, şi cele galbene ale micsandrelor. Bătrâne coperişuri, deliciul atâtor feluri de motani: cu înfăţişarea inteligentă a unor vechi Paşi voluptoşi; dragi coperişuri pe cari dorm atât de dulce sau stau ceasuri întregi la pânda rândunelelor ce vin de se rotesc sgomotoase, umplând aerul de sboruri şi de ţipete:

> Rázzano i vetri: l'occhio del coretto
> nereggia sotto un ciuffo di viola:
> ecco la cigolante banderuola,
> gli émbrici roggi del loquace tetto [1].

Ar fi deajuns. Pascoli nu se mulţumeşte însă numai cu acel *loquace* unul dintre adjectivele ce puteau mulţumi pe strămoşii noştri, nu însă pe noi cari nu alergăm după eleganţe de stil, ci după senzaţii; şi iată-l specificând:

> e di saluti sonano le gronde
> e il chiuso, dove il cielo è vaporato
> da un rosseggiar di peschi e d'albicocchi.

1. Sclipesc geamuri, ochiul rotund al corului
se desprinde roşiu pe-o tufă violetă:
iată morişca sbârnâietoare
şi ţigla roşe pe vorbitorul coperiş.

E la rondine stridula risponde
aliando con lievi ombre: sul prato
la segue il cane coi fuggevoli occhi [1].

Poate numai atât: aceea *lieve ombra* a rândunicii. Desigur! Fiindcă acea abureală, pe cerul de piersici şi de zarzări înfloriţi, e o notă cu totul reală dar, oricum, se pare că s'a cam abuzat de ea; tabloul câinelui ce urmăreşte zborul ca şi acei ochi *fuggevoli*, constituiesc o floare de stil, o eleganţă care ar umpleà de bucurie pe un abate-poet din secolul al 18-lea sau chiar pe un poet din şcoala lui Monti, o floare de stil care ar fi plăcut şi lui Carducci, dar care nu ne mai impresionează. Şi cum ar fi altfel, când ne-am format gustul pentru unele bunătăţi, cum e, de pildă, al doilea catren din acest sonet?

In româneşte e un proverb ce exprimă prea bine această ideie: *S'a învăţat ursul cu miere!* Şi Pascoli ne-a învăţat cu mierea atât de dulce din această biată ţară însângerată, care tot a mai păstrat ceva duios, ori ce ar fi vrând să spună pesimiştii. Şi cât e de atrăgătoare mierea! Chiar şi albinele se prăpădesc după ea, deşi, la dreptul vorbind, tot ele sunt cele ce o produc.

---

1. Răsună streaşina de saluturi
Şi îngrădişul unde-i cerul aburit
De un roz-alb de piersici şi de zarzări.

Şi rândunica ascuţit răspunde
Şi fâlfâie în umbre uşoare: în livadă
Un câine o priveşte cu ochi rătăcitori.

III

„IN CHIESA“ [1].

Cel de al patrulea sonet (*La Biserică*), adaugă la glasul naturii acel miros de tămâie ce întovărăşeşte şi înfrăneză printr'un misticism suav, acea trezire a vieţii în Primăvară. Sunt slujbele bisericeşti de Paşte ? Da, în Aprilie. Apoi în Mai, e „luna „Sf. Fecioare“, e altarul împodobit cu flori, e binecuvântarea de seară, e glasul ascuţit de feciorelnic al lui „*sit benedictus*“ care isbucneşte cu umilinţă din înfrânte inimi de femei şi răsună pătrunzător în bolta cea mare a bisericii, ce parcă îmi tulbură sărmanul meu suflet de Aristarc voluptuos prin amintirea frământatei mele adolescenţe şi a întâiei cuminecături. Insă, mai presus ca orice, sunt slujbele Sf. Paşti, cari pun în Primăvară acel dulce, curat, sfânt, proaspăt, miros de tămâie. Oh! Paştele meu abruţez! Colindări pe la biserica Sf. Agata, Sf. Augustin, a „*micilor „cruci*“, Sf. Dominic şi a Sfintei Treimi; cele dintâi

1. „La Biserică“,

plimbări singur pe aleea Sf. Andrei; procesiune a lui Crist mort, glasul turturelelor în „odaia untului". Oh! luminos şi cumpătat Paşte franciscan în căsuţa de ţară a mătuşei mele învăţătoare,

umile finestra
donde nel Corpusdomini sorrisi
alla soave tra fior di ginestra e fiordalisi
processione ! [1].

(Pascoli: *Il dittamo*)

Oh! Zbor de rândunele, înfloriri de piersici, fâlfâit de fluturi, ouă vopsite, salve de sărbătoare cu petarde, miros de rozmarin şi behăit de miei pe drumuri! Oh! Paştele meu napolitan cu *casatiello* şi cu *pastieră!*

Oh! hoinăreală prin via Toledo, în vremea când se inaugura haina cea nouă! Atâtea prăjituri în formă de cai, de păpuşi! Oh! *baci alla nostra Mariannina*, cum spuneam când eram copii şi am continuat să numim până mai ieri (cea din urmă uriaşă „Mariannina" ieşită din mâinele înţelepte ale mamii mi-a sosit la Bucureşti în 1916, puţin cam mustită din vina unor mandarine ce-au fost — cu oare-care imprudenţă — sortite s'o întovărăşească) muşcăturile noastre de copii lacomi pe figura mare cu ochii de boabe de piper! Oh!

1. umilă fereastra
Din care'n cântări de Corpus domini
Zâmbii suavei procesiuni
Printre flori de ginestră şi albăstrele.
(Pascoli: *Il dittamo*)

grâu gălbui, podoaba mormântului lui Christos! Oh! visuri de nesfârşită fericire, înbălsămări de flori de portocal, vai, năzuinţe vagi şi curate!

Sciama con un ronzio d'api la gente
dalla chiesetta in sul colle selvaggio ;
e per la sera tepida di Maggio
vanno le donne a schiere lente, lente ;

e passano fra l'alta erba stridente,
e pare una fiorita il lor passaggio :
le attende a valle tacito il villaggio
con le capanne chiuse e sonnolente.

Ma la chiesetta ancor nell'alto svaria
tra le be'ulle, e il tetto d'un intenso
rossor sfavilla nel silenzio alpestre.

Il rombo delle pie laudi nell'aria
palpita ancora ; un lieve odor d'incenso
sperdesi fra le mente e le ginestre [1].

---

1. Roeşte lumea cu zumzet de albine
Din bisericuţă, pe coasta pustie
Şi către seara senină de Mai
Femei merg la rând alene, alene.

Şi trec prin iarbă înaltă şi verde
De par o înflorire în trecerea lor.
Le aşteaptă în vale sătucul tăcut
Şi închise colibe ce par somnoroase.

Apoi sus iar se vede bisericuţa
Şi printre mesteacăn străluce un vârf
De-un roşu aprins în liniştea de munte.

Şi glasuri de imnuri pioase, prin aer
Palpită ; şi-un dulce miros de tămâie
Se pierde prin isme şi tufe înflorite.

Să analizăm sonetul? Să dăm la iveală frumuseţea acelui *ronzio d'api?* a acelor femei care *nella sera limpida di Maggio* se întorc la colibele lor, la rând, *a schiere lente lente* dela bisericuţa de ţară ce stă singuratică *in sul colle selvaggio?* Sunt lucruri ce se pot lua în multe feluri şi pe placul multora! Pentru cei împătimaţi după parfumuri, spre pildă, acel *lieve odor d'incenso* care se perde *tra le mente e le ginestre,* e o adevărată poemă de voluptate; pentru cei ce nu se mulţumesc cu micul tablou multicolor al femeilor ce ies ca un roi dela biserică şi ar dori un „pendant" pictat în culori discrete, delicate, ca un covor japonez (fără monştri!) iată:

tacito il villaggio
colle capanne chiuse e sonnolente[1].

cine ar voi să vadă bisericuţa după ce au plecat femeile şi să aşeze acel tablou cam şters între alte două mai luminoase, n'ar avea decât să adauge tabloul admirabil, pe care suntem siguri că un pictor ultra-modern l'ar întitula: „*Coperişul cel roşu*" al bisericuţii zărindu-se încă printre mesteacăni, şi să se bucure, ori de câteori îl priveşte, de potrivirea de colori *(roşu intens* al cărămizilor cu *verdele alburiu* al mesteacănilor, într'o *lumină de amurg)* atât de originală şi ra-

1. sătucul tăcut
Cu închise colibe, ce par somnoroase;

finată în acelaş timp şi, ceeace ne interesează mai mult, adevărată.

In ceeace mă priveşte (trebue să fiu recunoscător acelor câteva picături de sânge spaniol care-mi curge prin vine) mărturisesc că m'am surprins în mai multe rânduri, în timpul acestei tardive primăveri, recitând cu religiozitate ultima terţină cu gândul la Dante şi la «*Viaţa Nouă*» şi mi s'a părut, pe când scriam aceste note, că o văd fluturând din candidele ei aripi, peste întreaga poezie, însinuându-se cu câte ceva în fiecare sonet, întocmai ca dulcele miros de tămâie printre moaţele violete ale ismei şi printre buchetele de aur ale tufelor în floare.

CUPRINSUL

Prefață . . . . . pag. 1
1. Jubileul Italiei . . . . . „ 7
2. Două epoci din viața sufletească a Italiei moderne . . . . . „ 25
3. Influența franceză asupra literaturii italiene moderne . . . . . „ 58
4. Frumusețea italiană . . . . . „ 81
5. Spre o nouă poezie și critică . . . . . „ 94
6. Giolitti și Salandra . . . . . „ 102
7. Literatură de războiu . . . . . „ 110
8. Viață și literatură de războiu . . . . . „ 128
9. Artă regională . . . . . „ 144
10. Salvatore Di Giacomo . . . . . „ 157
11. Alfredo Panzini . . . . . „ 170
12. Artă și critică nouă de ieri . . . . . „ 190
13. Giosuè Carducci . . . . . „ 208
14. Carducci și tinerii . . . . . „ 235
15. „Primăvara“ de G. Pascoli . . . . . „ 266

850.09/04 I-59